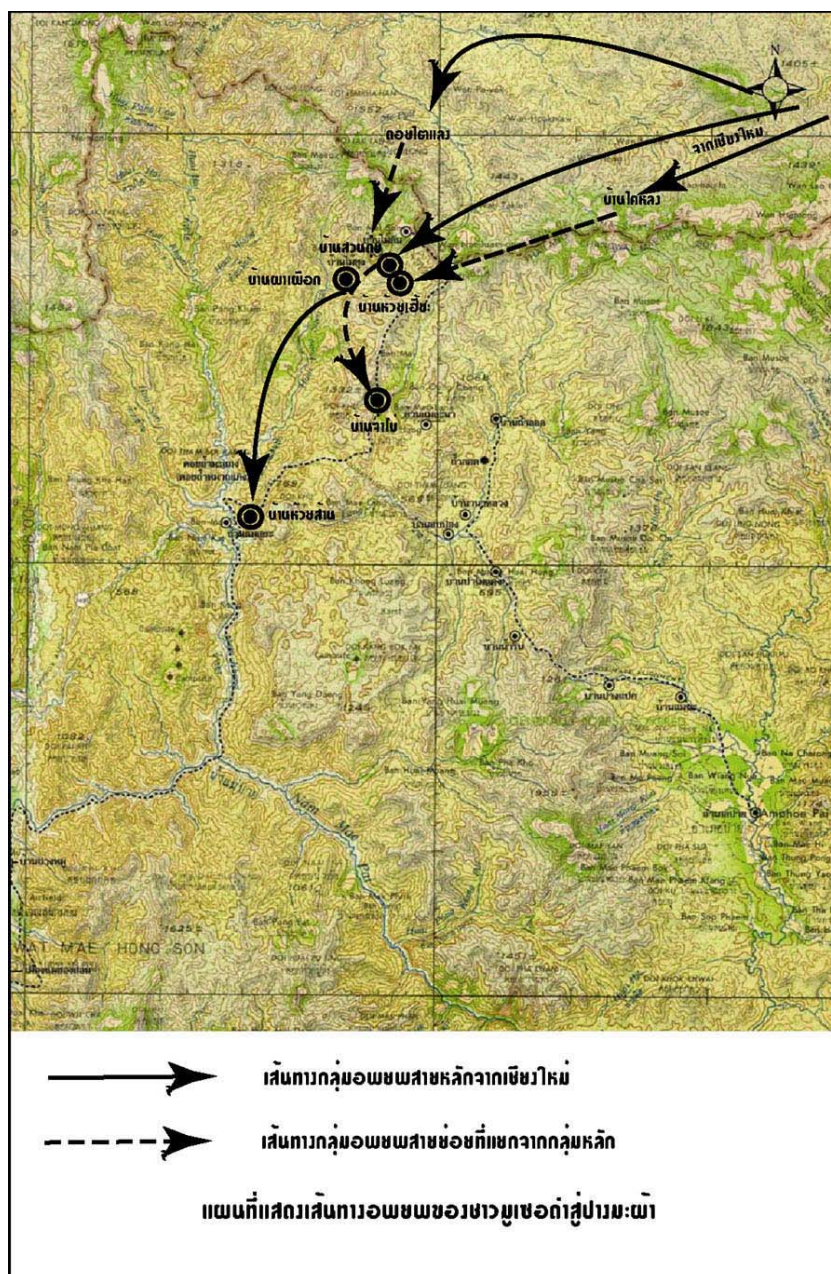
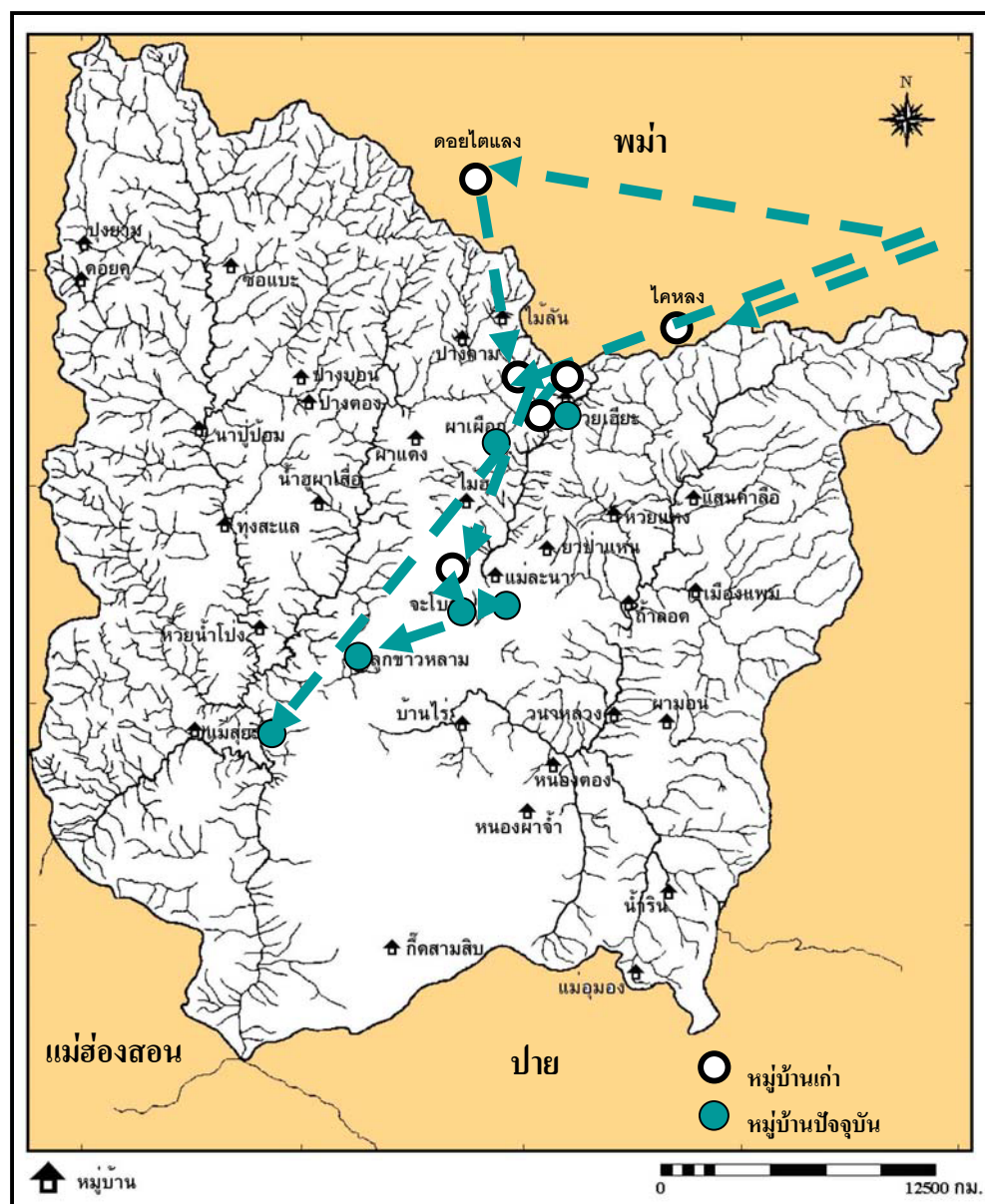

แผนที่ 5.6 เส้นทางการอพยพของชาวมูเซอในปางมะผ้า (แสดงสายอพยพหลักและสายย่อย)
ช่วงประมาณ พ.ศ.2470-2520

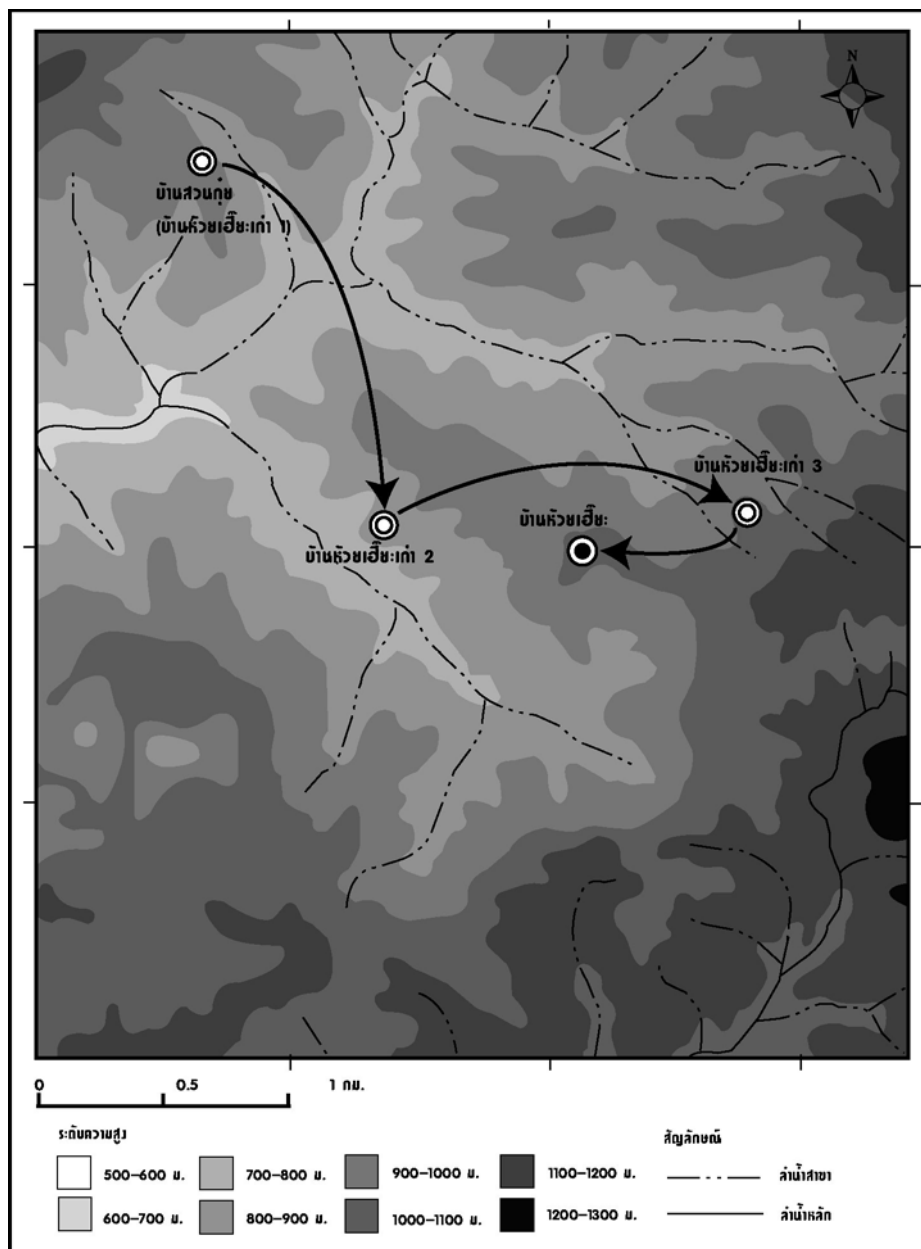
หมายเหตุ ตำแหน่งของบ้านไคหลงในแผนที่เป็นตำแหน่งที่สมมติขึ้นของผู้เขียนที่คำนวณจากค่าออก
เล่าของชาวบ้านที่วาดอยู่ทางด้านเหนือของบ้านแสนคำลือและใช้ระยะเวลาในการเดินเท้าระหว่างหมู่บ้านทั้ง 2
ประมาณ 2 ชั่วโมง

แผนที่ 5.7 เส้นทางการอพยพของชาวมุเซอคำ (แสดงตำแหน่งหย่อมบ้านและการกระจายตัวของหมู่บ้าน)

ย้อนกลับมาที่บ้านสวนกุยเมื่อชาวบ้านอพยพมารวมกันจากหลาย ๆ แห่งจึงทำให้จำนวนประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้น มีจำนวนประมาณ 15-20 หลังคาเรือน ความต้องการทรัพยากรก็เพิ่มมากขึ้นตามมา ปัญหาในช่วงนั้นคือวัวควายของชาวบ้านที่เลี้ยงไว้เข้าไปรุกรานพื้นที่การเกษตรของชาวไทยใหญ่บ้านไม้ลัน และปางคาม อีกทั้งแหล่งน้ำใช้ของหมู่บ้านก็ลดน้อยลง ชาวบ้านจึงได้ย้ายบ้านมาอยู่ที่บ้านเก่าแห่งแรกคือบริเวณที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่บ้านปัจจุบัน สภาพที่ยังพอเห็นอยู่ของหมู่บ้านเก่านี้กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน ที่นี้ได้มีชาวบ้านจากหมู่บ้านโคหล่งอพยพมาสมทบเพิ่มดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การจัด

ระเบียบภายในหมู่บ้านไม่ได้มีการแบ่งแยกกลุ่มเครือญาติหรือแหล่งที่มาของแต่ละบ้าน ทุกคนเข้ามาอยู่ร่วมกัน โดยใช้กฎต่าง ๆ ร่วมกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลเป็นอันดี¹⁰

แผนที่ 5.8 แสดงตำแหน่งหมู่บ้านเก่า-หมู่บ้านปัจจุบันและเส้นทางอพยพของชาวมูเซอตำบลบ้านห้วยเอี้ยง

¹⁰ สัมภาษณ์นางนากอ สามาอานันต์ อายุประมาณ 50 ปี

ที่บ้านเก่าที่ลุ่มนี้มีประชากรที่ขยายตัวรวมแล้วกว่า 45 หลังคาเรือน ชาวบ้านตั้งบ้านอยู่ได้ประมาณ 10 ปี ก็เกิดปัญหาหว่านฟ้าไฟสำหรับก่อไฟได้ยากเนื่องจากพื้นที่อยู่ต่ำมาก ส่วนป่าที่มักจะไปหาไฟอยู่แถวเทือกเขาใหญ่ ใกล้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ตกลงใจร่วมกันอีกครั้ง ได้ย้ายขึ้นมาอยู่ที่หมู่บ้านเก่าอีกแห่งตั้งอยู่บนไหล่เขาทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านปัจจุบัน ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ได้ประมาณเกือบ 20 ปีก็มีปัญหาอีกครั้ง ซึ่งปัญหานี้มีการกล่าวถึงอยู่หลายสาเหตุคือ ปัญหาแรกมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งต้องการจะแยกตัวออกไปแสวงหาที่ทำกินใหม่ จึงได้ขอแยกบ้านออกไปตั้งบ้านใหม่ที่บ้านผาเผือกกว่า 20 หลังคาเรือน จำนวนบ้านเรือนที่เหลืออยู่ในหมู่บ้านประมาณ 15 หลังคาเรือน ทำให้ชาวบ้านที่เหลืออยู่เกิดความรู้สึกหงุดหงิดต้องการย้ายไปหาที่ใหม่ด้วย และอีกเหตุผลหนึ่งก็เกิดจากการคลอดลูกและเสียชีวิตในหมู่บ้านหลายคนเชื่อว่าผู้ตายยังคงวนเวียนอยู่และจึงเกิดความหวาดกลัว ในที่สุดจึงตกลงใจกันย้ายออกมาหาที่ตั้งหมู่บ้านใหม่นั้นคือหมู่บ้านห้วยเหี้ยะในปัจจุบัน (ซึ่งอยู่ห่างจากตำแหน่งบ้านเดิมมาประมาณเพียง 500-700 เมตรเท่านั้น)

รูปแบบการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์มอญเชอตำมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญเชอแดงที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว เพียงแต่ในช่วงต้นก่อนการอพยพเข้าสู่ปางมะผ้าเป็นในช่วงของการแสวงหาทรัพยากรทำให้เห็นว่าชุมชนที่อพยพออกมาจากคอยสามหมื่นมีอยู่หลายระลอกในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ต่อเมื่อแหล่งทรัพยากรเริ่มมันคงมากขึ้นชุมชนที่เคยกระจัดกระจายจึงมารวมตัวกันอยู่ในบริเวณหอย่อมบ้านเก่าโดยรอบบริเวณของหมู่บ้านห้วยเหี้ยะในปัจจุบัน แล้วจึงเกิดการแยกตัวของเครือญาติเพื่อออกไปแสวงหาที่ทำกินอื่นก่อตั้งเป็นชุมชนอื่นคือบ้านจำโป๋ บ้านบ่อไคร้ และบ้านลูกข้าวหลาม ส่วนกลุ่มบ้านหลักเดิมยังคงมีการโยกย้ายอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน (ดังแผนที่) ในระยะเวลากว่า 30 ปี จึงมีการตั้งบ้านใหม่อีกถึง 3 ครั้งจนถึงปัจจุบันคือหมู่บ้านห้วยเหี้ยะที่ถูกทางราชการจัดการให้ตั้งเป็นหมู่บ้านถาวร

5.3 กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง บ้านเมืองแพม (อ่านรายละเอียดในภาคผนวก)

ประชากรของหมู่บ้านอพยพมาจาก 2 แหล่งหลัก ๆ คือ กลุ่มแรก มาจากบ้านหนองขาวกลาง ในเขตตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอีกกลุ่มอพยพมาจากบ้านวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อมีการแต่งงานระหว่างกลุ่มกันบ่อยครั้งจึงกลายเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกัน

ประวัติตั้งแต่การอพยพครั้งแรกเริ่มจาก เมื่อประมาณ พ.ศ.2467-2468 ชาวบ้านส่วนหนึ่งประมาณ 16-17 ครอบครัว จากหมู่บ้านหนองขาวกลาง ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน อพยพมาตั้งหมู่บ้านอยู่ที่บ้านแม่ยาง¹¹ อำเภอป่าซาง เมื่อแรกย้ายมาพื้นที่บริเวณบ้านแม่ยางยังเป็นป่าทึบไม่มีบ้านเรือนมาก่อน กระทั่งราวปี พ.ศ.2470 โดยการนำของพ่อเผ่าตะเลาะ จึงได้ย้ายมาอยู่ห้วยแม่หมู (ปัจจุบันคือบริเวณใกล้ๆ กับบ้านแม่หมูลีซอ อำเภอป่าซาง) ก่อนจะอพยพอีกครั้งขึ้นไปอยู่บริเวณห้วยน้ำแม่หมูซึ่งอยู่สูงขึ้นไปกว่าที่ตั้งหมู่บ้านเดิม ประวัติการอพยพหลังจากนี้สามารถประมาณช่วงเวลาอย่างคร่าว ๆ ได้ดังนี้

ปี พ.ศ. 2473 อยู่บ้านแม่อุ้มอง ยังคงมีชาวบ้านบางส่วนอาศัยอยู่ต่อไม่ได้ย้ายตามออกไป

ปี พ.ศ. 2475 อยู่บ้านผามอน ตอนอยู่ที่ผามอนนี้ย้ายไป-มา โดยรอบผามอนได้ตั้งหมู่บ้านอยู่ประมาณ 3 แห่ง ก่อนจะย้ายออกจากเขตผามอน

¹¹ เอกสารงานวิจัยหลายฉบับใช้ชื่อว่า บ้านแม่ยาง แต่จากการสอบถามชาวบ้านผู้ให้สัมภาษณ์ถึงการออกเสียงหลายคน ต่างยืนยันว่าเรียก “บ้านแม่ยาง”

ปี พ.ศ. 2478 อยู่บ้านห้วยไร่ (บางคนอาศัยอยู่ประมาณ 20 กว่าปี และมีบางส่วนที่อพยพกลับไปอยู่บ้านแม่ยาง และบ้านอื่น ๆ) แสดงให้เห็นว่าหมู่บ้านในยุคนี้ยังตั้งอยู่กระจัดกระจายในหลายพื้นที่

ปี พ.ศ. 2487 อยู่บ้านห้วยโป่ง

ปี พ.ศ. 2493 อยู่บ้านห้วยผาคี บ้านปางควาย และบ้านผักห้า (แยกกันอยู่หลายห่อมบ้าน)

ปี พ.ศ. 2496 ตั้งบ้านห้วยน้ำแหม (ครั้งแรก)

ปี พ.ศ. 2500 ตั้งบ้านห้วยน้ำแหมแห่งที่สอง (ย้ายไปอยู่อีกบ้านซึ่งยังคงอยู่ในบริเวณห้วยน้ำแหม)

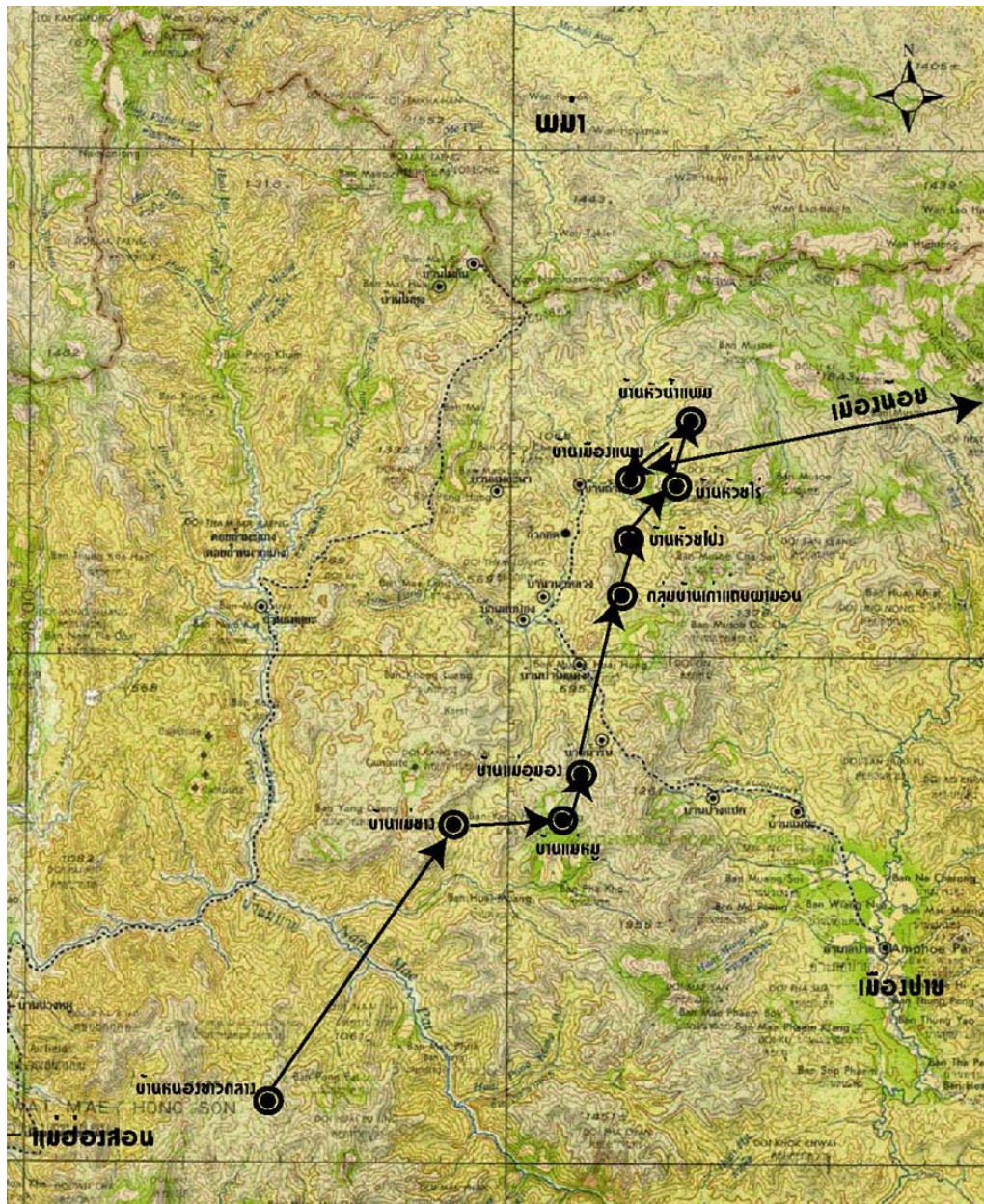
ปี พ.ศ. 2504 ตั้งบ้านเมืองแหม

ชาวบ้านที่เคยกระจัดกระจายอยู่โดยรอบตั้งแต่ช่วงที่ย้ายออกจากบ้านแม่หม ซึ่งเวลาดังกล่าวชาวบ้านได้แยกออกไปเป็นกลุ่มหลายกลุ่มอาศัยอยู่โดยรอบทั้ง บ้านแม่หมอง บ้านห้วยไร่ บ้านผามอน ก่อนที่พ่อเผ่ากะเดอ วงศ์กะเหรี่ยง ผู้นำชาวบ้านในตอนนั้น) จะชักชวนให้ชาวบ้านหลาย ๆ กลุ่มทั้งที่อพยพมาด้วยกันจากบ้านหนองขาวกลาง และชาวบ้านจากบ้านวัดจันทร์ ซึ่งกลายเป็นเครือญาติที่เกี่ยวข้องกันทางการแต่งงานมาอยู่ร่วมกันที่บ้านเมืองแหม ครั้งแรกที่อพยพมานั้นมีเพียง 18 ครัวเรือน¹² หลังจากตั้งบ้านเรือนแล้วก็มีญาติพี่น้องจากหมู่บ้านอื่น ๆ อพยพมาสมทบจากการชักชวนของคนในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งกลายเป็นห่อมบ้านหลักในปัจจุบัน

ประวัติบอกเล่าของเกี่ยวกับการอพยพโยกย้ายของชาวบ้านที่เมืองแหมมีรายละเอียดที่ชัดเจนกว่าในหมู่บ้านอื่นเนื่องจากผู้นำในการอพยพส่วนใหญ่ยังมีชีวิตอยู่ เส้นทางและการกระจายตัวของหมู่บ้านในอดีตจึงให้ภาพของรูปแบบการอพยพที่ชัดเจนและโดดเด่น กล่าวคือ ในช่วงของการแสวงหาทรัพยากรตามเส้นทางแต่ละช่วงนั้นก็จะมีห่อมบ้านที่กระจัดกระจายอยู่ในบริเวณใกล้เคียงมากกว่ามารวมกันเป็นกลุ่มใหญ่อาจเป็นเพราะรูปแบบการผลิตของชาวกะเหรี่ยงที่คล้ายคลึงกับชาวไทยใหญ่คือมีการทำนาลุ่มและทำไร่เสริม ในความเป็นจริงหุบเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์ส่วนใหญ่ถูกจับจองโดยชาวไทยใหญ่ไปเกือบจะหมดแล้วทำให้ชุมชนของชาวกะเหรี่ยงที่อพยพเข้ามาต้องแยกย้ายกันไปจับจองตามหุบเขาขนาดเล็กที่ให้ผลผลิตไม่พอเพียงต่อคนทั้งหมด จนกระทั่งเมื่อมาถึงเขตหุบเขาของลำน้ำแหมซึ่งมีขนาดใหญ่และอุดมสมบูรณ์กว่าที่ผ่านมาทำให้ชุมชนขนาดเล็กกลับมารวมกันเป็นหมู่บ้านใหญ่อีกครั้ง นั่นคือรูปแบบการอพยพของชาวกะเหรี่ยงจะมีการสลับไป-มาระหว่างการอพยพออกแสวงหาทรัพยากรที่ทำให้ชุมชนลดขนาดลงและกระจัดกระจายไปตามแหล่งทรัพยากรจนเมื่อพบแหล่งที่อุดมสมบูรณ์เพียงพอชุมชนจึงมีการขยายตัวเป็นชุมชนใหญ่แห่งใหม่

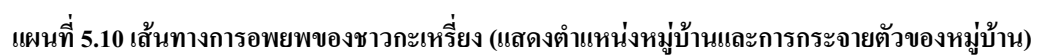
การอธิบายข้างต้นอาจดูเป็นการคาดการณ์แบบการสร้างข้อกำหนด (determinist) จนเกินไปถ้าหากไม่พิจารณาถึงบริบทโดยรอบก่อนการก่อตั้งชุมชนใหญ่ของชาวกะเหรี่ยงในหุบเขาน้ำแหมคือพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์บอกเล่าจากชุมชนอื่นอันถือว่เป็นบริบททางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าแต่เดิมชุมชนกะเหรี่ยงไม่ได้มีการกระจัดกระจายอยู่อย่างโดดเดี่ยวคำบอกเล่าจากชาวไทยใหญ่รวมทั้งชาวกะเหรี่ยงเองก็พบว่าบริเวณหุบเขาเมืองแหมก็ได้เกิดชุมชนของชาวไทยใหญ่นาขนาดเล็กอยู่ก่อนแล้วในภายหลังได้อพยพไปรวมกับเครือญาติในชุมชนใหญ่ใกล้เคียง ชาวกะเหรี่ยงจึงได้อพยพเข้าไปจับจองพื้นที่แทนกระทั่งถึงปัจจุบัน และในช่วงเวลาที่อาจย้อนไปได้ถึงร่วมสมัยกับอาณาจักรล้านนาก็ยังเคยมีชุมชนขนาดใหญ่ที่จับจอง

¹² สัมภาษณ์ นายกะเดอ วงศ์กะเหรี่ยง อายุ 79 ปี นายคอลา ศิริประสงค์ทอง อายุ 68 ปี นายพะหมู่ ฑาวปลั่งสุข อายุ 76 ปี นายพะเจอ รันนอารยธรรม อายุ 54 ปี นายทุน ไพรเครือพันธ์ อายุ 67 ปี นายอำพัน คอยดำรงสุข อายุ 49 ปี นายสาโน โท เก่งทางธรรม อายุ 69 ปี นายแซด พิทักษ์พนาสีห์ อายุ 66 ปี นายหม่อส่วยวา คอยเจริญสุข อายุ 59 ปี นายพะเนคา แก้วโพธิสิทธิ์ อายุ 58 ปี นายโทไข่ รันนอารยธรรม อายุ 80 ปี และนายกมล มลศิริทอง อายุ 41 ปี

แผนที่ 5.9 แสดงเส้นทางการอพยพของชาวกะเหรี่ยงสู่ปางมะผ้า ช่วงปี พ.ศ. 2473-2504

หมายเหตุ ตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านเก่าคือ บ้านแม่มาง บ้านแม่หมู กลุ่มบ้านเก่าแถบผามอน บ้านห้วยโป่ง บ้านห้วยไร่ และบ้านห้วยแพม เป็นตำแหน่งคร่าวๆ ของหมู่บ้านจากคำบอกเล่าและการตรวจสอบชื่อหมู่บ้านที่ยังปรากฏอยู่ในแผนที่ เนื่องจากผู้วิจัยไม่สามารถออกสำรวจเพื่อกำหนดตำแหน่งในแผนที่ได้ จึงทำให้อาจคลาดเคลื่อนจากตำแหน่งที่แท้จริง

5.4 กลุ่มชาติพันธุ์ลือช บ้านน้ำบ่อสะเป (อ่านรายละเอียดในภาคผนวก)

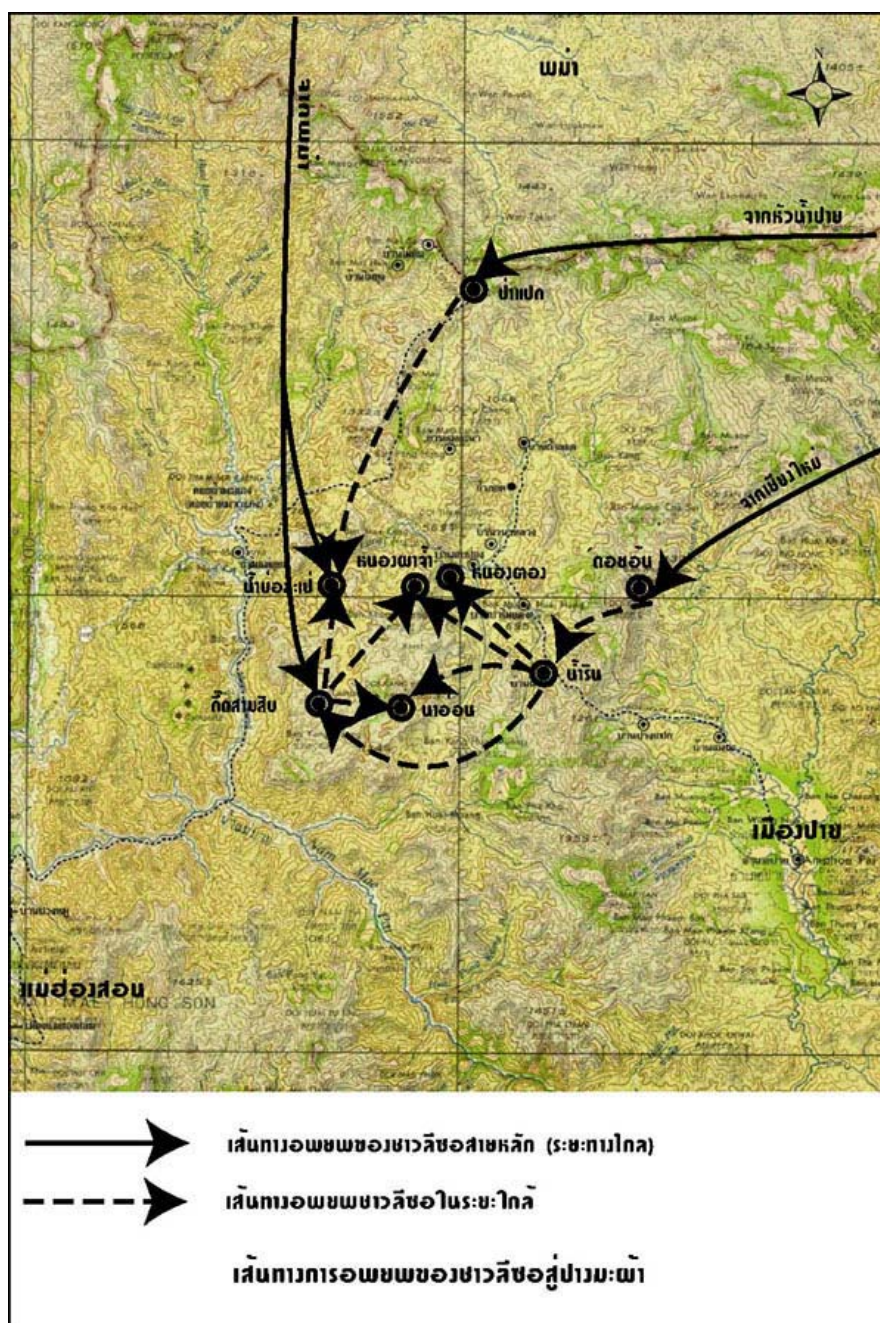
ตามประวัติจากคำบอกเล่าเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชาวลือชในเขตปางมะผ้าหมู่บ้านในสมัยแรกเมื่อประมาณ พ.ศ.2506 เป็นบ้านน้ำรินเป็นหมู่บ้านหลักแล้วจึงมีบางส่วนขยายไปอยู่บ้านกีดสามสิบ ที่มาแรกเริ่มชาวบ้านส่วนใหญ่มาจากอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่แล้วจึงย้ายเข้ามาทางด้านอำเภอปายก่อนเข้าสู่อำเภอปางมะผ้า ตั้งแต่ปี 2513 เป็นต้นมาจึงได้มีการแยกหมู่บ้านออกไปจากหมู่บ้านน้ำริน และบ้านกีดสามสิบ ประกอบกับเครื่องมือที่เข้ามาสมทบจากอีกหลายแหล่ง คือ จากในประเทศพม่าซึ่งหนีภัยสงครามเข้ามา จากอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ที่บ้านคอยหลวง และบ้านคิหลวง และกลุ่มชาวลือชที่ออกกรีบจ้างปลูกต้นไม้และดูแลต้นไม้ของทางราชการที่ไล่เลาะเข้ามาทางด้านชายแดนบริเวณหัวน้ำแม่ละนา (บ้านป่าแปก) ก็ได้ย้ายมาสมทบร่วมอยู่ด้วย ทำให้เกิดหมู่บ้านที่ขยายออกไปคือ บ้านหนองตอง บ้านแม่หลือช บ้านหนองผาจ้ำ บ้านนาอ่อน และบ้านน้ำบ่อสะเป

รูปแบบของการอพยพในกลุ่มของชาวลือชมีความพิเศษที่เห็นได้ชัดว่าแตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น อาจเป็นเพราะระบบเครือญาติของชาวลือชที่มีลักษณะของความเป็นสายตระกูลเป็นสิ่งเชื่อมโยงกลุ่มคนเข้าไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่น ต่างไปจากชาวมูเซอที่เราจะเห็นว่ามีการแยกหมู่บ้านแต่ละครั้งจะมีกลุ่มเล็กๆ ที่แยกไปซึ่งมักเป็นเครือญาติใกล้ชิดและอาจมีการโยกย้ายข้ามกันไป-มา บ้างระหว่างหมู่บ้าน แต่ไม่ได้เป็นกลุ่มใหญ่ แต่สำหรับชาวลือชเครือญาติกินความหมายกว้างกว่าเพียงกลุ่มคนที่มีสายเลือดใกล้ชิด หากหมายถึงกลุ่มตระกูลที่มีทั้งตระกูลหลักและสายตระกูลย่อย ในหมู่บ้านจะขยายแยกออกไปก็ต่อเมื่อทรัพยากรไม่พอเพียงกับประชากรจนกระทั่งอาจถึงขั้นขาดแคลนหรือพื้นที่ตั้งหมู่บ้านไม่สามารถรองรับคนได้อีกต่อไป แต่การย้ายข้ามหมู่บ้านนั้นก็ยังพยายามไปหาหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีเครือญาติของตน

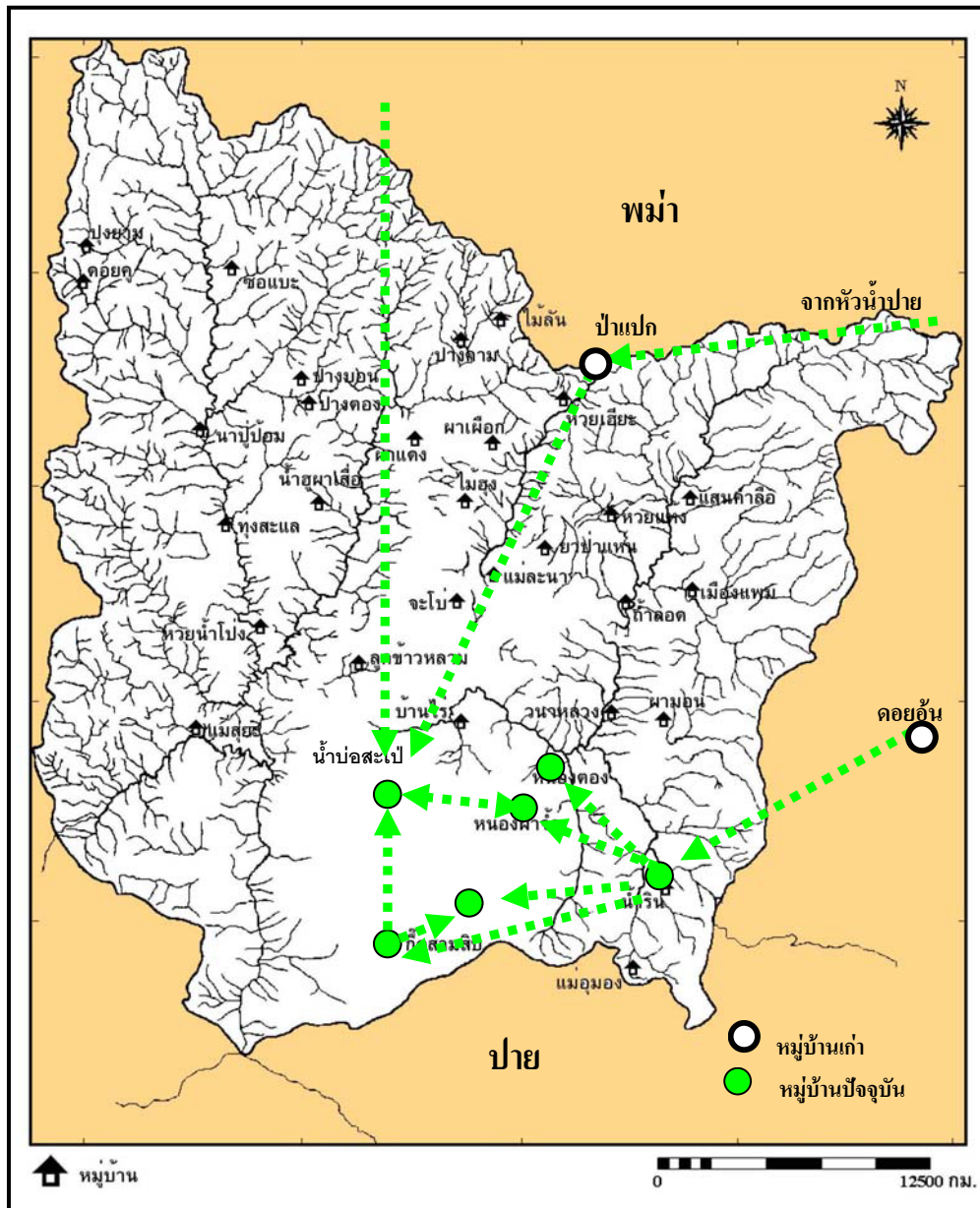
คำกล่าวที่ว่า “ถ้าเห็นว่าได้ข่าวว่ามีพี่น้องอยู่ที่ไหนก็ไป แล้วมักจะเลือกพี่น้องที่ค่อนข้างมีฐานะ” ก็เพราะชาวลือชเชื่อว่าถ้าเป็นพี่น้องตระกูลเดียวกันเดือดร้อนก็ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในการอพยพแต่ละครั้งหมายถึงการเริ่มต้นใหม่จากศูนย์ ข้าวของเครื่องใช้ที่ติดตัวไปมีจำกัดตามกำลังขนส่ง เมื่อไปอยู่ใหม่ ๆ จึงต้องหยิบยืมเงินทองหรือเครื่องใช้บางอย่างจากญาติพี่น้องเป็นธรรมดา ดังนั้น ตามความคิดของชาวลือชแล้วเมื่อคิดที่จะโยกย้ายถิ่นฐานสิ่งสำคัญอันดับแรกคือญาติพี่น้อง หมายถึง 1) สถานที่ใหม่ที่กำลังจะไปย่อมเป็นที่ที่มีความมั่นคงทางจิตใจมากพอและสามารถวางใจได้ว่าครอบครัวจะไม่อดตาย 2) ในกรณีที่การอพยพโดยยึดตามพี่น้องเป็นหลักข้อที่ต้องพิจารณาต่อมาคือความสมบูรณ์ของพื้นที่ที่จะไป แม้ว่าพื้นที่นั้นจะมีกระจัดกระจายอยู่ในหลายหมู่บ้านแต่สิ่งที่ต้องเลือกคือบ้านที่พี่น้องค่อนข้างมีฐานะ (พื้นที่อุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรมีมากมายเพียงพอต่อประชากร) และสามารถที่จะיעดแบ่งข้าวของเครื่องใช้ หรืออาหารมาให้กับพวกคนที่กำลังจะย้ายไปใหม่ได้โดยไม่เดือดร้อน

หากพิจารณาจากสภาพพื้นที่หินปูนที่สูงซึ่งเป็นพื้นที่หลักในการเลือกตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวลือชแล้วจะเห็นข้อเสียของพื้นที่คือไม่ค่อยมีแหล่งน้ำผิวดินเช่น ลำห้วย หรือลำธาร ที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี แต่จะมีเพียงช่วงฤดูฝนและหลังฝนหมดแล้วก็ซึมลงสู่ใต้ดินอย่างรวดเร็ว แหล่งน้ำที่พอจะหาได้คือแหล่งน้ำซับ น้ำซึม หรือบ่อน้ำขุดที่ค่อนข้างยากลำบากในการนำมาใช้ในหมู่บ้าน แต่ในแหล่งน้ำใต้ดินหลายแห่งก็ยังมีย่อยตลอดทั้งปี ส่วนข้อดีคือ พื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์และกว้างใหญ่กว่าทั้งบริเวณพื้นที่ราบเชิงเขาในเขตพื้นที่สูง และพื้นที่สันเขาในพื้นที่ไม่ใช่อินทรีน (Non-Karst) ก็สมบูรณ์พอที่จะเลี้ยงประชากรจำนวนมากได้ในแต่ละปี เงื่อนไขของการเลือกพื้นที่ของชาวลือชอาจไม่ใช่เพียงแค่ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่แต่คงจะเกี่ยวข้องกับมิติในด้านของนิเวศวิทยาการเมืองคือความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร เพราะพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ร่วมกับช่วงเวลาที่มาเริ่มเข้ามาสู่อำเภอปางมะผ้าแล้วก็จะพบว่าพื้นที่อุดมสมบูรณ์และที่ราบเชิงลุ่มมีน้ำส่วนใหญ่

จะถูกครอบครองโดยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง มูเซอแดง และมูเซอดำไปแทบจะทั้งหมดแล้ว ถ้าหากชาวลีซออพยพเข้าไปครอบครองส่วนที่มีอยู่น้อยนิดอีกก็จะเกิดทั้งปัญหาที่ดินไม่เพียงพอหรือทรัพยากรขาดแคลน และยังมีปัญหาในระดับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงอีกด้วย ดังนั้น เมื่อเขตพื้นที่สูงหินปูนซึ่งค่อนข้างกันดารแห้งน้ำแต่ยังพอหาได้ และมีที่ดินอุดมสมบูรณ์กว่าก็อาจเป็นทางเลือกที่ดีสำหรับชาวลีซอที่เพิ่งเข้ามาในภายหลังที่จะอยู่รอดในแง่ของเศรษฐกิจ และในแง่ความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นก็จะสามารถอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาอาศัยกันได้ด้วย

แผนที่ 5.11 เส้นทางการอพยพของชาวลีซอสู่ป่ามะพร้าว ช่วงปี พ.ศ.2500-2513

แผนที่ 5.12 เส้นทางการอพยพของชาวลีซอ (แสดงตำแหน่งหมู่บ้านและการกระจายตัวของหมู่บ้าน)

โดยสรุปแล้วการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงแต่ละกลุ่มต่างก็มีเงื่อนไขอยู่ในมิติบริบททางประวัติศาสตร์ ระบบนิเวศ และวัฒนธรรม ซึ่งอาจจะสรุปรูปแบบของการอพยพเคลื่อนย้ายในเขตพื้นที่สูงได้อย่างน้อย 2 รูปแบบหลัก คือ

1) การเคลื่อนย้ายในวงรอบใหญ่ หรือลักษณะการเคลื่อนย้ายระยะทางไกล มีลักษณะการเดินทางโยกย้ายที่ค่อนข้างห่างไกลจากหมู่บ้านเดิม แต่อยู่ในรัศมีที่สามารถเดินทางกลับไปหมู่บ้านได้ในชั่วระยะเวลา 2-3 วัน ก่อนหน้านั้นจะเริ่มส่งคนไปสำรวจดูพื้นที่ใหม่ที่จะไปเสียก่อนเพื่อตรวจสอบสภาพแวดล้อมหรือพื้นที่ รูปแบบของการอพยพเคลื่อนย้ายนี้อาจจะเป็นทั้งการอพยพทั้งเป็นรอบที่ค่อนข้างใหญ่โดยที่ยังมีหมู่บ้านอันเป็นแกนหลักอยู่ แล้วจึงมีกลุ่มขนาดเล็กที่เคลื่อนย้ายไปในระยะทางที่ไกล กรณีตัวอย่างที่ยกมาพบในหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์มุเซอคำและมุเซอแดง ส่วนในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่นั้นจะเป็นไปในลักษณะของการส่งคนออกไปสำรวจหาพื้นที่ใหม่ที่อยู่ห่างไกลก่อนมากกว่า สาเหตุหลักของการอพยพคือต้องการเสาะแสวงหาที่ทำกินใหม่ (บุกเบิกพื้นที่ใหม่) และกว่าที่จะมีการอพยพครั้งใหญ่ในแต่ละครั้งมักจะเกิดขึ้นหลังจากที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งหรือโดยรอบมาเป็นระยะเวลาค่อนข้างนานจนกระทั่งทรัพยากรเริ่มไม่อุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อประชากรอีกต่อไป (ในที่นี้เขตหมู่บ้าน ไม่ได้จำกัดเพียงแค่หมู่บ้านเดียวแต่อาจเป็นได้ทั้งเขตของหมู่บ้านเก่าที่เคยเคลื่อนย้ายอยู่ในบริเวณใกล้เคียงโดยรอบด้วย หรืออาจจะเรียกได้ว่าออกไปจากเขตการอพยพอันเป็นวงรอบขนาดเล็ก ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาอภิปรายอีกครั้งในหัวข้อถัดไป) หรือเหตุจากสงครามหรือภัยอันตรายจากภายนอกที่ผลักดันให้ต้องย้ายหนีออกไป

2) การเคลื่อนย้ายในวงรอบเล็ก หรือเคลื่อนย้ายในระยะใกล้ มักจะพบในหมู่บ้านที่เริ่มลงหลักปักฐานกันเป็นกลุ่มใหญ่ต่อเนื่องมาจากการอพยพในรูปแบบแรก และเมื่อผ่านไปในช่วงเวลาหนึ่งที่อยู่อาศัยในช่วง 10 ปี ไปจนกระทั่ง 40 ปี ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของทรัพยากรหรือปัจจัย เช่น จัดแย้งในด้านทรัพยากรกับหมู่บ้านข้างเคียง แหล่งน้ำอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน อยู่ห่างจากแหล่งทรัพยากรเกินไป และจากปัจจัยทางด้านความเชื่อ เช่น กรณีคนตายในหมู่บ้านในลักษณะที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการกระทำของผี ถ้าหากปัญหาไม่ร้ายแรงชาวบ้านจะยังเลือกที่อยู่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับหมู่บ้านเดิมซึ่งอยู่ใกล้กับที่ทำกินเดิม ดังนั้น จึงมักจะพบว่ารัศมีของการเคลื่อนย้ายมักจะยังอยู่ในรัศมีไม่เกิน 5 กิโลเมตร ต่างจากในกรณีแรกที่ถูกบีบคั้นจากข้อจำกัดของทรัพยากรหรือการรบกวนจากภัยภายนอกที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ตัวอย่างของการเคลื่อนย้ายรูปแบบนี้ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถเห็นได้ชัดเจนในกลุ่มชาติพันธุ์มุเซอคำและมุเซอแดง ส่วนในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงนั้นผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกันแต่ไม่สามารถออกสำรวจได้เนื่องจากอยู่ค่อนข้างไกลและเดินทางเข้าถึงได้ลำบาก ข้อมูลของพื้นที่ตั้งบ้านถ้ำนี้จะเป็นประโยชน์ต่อไปในการวิเคราะห์ลักษณะของพื้นที่ตั้งถิ่นฐานที่เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบจากหมู่บ้านถ้ำหลายแห่งของทั้ง 2 กลุ่มชาติพันธุ์จึงพบว่ามียุทธวิธีแบบที่คล้ายคลึงกัน

5.5 เส้นทางคมนาคม

เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการศึกษาเส้นทางคมนาคมในอดีตซึ่งกลุ่มคนบนพื้นที่สูงในเดินทางติดต่อกันระหว่างชุมชน โดยข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากคำบอกเล่าที่เป็นเส้นทางและจุดแวะพักระหว่างทางผู้วิจัยเห็นว่าข้อมูลในจุดนี้จะมีประโยชน์และแสดงนัยที่สัมพันธ์กับเส้นทางการอพยพของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงและแหล่งโบราณคดีในหลายสมัยและหลายพื้นที่ กล่าวคือ เมื่อพิจารณาเส้นทางคมนาคมเหล่านี้กับเส้นทางการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์จากประวัติบอกเล่า (ดูรายละเอียดในหัวข้อการอพยพ) จะพบว่ามักจะอยู่ในเส้นทางคมนาคมที่มีอยู่แต่ดั้งเดิมทั้งตามทางสันเขาและตามลุ่มน้ำ ในขณะที่เดียวกันก็มีความสอดคล้องกับแหล่งโบราณคดีที่มักจะพบอยู่ตามแนวสันเขาและใกล้กับลำน้ำสายหลักหลายสาย เส้นทางคมนาคมในปัจจุบันอาจเกิดขึ้นมาในภายหลังแต่ในความเห็นของผู้วิจัยคือเส้นทางสายหลักบางแห่งสามารถใช้เดินติดต่อได้ตลอดทั้งปีโดยเฉพาะเส้นทางบนสันเขาต่างกับเส้นทางในหุบหรือลุ่มน้ำที่จะยากลำบากในช่วงฤดูฝน ดังนั้น พื้นที่ของสันเขาอันเป็นเส้นทางสำคัญก็อาจเป็นจุดคาดการณ์ที่ดีในการเดินสำรวจแหล่งโบราณคดีและจะช่วยให้การแปลความแหล่งโบราณคดีได้มากขึ้น

การเดินทางติดต่อกับชุมชนอื่นของชาวไทยใหญ่มีมานานแล้ว จุดประสงค์การเดินทางมีส่วนใหญ่เป็นการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าที่พวกตนต้องการประเภท เกลือ และค้าขายไปด้วยในตัว แล้วยังได้เยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง คนรู้จัก ซึ่งย้ายเข้าไป-มาอยู่ตลอดเวลา เช่น บ้านขามู๋ บ้านหนองปะหล่ำ และบ้านนาบักดี บางคนก็ไปหาซื้อใบชากลับมาขายเพราะใบชาที่มีชื่อส่วนหนึ่งมาจากบ้านขามู๋ และบ้านนาบักดี เมื่อได้มาแล้วจึงจะนำไปขายต่อที่เมืองแม่ฮ่องสอน¹³ ในส่วนของหัวเมืองในเขตประเทศไทยเมืองที่ชาวบ้านมักเดินทางไปคือ เมืองปาย และเมืองแม่ฮ่องสอน จุดประสงค์หลักยังคงเป็นการซื้อสินค้า นายโพ ปู่แขก อดีตพ่อค้าวัวต่างคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อนนี้ตนไม่ได้ค้าขายแต่เพียงอย่างเดียว แต่เนื่องจากขณะนั้นอยู่ที่บ้านปางคาม อาชีพที่ทำมีอยู่ 3 อย่าง คือปลูกชา ปลูกข้าว ในฤดูกาลเพาะปลูก หลังจากเก็บใบชาแล้วทั้งหมู่บ้านจะได้ปริมาณรวมกันเยอะ ดังนั้นจึงทำชาเปียก หรือเมี่ยงอม และเมื่อนอกฤดูเก็บเกี่ยวแล้วตนก็จะได้เดินทางไปพร้อมกับขบวนวัวต่างของตนและเพื่อน ทำการค้าขายขึ้นลงระหว่างหัวเมืองไทยใหญ่ฝั่งพม่าที่เมืองตากแดด น้ำกาด เมืองนาย และเมืองใกล้เคียง ๆ กับเมืองแม่ฮ่องสอน บางครั้งก็จะเอาเมี่ยงอมที่ผลิตได้ไปแลกกับข้าวสาร¹⁴

5.5.1 สรุปเส้นทางคมนาคมระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำลงไปสู่เมืองไทยใหญ่-เมืองแม่ฮ่องสอน-เมืองปาย

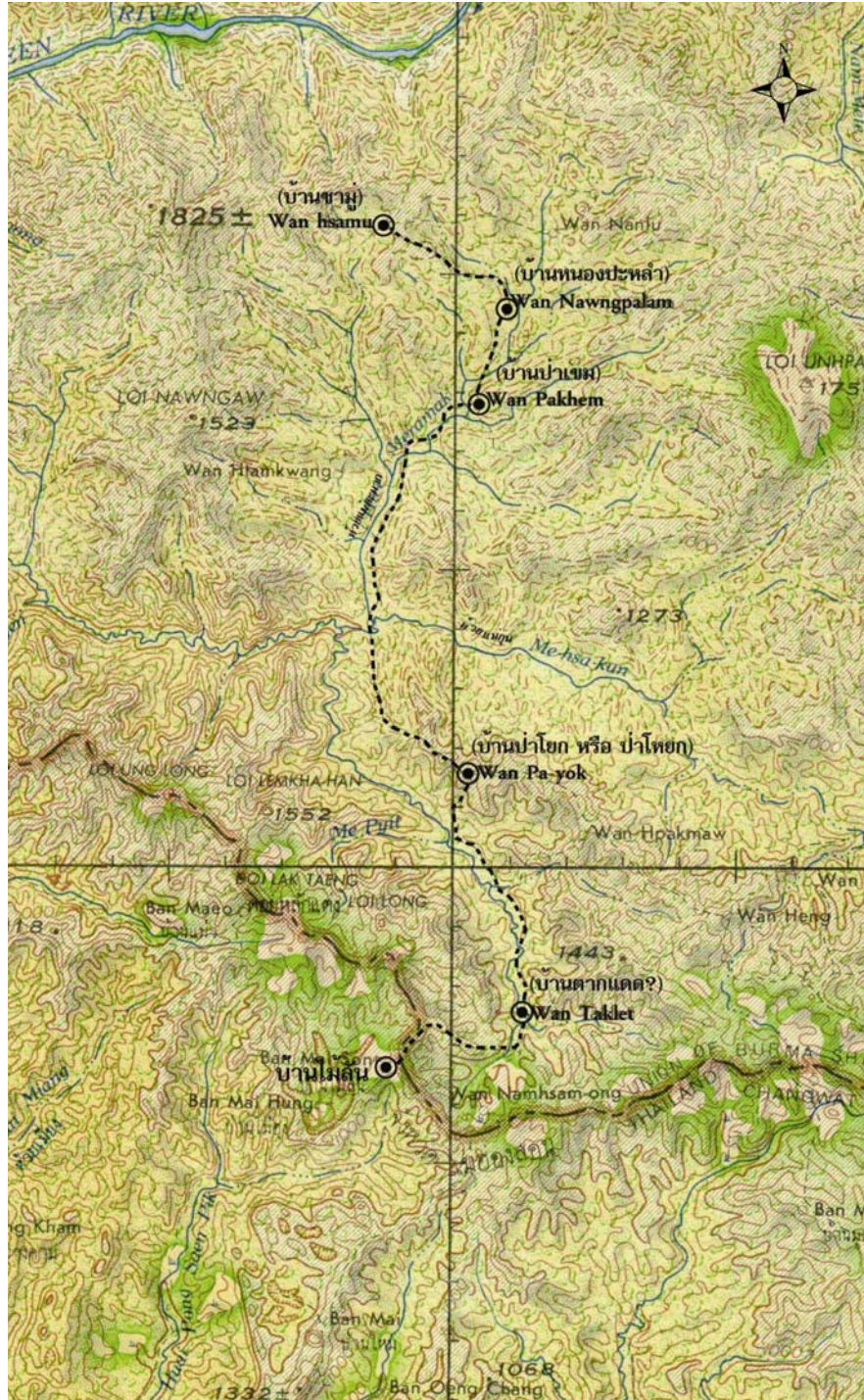
1. **จากบ้านไม้ล้าน-หัวเมืองไทยใหญ่** ถ้าเดินทางจากบ้านถ้ำลอดเพื่อไปเมืองไทยใหญ่ฝั่งพม่าใช้เวลาเดินทางไปบ้านไม้ล้าน 1 วันเดินและตามลุ่มน้ำลงและสันเขา จากไม้ล้านใช้เวลา 2 ชม.→เมืองตากแดด ครึ่งชั่วโมง→ น้ำกาด 1 วัน→บ้านป่าแหม 1 ชม.→ บ้านหนองปะหล่ำ 1 ชม.→บ้านขามู๋ 1 ชั่วโมง→บ้านนาบักดี (แผนที่ 5.13)

2. **จากบ้านไม้ล้าน-เมืองแม่ฮ่องสอน** ใช้เวลา 2 คืน กับ 3 วัน ในเส้นทางเดินจากไม้ล้านมาแม่ละนาตามแนวสันเขา แวะค้าง 1 คืนที่บ้านแม่ละนา → บ้านปางหมากซื่อ → ถ้ำหมากแงง→น้ำของ→บ้านแม่สุยะ ค้าง 1 คืน→บ้านห้วยผา ค้าง 1 คืน→บ้านปางหมู→เข้าเมืองแม่ฮ่องสอน (แผนที่ 5.14)

¹³ สัมภาษณ์นายปานจุง วิถีกุลทรวงศ์ อายุ 52 ปี นายจันตะ คล้ายแก้ว อายุ 70 กว่าปี และนายคำส่วย สิบเกิดสุข อายุ 60 ปี

¹⁴ สัมภาษณ์นายโพ ปู่แขก อายุ 64 ปี

3.จากถ้ำลอด-เมืองปาย บ้านถ้ำลอดเดินและตามลุ่มน้ำลงไปโขย→บ้านนาหลวง→บ้านสบป่อง
หรือบางคนจะเดินลัดป่าไปออกบ้านน้ำรินเลยทีเดียว→ขึ้นคอยจั้งจ้อง (บริเวณจุดชมวิวระหว่างเมืองปายมาปางมะ
ผ้า)→บ้านปางเปก ค้าง 1 คืน→ถึงเมืองปาย (แผนที่ 5.14)

แผนที่ 5.13 แสดงเส้นทางเดินเท้าจากบ้านไม้ลงไปเมืองไทยใหญ่

ที่มา: ดัดแปลงจาก กรมแผนที่ทหาร 2515

ที่มา: ดัดแปลงจากกรมแผนที่ทหาร 2515

5.5.2 เส้นทางคมนาคมระหว่างชุมชนในกลุ่มน้ำโป่งแสนปีกับเมืองไทยใหญ่-เมืองแม่ฮ่องสอน-เมืองปาย

ข้อมูลในส่วนนี้ได้มาจากการเก็บข้อมูลภาคสนามที่หมู่บ้านปางบอนซึ่งตั้งอยู่ระหว่างทางที่สามารถเดินทางติดต่อทั้งหัวเมืองไทยใหญ่ทางด้านทิศเหนือจากแนวเทือกเขาทอดยาวเหมือนเป็นถนนอย่างดี และยังสามารถเดินทางไปยังเมืองแม่ฮ่องสอนและเมืองปายซึ่งเป็นแหล่งศูนย์รวมสินค้าสำคัญของชุมชนส่วนใหญ่แถวนี้ได้โดยไม่ยากลำบาก จึงมีเส้นทางที่ชาวบ้านมักใช้อยู่บ่อย ๆ อยู่ 3 เส้นทางหลัก ๆ คือ

1.บ้านปางบอน-เมืองแม่ฮ่องสอน เดินทางสั้นเขาลงไปที่บ้านไม้ซังหนาม (ทางด้านบ้านนาปูป้อม) แต่ไม่ใช้ถนนทางที่เป็นรວງผ่านไปทางบ้านปางตอง เป็นเส้นทางเดินเล็ก ๆ ที่ปัจจุบันชาวบ้านยังใช้เดินอยู่ บางครั้งก็มีคนไทยใหญ่จากพม่าเข้ามาซื้อของที่บ้านนาปูป้อม แวะค้างคืนที่บ้านแม่สุยะ 1 คืน ต่อไปค้างที่บ้านปางหมอกอีก 1 คืน แล้วจึงเข้าเมืองแม่ฮ่องสอน เส้นทางนี้เป็นเส้นทางจากสันเขาเพียงจากบ้านปางบอนไปถึงนาปูป้อมเท่านั้น หลังจากนั้นจะเดินลัดเลาะตามริมฝั่งน้ำอยู่เป็นระยะ ช่วงที่มีถนนพอให้รວງแล้ว ชาวบ้านสามารถมาโบกรถต่อที่บ้านปางหมอกได้อย่างสะดวก ร่นระยะเวลาเดินทางไปอีก 1 วัน การเดินเท้าไปแม่ฮ่องสอนเส้นนี้รวมเวลาไปกลับและแวะค้างเมืองแม่ฮ่องสอนเพื่อซื้อของแล้ว ใช้เวลา 5 คืน จึงกลับถึงปางบอน ถ้าบางคนเดินเร็วหน่อยก็เป็น 4 คืนเท่านั้น (แผนที่ 5.14)

2.บ้านปางบอน-เมืองปาย “ทางนี้เป็นทางที่ต้องเดินตามสันเขาเป็นส่วนใหญ่ ถ้าวัดตามระยะทางจริง ๆ แล้วเมืองปายอยู่ใกล้บ้านปางบอนมากกว่าเมืองแม่ฮ่องสอน แต่ใช้เวลาเดินทางนานกว่า ชาวบ้านไม่ค่อยคิดลงไปเดินในกลุ่มน้ำเหมือนทางแม่ฮ่องสอน เพราะว่าป่าแถบนี้เป็นป่าแก่ เต็มไปด้วยสัตว์ร้ายมากมาย จึงยอมเดินอ้อมตามสันเขาที่เดินง่ายและปลอดภัยกว่า”¹⁵ จากบ้านปางบอนมีสันเขาที่ทอดตัวยาวไปถึงดินแดนทางฝั่งพม่าปัจจุบันยังคงเป็นถนนที่สำคัญอยู่ เวลาเดินจะวกกลับลงมาทางลุ่มน้ำแม่ละนา นอนค้างคืนที่บ้านแม่ละนา 1 คืน แล้วเดินต่อไปยังบ้านน้ำรินที่อยู่ทางทิศใต้ ค้างคืนบริเวณบ้านน้ำรินซึ่งเป็นที่ราบสุดท้ายก่อนขึ้นดอยกิ่วลม หรือจิ้งจอก ที่สูงที่สุดระหว่างทางจากปางมะผ้า และเมืองปาย 1 คืน เมื่อข้ามดอยกิ่วลมได้แล้วจึงแวะค้างคืนที่บ้านแม่มาตอง ก่อนเข้าเมืองปายอีก 1 คืน หลังจากนั้นเข้าไปซื้อของที่เมืองปายแล้วเดินทางกลับในวันเดียวกัน ใช้เวลาเดินทางไปกลับรวมทั้งสิ้นประมาณ 5 คืน

หรือถ้าบางคนที่สามารถเดินได้เร็วกว่านี้ก็เดินจากปางบอนตามสันเขาไปค้างคืนที่ห้วยป่าไม้แดงอยู่ใกล้กับบ้านน้ำริน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของหน่วยป่าไม้ ก่อนขึ้นดอยกิ่วลมเข้าเมืองปายได้ภายในวันนั้น ค้าง 1 คืน ก่อนเดินทางกลับ ใช้เวลาเพียง 4 คืน บางครั้งก็นอนที่กิ่วลมที่เมื่อก่อนเคยมีบ้านของชาวมูเซออยู่ 2-3 หลัง เรียกว่าบ้านจะพูโหล (หัวหน้าชื่อจะพูโหล)¹⁶ (แผนที่ 5.14)

3.บ้านปางบอน-เมืองไทยใหญ่ เป็นเมืองที่อยู่ไม่ไกลเท่ากับแม่ฮ่องสอนและปายเดินเพียงวันเดียวก็ถึง คือบ้านขามู บ้านหนองปะหล่ำ ที่อยู่ใกล้กัน และอยู่ใกล้กับบ้านเก่าที่ดอยกิ่วแสน(เงงแสน) จึงเดินเพียง 2 ชั่วโมงจากบ้านหนองปะหล่ำก็ถึงดอยกิ่วแสนจึงค่อนข้างคุ้นเคยทาง เคยเดินไปซื้ออาหารที่บ้านเหล่านี้บ่อย ๆ ส่วนบ้านตากแดดก็อยู่ในละแวกเดียวกันแต่ต้องเดินออกไปทางตะวันออกอีกเล็กน้อย (แผนที่ 5.14)

¹⁵ สัมภาษณ์นายอิน้อย รัตนชัยสุริยะ อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว)

¹⁶ สัมภาษณ์นายจะพู วิถีวิทวัส อายุ 80 กว่าปี และนางนาปู โขติเวทย์อนุกุล อายุ 70 ปี (อ้างแล้ว)

จากแผนที่ข้างต้นแสดงถึงเส้นทางคมนาคมหลักที่ชาวบ้านเลือกมิได้มีเพียงการเดินทางตามลุ่มน้ำ โดยเฉพาะในเส้นลำน้ำหลัก 4 สายของปางมะผ้า คือ ลำน้ำของ ลำน้ำแม่ละนา ลำน้ำนาง และลำน้ำโป่งแสนปึก ซึ่งสามารถเดินทางติดต่อไปสู่ลุ่มน้ำปายและลุ่มน้ำสาละวินได้อย่างสะดวกเท่านั้น แต่ยังมีเส้นทางตามสันเขาที่ชาวบ้านใช้เดินทางติดต่อระหว่างชุมชน เช่น ตามแนวเทือกเขาสันคำยบริเวณลุ่มน้ำนางที่เป็นเส้นทางเดินทางติดต่อระหว่างชุมชนจากเขตต้นน้ำนางหรือหัวเมืองไทยใหญ่ทางด้านเหนือ เพื่อลงมาสู่ปายซึ่งติดต่อกับเส้นทางตามลุ่มน้ำหลักสายอื่นต่อไป และเส้นทางแนวสันเขาในเขตลุ่มน้ำโป่งแสนปึกที่แม้ว่าปัจจุบันจะมีความพยายามตัดถนนที่ลัดเลาะระหว่างหุบเขาและสันเขาเป็นระยะแต่ก็เกิดอุปสรรคมากในช่วงฤดูฝนที่ถนนกลายเป็นร่องน้ำขนาดใหญ่ ดังนั้น การเดินทางตามแนวสันเขาเดิมจึงยังคงมีความสำคัญสำหรับชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำโป่งแสนปึกที่เดินทางมาหาซื้ออาหารบริเวณหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำของ ความสำคัญของเส้นทางตามแนวเทือกเขาที่เด่นชัดจะอยู่ในช่วงฤดูฝน เมื่อพิจารณาจากสภาพแวดล้อม (ระบบนิเวศ) ตามแนวสันเขาที่เป็นป่าสน ป่าดิบเขา อันมีลักษณะเป็นป่าโปร่งมีความเปลี่ยนแปลงน้อยตลอดทั้งปี กับระบบนิเวศตามหุบเขาหรือบริเวณโดยรอบลำน้ำสายหลักที่มีความแตกต่างระหว่างฤดูฝนและฤดูแล้ง อุปสรรคสำคัญในฤดูฝนคือดินไม้ที่ขึ้นรกทึบและระดับน้ำในลำห้วยที่สูงทำให้หุบเขาบางช่วงที่แคบและเป็นหน้าผาตลอดสองข้างนั้นไม่เหมาะต่อการเดินเท้า ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเลือกเส้นทางตามแนวสันเขาเป็นหลักมากกว่า

โดยสรุปแล้ว ประเด็นของความเชื่อมโยงระหว่างเส้นทางกรอพยพและเส้นทางคมนาคมของเนื้อหาในบทนี้ผู้วิจัยเห็นว่าหากมองผ่านบริบททางประวัติศาสตร์แล้วจะพบว่ามีความสอดคล้องกันในทิศทางเดียวกันคือ จากบริบทของประวัติศาสตร์ช่วงก่อนอำนาจรัฐสมัยใหม่ศูนย์กลางของชุมชนที่สำคัญของปางมะผ้า โดยเฉพาะชุมชนไทยใหญ่มีอยู่ 2 ชุมชนหลักคือ บ้านนาปู่ป้อม และบ้านแม่ละนา ทั้งสองแห่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นชุมทางของพ่อค้าวัวต่าง-ม้าต่าง ที่มักจะแวะพักเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะที่บ้านนาปู่ป้อมนั้นชาวบ้านในลุ่มน้ำโป่งแสนปึก ลุ่มน้ำของ และชาวไทยใหญ่จากหัวเมืองไทยใหญ่ถึงกับเรียกว่าเป็นตลาดที่สำคัญแห่งหนึ่ง อันเนื่องมาจากลำน้ำของเป็นลำน้ำสายที่ยาวที่สุดของปางมะผ้าเป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างหัวเมืองไทยใหญ่ทางด้านทิศเหนือกับลุ่มน้ำปายที่เชื่อมระหว่างเมืองแม่ฮ่องสอน-ลำน้ำสาละวินทางด้านตะวันตก และเมืองปายทางด้านตะวันออก จึงอาจจะถือได้ว่าเป็นเส้นทางสายสำคัญของชุมชนในเขตพื้นที่สูง ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจนักเมื่อพิจารณาเส้นทางกรอพยพของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงโดยเฉพาะจากกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอดำและมูเซอแดงที่เข้ามาจากทางด้านทิศเหนือคือจากเขตพม่าและจากเชียงใหม่นั้นแล้วมีเส้นทางที่กระจายอยู่ตามหัวน้ำของลำน้ำทั้ง 4 เป็นสำคัญ โดยนัยนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเส้นทางของคนในอดีตก็เป็นเช่นเดียวกับปัจจุบันคือเลือกที่จะเดินทางเส้นทางที่มีอยู่แล้ว ซึ่งจะช่วยให้ปลอดภัยจากการหลงป่าในสภาพแวดล้อมใหม่ที่ยังไม่คุ้นเคย และไม่ต้องถากถางใหม่ซึ่งต้องใช้ทั้งเครื่องมือและแรงงาน โดยเสียเปล่า ในท้ายที่สุดแม้กระทั่งการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานที่หากพิจารณาแล้วก็พบว่าหมู่บ้านที่มีอายุในรุ่นแรกเมื่อเข้ามาในเขตปางมะผ้าของชาวมูเซอดำและมูเซอแดงต่างก็เลือกที่จะตั้งอยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคมดั้งเดิมแทบจะทั้งสิ้นและหมู่บ้านใหม่ที่มีอายุประมาณ 50 ปีลงมาจึงได้เปลี่ยนมาอยู่บริเวณเส้นทางคมนาคมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ภายใต้การปกครองของประเทศไทย

บทที่ 6

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนบนพื้นที่สูง

การตั้งถิ่นฐานในเขตพื้นที่สูงที่พบจากการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง ลีซอ มูเซอคำ และมูเซอแดง ของงานวิจัยชิ้นนี้พบว่านอกจากเงื่อนไขในมิติของบริบทที่หลากหลาย คือ บริบททางประวัติศาสตร์ (ที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วในบทที่ 4) ระบบนิเวศ (รายละเอียดในภาพรวมอยู่ในบทที่ 2) แล้วยังประกอบด้วยเงื่อนไขในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งในบทที่ 6 ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์การตั้งถิ่นฐานภายใต้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศหรือสภาพทั่วไปทางกายภาพของสภาพแวดล้อม และระบบวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย ความเชื่อ เทคโนโลยี องค์กรทางสังคม และวิถีการดำรงชีวิต ผลการวิเคราะห์ผู้วิจัยได้แบ่งระบบนิเวศของพื้นที่ออกเป็น 2 รูปแบบหลัก คือระบบนิเวศบริเวณพื้นที่สูง (Hill) ลักษณะพื้นที่โดยรวมคือเป็นพื้นที่สันเขาหรือพื้นที่หินปูนที่สูงซึ่งอยู่สูงกว่าลำน้ำสายหลัก และระบบนิเวศในหุบเขา (Valley) ผู้วิจัยตระหนักดีว่าในความเป็นจริงไม่สามารถที่จะแยกการวิเคราะห์การดำรงชีวิตในระบบนิเวศทั้งสองลักษณะออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด แต่เนื่องจากการแยกวิเคราะห์ด้วยวิธีดังกล่าวทำให้เห็นถึงความแตกต่างของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานได้อย่างชัดเจน และในท้ายที่สุดกลุ่มคนทั้งหมดก็ยังคงมีการเชื่อมโยงและปฏิสัมพันธ์อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ต่างตอบแทนในระบบแลกเปลี่ยนซึ่งก็ยิ่งทำให้เห็นภาพของกลุ่มคนบนพื้นที่สูงที่ไม่ได้แยกจากกันอย่างโดดเดี่ยว 58

เนื้อหาในบทนี้แบ่งออกเป็น **ส่วนแรก** เป็นข้อมูลชาติพันธุ์วรรณนาที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในกลุ่มคนบนพื้นที่สูง ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในระบบนิเวศบริเวณพื้นที่สูง (Hill) ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอคำ มูเซอแดง และลีซอ ซึ่งก็ยังสามารถแบ่งย่อยลงไปได้อีก 2 ลักษณะคือพื้นที่สันเขา และพื้นที่หินปูนที่สูง ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพของโครงสร้างทางธรณีและทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไปอีกเช่นกัน 2) วิเคราะห์การตั้งถิ่นฐานในระบบนิเวศแบบหุบเขา (Valley) ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่และกะเหรี่ยง และ**ส่วนที่สอง** เป็นข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์เกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าได้แสดงนัยของการอพยพในเขตพื้นที่สูงซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศและวัฒนธรรมของกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม

6.1 การตั้งถิ่นฐานในระบบนิเวศของพื้นที่สูง (Hill)

เมื่อพิจารณาจากลักษณะ โครงสร้างทางธรณีของอำเภอปางมะผ้าจะพบว่าประกอบด้วยโครงสร้างแบบหินปูน (Karst) และไม่ใช่หินปูน (Non-Karst) (ดูรายละเอียดการแบ่งได้ในแผนภูมิที่ 2.1 ของบทที่ 2) ทำให้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศมีความแตกต่างกันด้วย ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มแรกตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่สันเขาของโครงสร้างทางธรณีแบบไม่ใช่หินปูนคือกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอคำและมูเซอแดง และกลุ่มที่สองอยู่บนพื้นที่หินปูนที่สูงคือกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอ

6.1.1 กลุ่มชาติพันธุ์มูเซอคำและมูเซอแดง

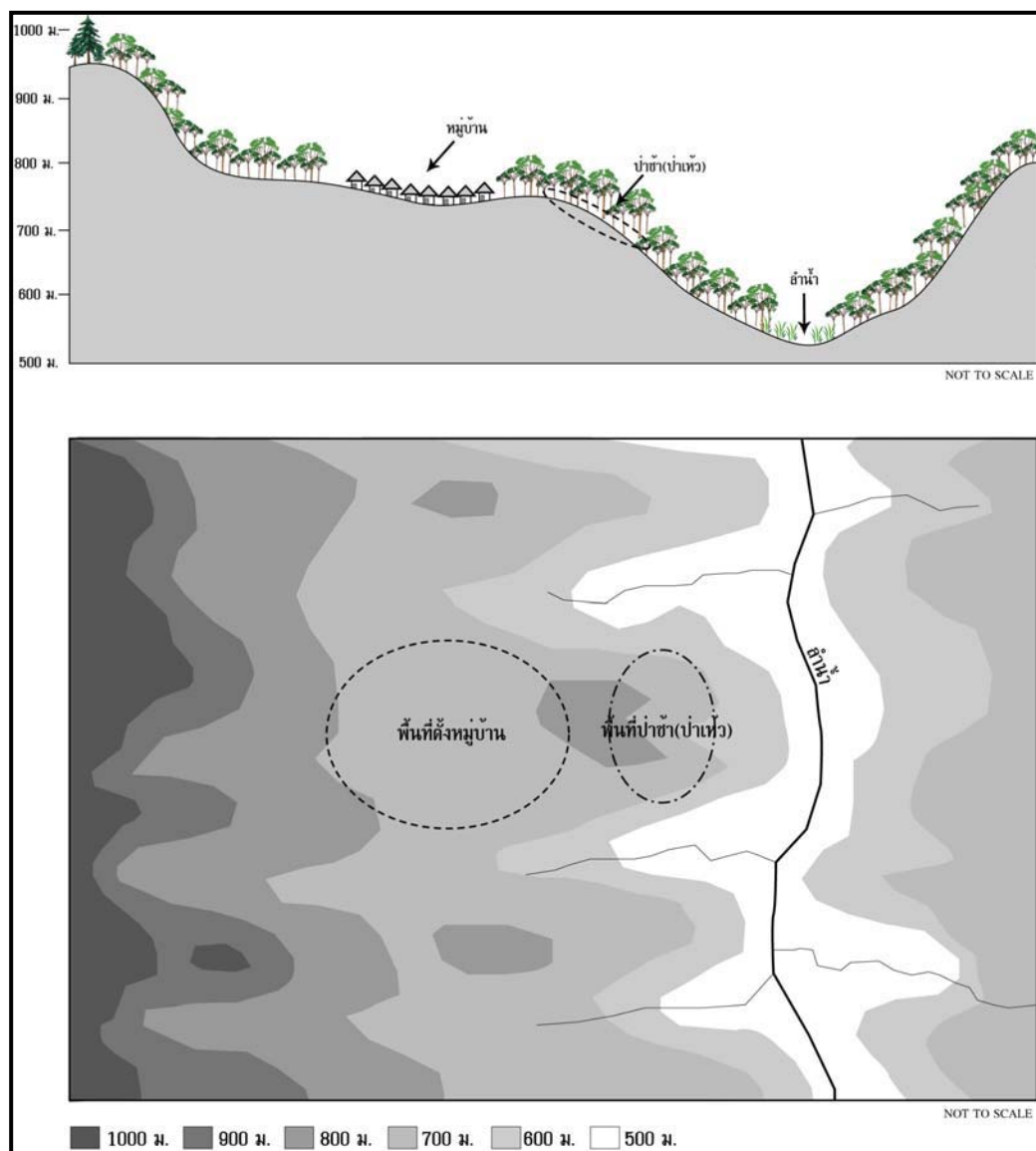
ตามบริบททางด้านประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 2 กลุ่มเพิ่งอพยพเข้ามาสู่ปางมะผ้าเมื่อประมาณ 100 กว่าปีที่ผ่านมา (อ่านรายละเอียดในบทที่ 4 และ 5) โดยพื้นฐานแล้วเป็นกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณสันเขาสูง

และมีระบบการผลิตแบบตัดฟัน โคนเผา (Slash and Burn) และพืชเศรษฐกิจแต่เดิมคือการปลูกฝิ่นซึ่งเป็นพืชที่ให้ผลดีในระดับความสูงมากกว่า 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง) กลุ่มชาติพันธุ์มูเซอแยกเป็นกลุ่มย่อยออกไปได้อีกมากกว่า 23 กลุ่ม สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอในประเทศไทยมีเพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้น คือ มูเซอดำหรือลาฮูนะ (Black Lahu or Lahu Na) มูเซอแดงหรือลาฮูยี (Red Lahu or Lahu Nye) มูเซอเหลืองหรือมูเซอซี (Yellow Lahu or Lahu Shi) มูเซอขาว หรือมูเซอพู (White Lahu or Lahu Hpu) มูเซอเฉลิ (Lahu Shele) และมูเซอลาบา (Lahu Laba) แต่มูเซอกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยคือกลุ่มมูเซอแดง รองลงมาคือมูเซอดำ นอกจากนั้นมีการจัดกระจายอยู่เพียงเล็กน้อย (Walker R. 1983: 231) ความแตกต่างของมูเซอแต่ละกลุ่มอยู่ที่การแต่งกาย ขนบธรรมเนียม และภาษาที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย เหมือนกับกลุ่มคนไทที่มีแยกย่อยออกไปหลายกลุ่มเช่นกัน ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอแดงกลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีจำนวนประชากรที่มากที่สุดของอำเภอปางมะผ้า

6.1.1.1 สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของพื้นที่ตั้งถิ่นฐาน

โดยทั่วไปพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองจะพบว่าเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ 2 ลักษณะ **ลักษณะแรก** คือ **สันเขาสาขาระดับต่ำ (Lower Ridge)** มีลักษณะเป็นสันเขาสั้นๆ ที่แยกออกมาจากสันเขาหลัก จะพบอยู่ในโครงสร้างทางธรณีที่ไม่ใช่หินปูน (Non-Karst) ในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่แล้วคือหินตะกอน ข้อสังเกตของภูมิประเทศในลักษณะนี้คือแนวสันเขาที่ทอดตัวเป็นระยะทางไกล มักเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำสำคัญหลายสาย ภูมิประเทศในเทือกเขาเหล่านี้ประกอบด้วยด้วย 1) สันเขาหลักที่มักจะมีระดับความสูงมากกว่า 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางสภาพแวดล้อมล้อมบริเวณสันเขาหลักจึงเป็นป่าเต็งรัง ป่าดิบเขา และป่าสนเขา เป็นต้น ตามแนวสันเขาหลักมักจะพบตาน้ำหรือต้นกำเนิดของลำห้วยสายเล็กๆ ที่ระบายลงจากยอดเขา ไหลผ่านตามแนวร่องน้ำสู่ลำห้วยสายหลัก 2) สันเขาสาขาระดับต่ำ เป็นสันเขาที่แยกจากสันเขาหลัก ด้านข้างมักจะเป็นแนวของทางน้ำหรือลำห้วยสายเล็กๆ ที่ไหลมาจากสันเขาหลัก ภูมิประเทศแบบไม่ใช่คาร์สต์นี้ก่อให้เกิดรูปแบบทางน้ำ (drainage pattern) แบบรูปทางน้ำกิ่งไม้ (dendritic drainage pattern) แบบรูปทางน้ำคล้ายกิ่งไม้ (sub-dendritic drainage pattern) และรูปแบบทางน้ำกึ่งขนาน (sub-parallel drainage pattern) (ชัยพร ศิริพรไพบุลย์ 2542: 28)

สันเขาสาขาระดับต่ำบางแห่งจะมีที่ราบแอ่งกระทะอยู่ที่ช่วงกลางของสันเขาซึ่งมักจะถูกเลือกเป็นที่ตั้งบ้านเรือน และบริเวณที่มักจะถูกเลือกมากอีกส่วนคือที่ลาดด้านข้างของสันเขาที่ความชันอยู่ในระดับที่สามารถตั้งบ้านเรือนได้ คุณสมบัติที่สำคัญของพื้นที่ในลักษณะเช่นนี้อยู่ที่ 1) แหล่งน้ำ มักอยู่ในระยะที่ห่างออกไปไม่เกิน 500 เมตร เพราะโดยปกติสันเขาสาขาจะระบายน้ำไปด้วยร่องน้ำ หรือตาน้ำที่ระบายลงมาจากสันเขาหลักสู่ลำน้ำสาขาหรือลำน้ำหลักที่อยู่ต่ำลงไปเบื้องล่าง ถ้าหากตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณสันเขาสาขาก็จะสามารถไปหาแหล่งน้ำที่อยู่ใกล้เคียงได้อย่างไม่ยากเย็น อีกเหตุผลเกี่ยวกับแหล่งน้ำคือในอดีตรอบบริเวณที่เป็นหุบเขาหรือลำน้ำมักจะเป็นแหล่งที่เพาะเชื้อมาลาเรีย สำหรับผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับการดำรงชีวิตในพื้นที่ลุ่มจึงมักจะเจ็บป่วยได้ง่าย 2) ลักษณะของพื้นที่ ถ้าหากจะเทียบคุณสมบัติระหว่างสันเขาหลัก ที่มักจะมีระดับความสูงมากกว่า 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางขึ้นไปจึงมีอากาศหนาวเย็นและเต็มไปด้วยหมอกในฤดูหนาว รวมทั้งมีที่ราบบนสันเขาที่ค่อนข้างแคบไม่เหมาะสำหรับการตั้งบ้านเรือน กับสันเขาสาขาระดับต่ำที่จะมีพื้นที่ราบกว้างกว่า 3) ทรัพยากรประเภทป่าไม้ที่พบในป่าชนิดนี้มักจะเป็นป่าเบญจพรรณผสมเต็งรัง หน้าดินของพื้นที่ค่อนข้างลึกจึงสามารถฝังเสาบ้านได้สะดวกกว่าในบริเวณที่เป็นป่าเต็งรังเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้สภาพโดยทั่วไปยังเป็นป่าโปร่งความชื้นไม่สูงมากนัก

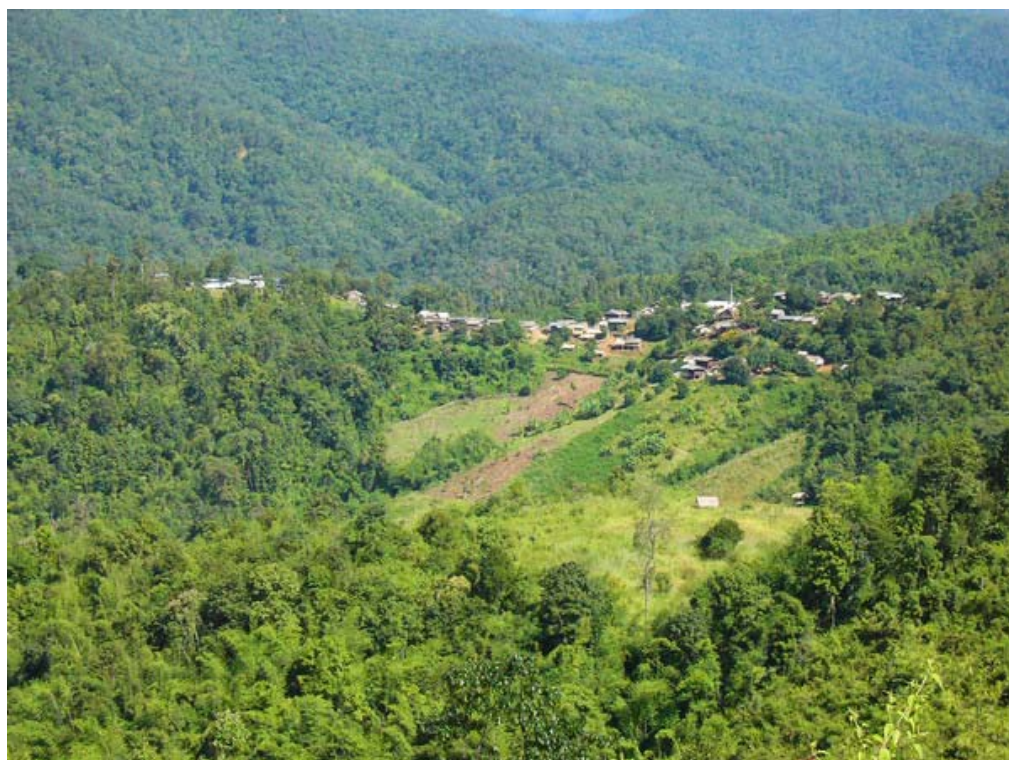

แผนที่ 6.1 ภาพจำลองแสดงลักษณะพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์มุเซอและมุเซอแดง

จากแผนที่ข้างต้นแสดงการใช้พื้นที่ของชาวมุเซอบริเวณที่เรียกว่าสันเขาสาขาระดับต่ำตามที่ได้กล่าวถึง คุณสมบัติของพื้นที่มาแล้วข้างต้น ช่วงกลางของสันเขาหรือบริเวณที่มีความลาดชันต่ำจะถูกปรับเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน ส่วนช่วงปลายของสันเขาซึ่งค่อนข้างแคบและความลาดชันสูงนั้นจึงมักถูกกันไว้สำหรับเป็นที่ฝังศพของหมู่บ้าน โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์มุเซอแดงที่มักจะพบแหล่งฝังศพอยู่ที่ปลายของสันเขาที่ตั้งบ้านอยู่เสมอ ส่วนในกลุ่มของชาวมุเซอดำนั้นแม้จะไม่ได้เลือกที่ประกอบพิธีกรรมศพใกล้กับหมู่บ้านแต่ก็มักจะเลือกบริเวณที่เป็นปลายของสันเขาซึ่งสามารถมองออกไปได้กว้างไกลไม่มีสันเขาหรือเนินเขามาคบบังสายตา

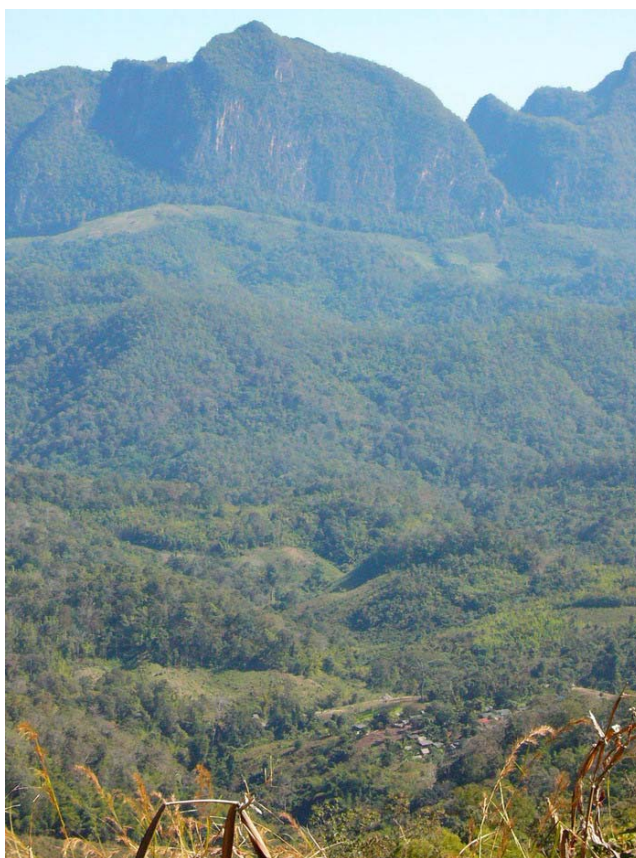

รูปที่ 6.1 สันเขาสาขาระดับต่ำพื้นที่ตั้งหมู่บ้านห้วยเสียว

รูปที่ 6.2 สันเขาสาขาระดับต่ำที่ตั้งหมู่บ้านปางบอน

ลักษณะที่สอง คือ สันเขาหรือขอบหลุมยุบพื้นที่โครงสร้างทางธรณีแบบหินปูน (Karst) โดยมีลักษณะเป็นสันเขาหรือเป็นขอบของหลุมยุบซึ่งมักจะอยู่ในระดับความสูงตั้งแต่ 700 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางขึ้นไป คุณสมบัติของพื้นที่บางครั้งจะคล้ายกับสันเขาสาขาระดับต่ำ แต่แหล่งน้ำมักจะอยู่ในบริเวณที่เป็นหลุมยุบซึ่งมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะและยังเป็นจุดที่น้ำจากผิวดินไหลลงสู่ระบบน้ำใต้ดิน จึงพบทั้งลำห้วยสายเล็กๆ ที่กำลังจะไหลเข้าสู่ระบบน้ำใต้ดิน และแหล่งน้ำใต้ดินที่เป็นน้ำซับ/น้ำซึม หรือบางครั้งก็ต้องขุดบ่อน้ำเพื่อคักน้ำจากแหล่งน้ำดังกล่าวไว้ใช้ อย่างไรก็ตามพื้นที่นี้ก็มีความแตกต่างไปจากสันเขาหรือขอบหลุมยุบในเขตพื้นที่สูงหินปูน (Upper Karst) ตรงที่แหล่งน้ำสามารถหาได้ง่ายกว่า รวมทั้งในฤดูแล้งยังมีแหล่งน้ำสำรองที่เป็นทั้งลำน้ำสายหลัก หรือแหล่งน้ำผิวดินในโครงสร้างธรณีแบบไม่ใช่หินปูน ซึ่งมักจะแทรกตัวอยู่ไม่ไกลนัก และพื้นที่เกษตรกรรมอันเป็นพื้นที่ในแอ่งหลุมยุบใกล้กับสันเขาหรือขอบของหลุมยุบก็มีขนาดใหญ่และอุดมสมบูรณ์ต่อการเพาะปลูกมากกว่าพื้นที่บนสันเขาทั่วไป (รายละเอียดของพื้นที่หินปูนที่สูงจะกล่าวถึงอีกครั้งในหัวข้อการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอ) แม้ว่าหมู่บ้านในกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอคำและมูเซอแดงที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลทั้ง 2 หมู่บ้านจะไม่ได้ตั้งอยู่ในภูมิประเทศในลักษณะที่สองแต่จากการสำรวจเพิ่มเติมในหมู่บ้านของชาวมูเซออื่นในเขตปางมะผ้าก็พบว่าในจำนวนหมู่บ้านที่สำรวจทั้งหมด 23 หมู่บ้านมีการเลือกตั้งถิ่นฐานบนสันเขาสาขาระดับต่ำจำนวน 11 หมู่บ้าน หรือร้อยละ 47.8 และเลือกพื้นที่สันเขาหรือขอบหลุมยุบจำนวน 7 หมู่บ้าน หรือร้อยละ 30 ตัวอย่างของหมู่บ้านที่เลือกตั้งอยู่ในพื้นที่ลักษณะที่สองคือ กลุ่มชาติพันธุ์มูเซอแดงที่ บ้านยาป่าแหน และบ้านผาแดง เป็นต้น และกลุ่มชาติพันธุ์มูเซอคำที่ บ้านจำโบ้ และบ้านบ่อไคร้ เป็นต้น

รูปที่ 6.3 ที่ตั้งบ้านน้ำสุผาตั้งอยู่บนขอบหลุมยุบในเขตพื้นที่หินปูน (Karst)

6.1.1.2 เงื่อนไขและลักษณะทางวัฒนธรรม

องค์ประกอบทางด้านวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานซึ่งในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นที่เป็นเงื่อนไขและลักษณะทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่สูง ดังนี้

ก.ความเชื่อต่อพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐาน

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานมีผลอย่างมากต่อการเลือกพื้นที่ ในการเลือกพื้นที่ตั้งแต่ครั้งมักจะเป็นการปรึกษาร่วมกันของคนหลาย ๆ คน ทั้งผู้อาวุโส หมอผี ผู้นำ และผู้ที่รู้ธรรมเนียมโบราณ ลักษณะของพื้นที่ตั้งถิ่นฐานได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่ออย่างมาก บางครั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านอาจไม่สามารถระบุได้อย่างเฉพาะเจาะจงว่าต้องเป็นสันเขา หรือเทือกเขาในลักษณะใด ดังเช่นการเลือกพื้นที่สันเขาสาธารณะตำบลของชาวมูเซอคำ แต่สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอแล้วสิ่งที่ระบุได้อย่างแน่นอนจะเป็นลักษณะเท่าที่เห็นได้ด้วยตา

1.มุเซอคำ ข้อมูลส่วนนี้ได้จากการสัมภาษณ์ในหมู่บ้านห้วยเฮี้ยะ

ข้อห้าม ในหัวข้อนี้เป็นข้อห้ามหลัก ๆ ที่มีผลต่อลักษณะของพื้นที่ทางด้านภูมิศาสตร์โดยรวมในการเลือกตั้งถิ่นฐานแบ่งออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1.ห้ามตั้งหมู่บ้านบริเวณที่ราบใกล้กับลำน้ำ มักจะเลือกพื้นที่สันเขาใกล้ลำน้ำมากกว่าเพราะเชื่อว่าถ้าเป็นที่ราบใกล้ลำน้ำจะทำให้เจ็บป่วยบ่อย ๆ

2.ไม่ตั้งบ้านเรือนบนคอยสูง ๆ คนเฒ่าคนแก่เล่ากันว่า “คอยสูง ๆ อยู่แล้วไม่ดี ลมแรงเกินไป” บางคนก็บอกว่าเป็นทางเดินของผีไปตั้งบ้านเรือนขวางอยู่ก็จะทำให้เจ็บป่วยไม่สบาย²

3.ห้ามตั้งบ้านเรือนบริเวณที่เป็นเทือกเขาขาวที่มีคอยเล็กอื่น ๆ เข้ามาชน เพราะเชื่อว่าเทือกเขาขาวนี้ก็เป็นเหมือนกับเส้นทางรถ เส้นทางคมนาคม เป็นทางที่ผีจากทุกแห่งเดินทางไปไหนมาไหน จากคอยเล็กมาสู่คอยหลัก ที่คอยหลัก (หรือเทือกเขาใหญ่) จึงเป็นเส้นทางหลักของผี³

4.ห้ามตั้งหมู่บ้านบริเวณที่มีคอยชนกัน โดยเฉพาะบริเวณที่คอย 3 ลูกขึ้นไปเข้ามาชนกันถ้าเป็นที่ราบตรงกลางระหว่างคอยทั้ง 3 นั้น เปรียบได้กับมีไม้ล้มไต่บ้าน ส่วนถ้าเป็นคอยก็จะเหมือนกับในกรณีของข้อ 3 ตัวอย่างของพื้นที่แบบนี้เห็นได้จากบริเวณที่ราบใกล้กับผาเวทางไปหมู่บ้านน้ำจาง

พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับเลือกตั้งหมู่บ้าน

1.เลือกพื้นที่ที่เป็นคอยสูง มีแดดดี น้ำหาง่าย

2.สันเขาเล็ก ๆ ที่แยกมาจากเทือกเขาหลัก มักจะหาน้ำง่าย ตั้งบ้านเรือนดี นายจะล่อลว่าว่า “เท่าที่เคยเห็นคนเฒ่าคนแก่เลือกที่ตั้งบ้านก็จะคล้าย ๆ กันตลอด เป็นคอยเล็ก ๆ ข้างคอยสูงอีกที เพราะน้ำมันดี”⁴

นอกจากจะเป็นเรื่องความเชื่อแล้วยังต้องคำนึงถึงลักษณะของพื้นที่ คือถ้าหากพื้นที่ชันมากเกินไปก็ไม่ควรเลือก และต้องดูว่าในรัศมีรอบหมู่บ้านที่ใช้เวลาเดินไม่เกินกว่า 45 นาที ควรจะมีแหล่ง

¹ สัมภาษณ์นายจะล่อ หยกมณีไพร อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 32 ม.8 บ.ห้วยเฮี้ยะ

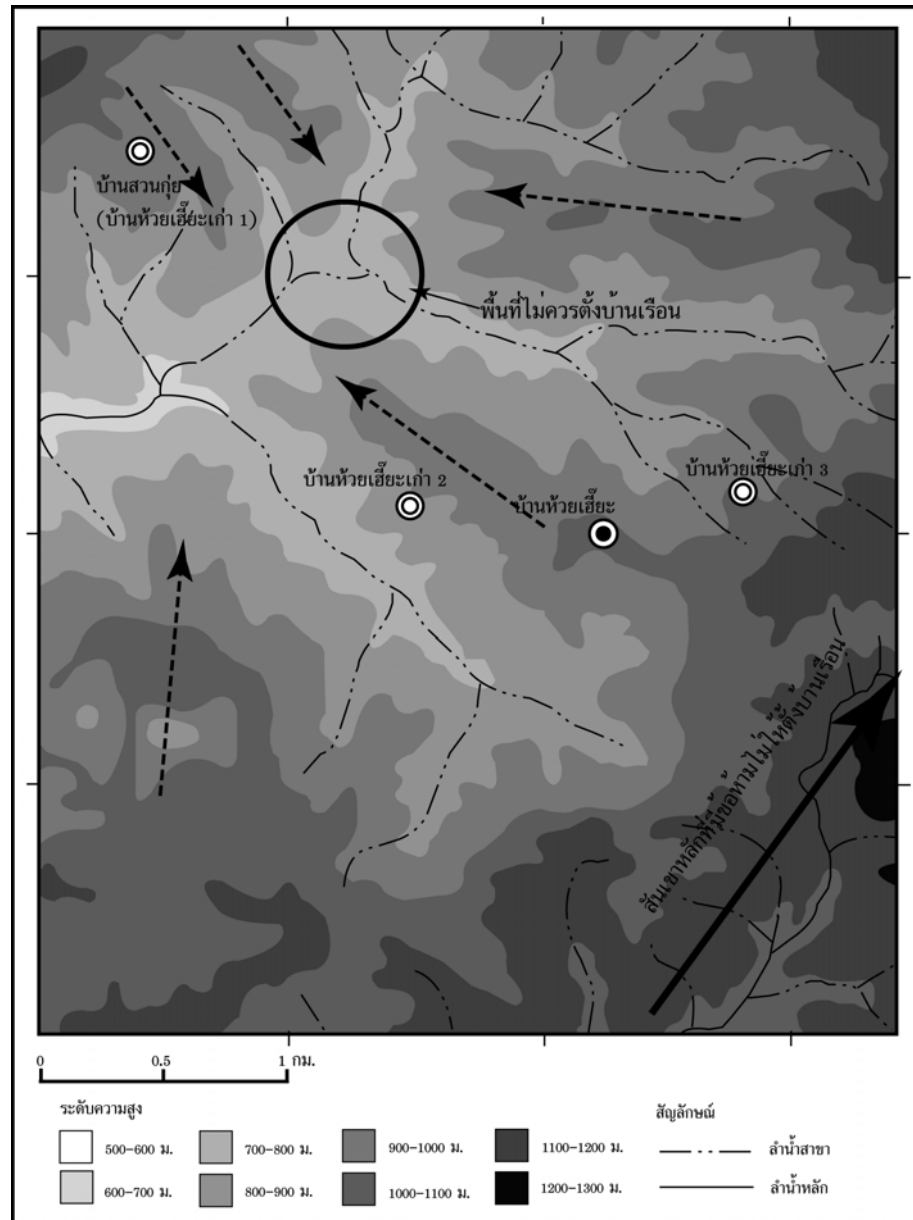
² คอยสูงที่ว่ามีมักจะเป็นเทือกเขาหลักที่สูงใหญ่และทอดยาว และมักเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับชุมชนอื่น

³ ความเชื่อนี้เหมือนกับข้อที่ 2 คือหมายถึงเทือกเขาหลักเช่นกัน แต่ได้บรรยายลักษณะของเทือกเขาได้ชัดเจนกว่า

⁴ สัมภาษณ์นายจะล่อ หยกมณีไพร อายุ 48 ปี (อ้างแล้ว)

น้ำที่พอเพียงสำหรับคนทั้งหมู่บ้าน และสาเหตุของการเลือกย้ายหมู่บ้านที่สำคัญมักจะเป็นการแสวงหาที่ทำกินใหม่ โดยมักจะย้ายออกไปตามที่ทำกินใหม่ที่ไปถางไว้นั่นเอง

หลังจากที่กำหนดพื้นที่ไว้แล้วขั้นตอนต่อมาจะเป็นการเสี่ยงทายว่าพื้นที่ดังกล่าวเหมาะสำหรับตั้งหมู่บ้านหรือไม่ จะดูว่าในคืนก่อนที่จะไปลงหลักปักฐานคนที่ถูกกำหนดให้เลือกจะนอน ถ้าหากหลับฝันเห็น บ่อน้ำ แม่น้ำ มีปลา ช้าง เสือ หรือไม่ฝันอะไรเลย เป็นสัญญาณที่ดีว่าเหมาะสม แต่ถ้าหากฝันเห็น เหล็ก มีด และค้อน หมายถึงสิ่งไม่ดี ต้องเลือกหาพื้นที่ใหม่

แผนที่ 6.2 แสดงลักษณะของพื้นที่สันเขาลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อของชาวมูเซอ ในบริเวณใกล้บ้านห้วยเสี้ยว

แผนที่แสดงลักษณะของสันเขาตามข้อห้ามของชาวมูเซอคำโดยยกตัวอย่างจากพื้นที่บริเวณรอบหมู่บ้านห้วยเฮี้ยะ เส้นลูกศรทึบเป็นแนวของสันเขาหลักที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นทางเดินของผีไม่เหมาะกับการตั้งบ้านเรือนในอดีตและปัจจุบันสันเขาดังกล่าวเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญของชุมชนในเขตพื้นที่สูงในการเดินทางไปสู่หัวเมืองใหญ่ ส่วนลูกศรเส้นประแสดงแนวของสันเขาสาขาระดับต่ำที่มักถูกเลือกตั้งบ้านเรือน และพื้นที่ในวงกลมเป็นพื้นที่ที่ต้องห้ามตามความเชื่อว่าเป็นจุดที่สับสนระหว่างสันเขาต่างๆ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นทางเดินของผีเช่นเดียวกันจึงไม่เหมาะต่อการตั้งบ้านเรือน

2. มูเซอแดง

ความเชื่อในการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวมูเซอนับว่ามีบทบาทมากเนื่องจากเมื่อเปรียบเทียบพื้นที่การตั้งหมู่บ้านทั้งที่เป็นหมู่บ้านเก่าหลาย ๆ แห่ง และหมู่บ้านในปัจจุบันก็จะพบลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่ ข้อห้ามที่สำคัญในการเลือกพื้นที่คือ

1. ห้ามตั้งหมู่บ้านอยู่บนคอย (ภูเขา) ที่เป็นแนวยาวมาก ๆ เพราะเชื่อว่าเป็นทางเดินของผีตัวอย่างของพื้นที่แบบนี้มีให้เห็นอยู่ใกล้ ๆ กับหมู่บ้าน คือแนวสันเขาที่เป็นเส้นทางถนนซึ่งอยู่ในช่วงจากหมู่บ้านปางตองมาที่หมู่บ้านปางบอน และต่อเนื่องไปยังชายแดนไทย-พม่า อันเป็นที่ตั้งของกองกำลังทหารไทยใหญ่ แนวสันเขานี้เป็นสันเขาปันน้ำระหว่างลุ่มน้ำโป่งแสนปึก และลุ่มน้ำแม่ละนา ดังที่แม่เผ่านาปู่ โชติเวทย์อนุกุล อายุ 70 ปี ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า “ตรงคอยสูง ๆ ยาว ๆ ตรงถนนก่อนลงมาหมู่บ้านนั้นแหละที่เขาห้ามไม่ให้อยู่กัน คนเฒ่าคนแก่เล่าบอกกันมาว่าเป็นทางเดินผี ไปอยู่แล้วจะมีเรื่องไม่หยุดไม่หย่อน” บริเวณที่มักพบว่าการเลือกตั้งถิ่นฐานของชาวมูเซอแดงคือ สันเขาขนาดเล็กที่แยกออกมาจากแนวเทือกเขาใหญ่แนวนี้เองที่ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับกิ่งไม้แขนงย่อยที่แยกออกจากกิ่งใหญ่อีกทีหนึ่ง

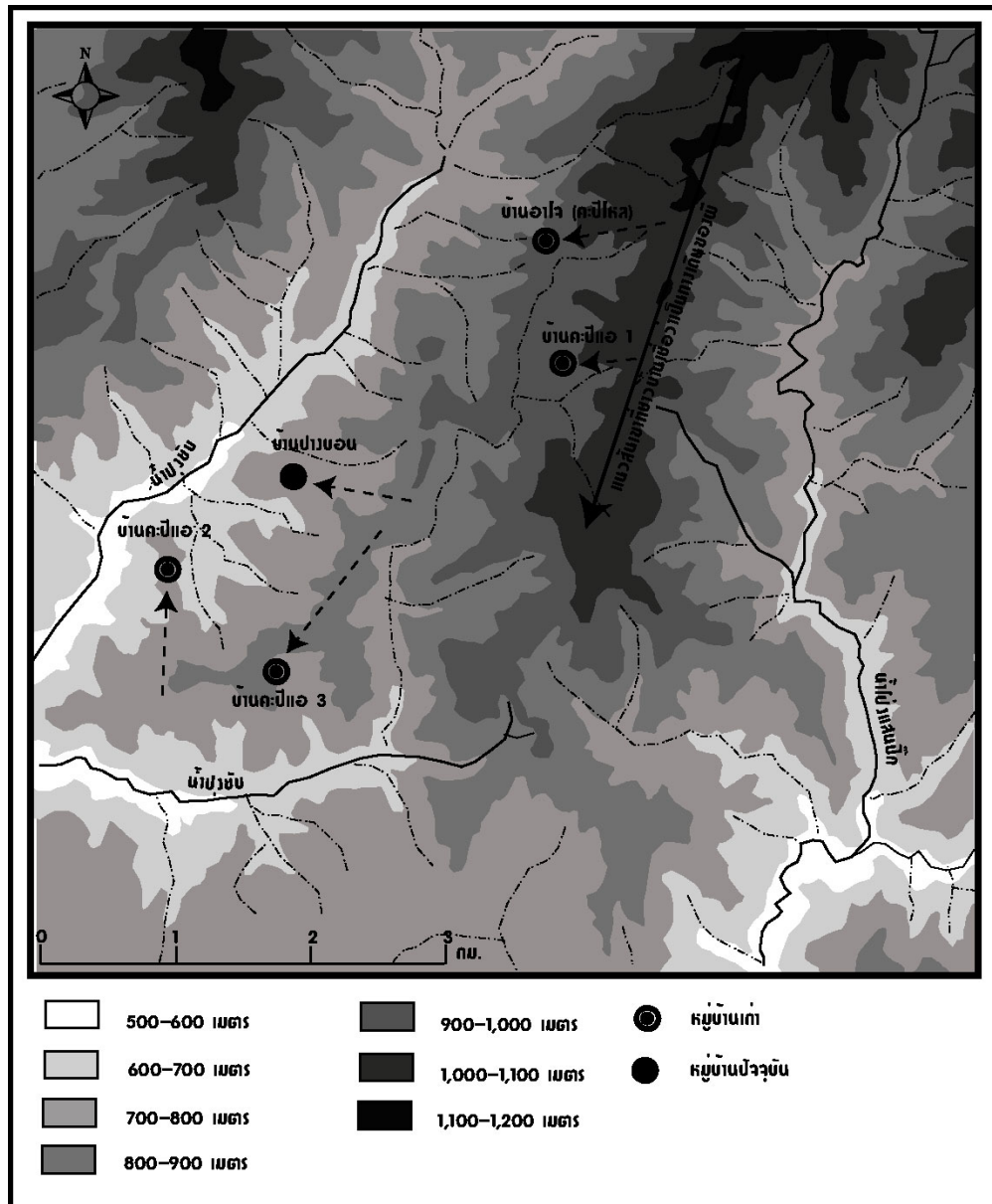
2. ห้ามตั้งหมู่บ้านอยู่บริเวณที่เป็นกั้วลม ลักษณะพื้นที่ที่อยู่ตรงช่องว่างระหว่างสันเขาหรือยอดเขา 2 ลูก บริเวณนี้มักเป็นจุดที่มีลมพัดแรงอยู่ตลอด เนื่องจากพื้นที่ 2 ข้างมีแนวสันเขากำบังทางลมไว้ทั้งหมด ถ้าตั้งบ้านเรือนบริเวณนี้ก็จะต้องเกิดปัญหาจากลมที่แรงมากทำความเสียหายได้ง่ายโดยเฉพาะในช่วงฤดูมรสุม

3. ที่ตั้งหมู่บ้านต้องไม่อยู่สูงเกินไปหรือต่ำเกินไป ลักษณะของพื้นที่เช่นนี้มักสอดคล้องกับรูปแบบของสันเขาที่เลือกตั้งถิ่นฐาน เพราะแนวสันเขาที่มีความยาวมาก ๆ ซึ่งอยู่ในข้อห้ามสำคัญอันดับแรกนั้นมักเป็นสันเขาที่มีความสูงมาก สำหรับสันเขาที่อยู่ใกล้กับหมู่บ้านปางบอนมีความสูงมากกว่า 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางมาก สภาพแวดล้อมตามแนวสันเขามักเป็นป่าเต็งรัง เป็นพื้นที่แคบ ๆ ไม่เหมาะสำหรับตั้งบ้านเรือน และที่สำคัญมีอากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในฤดูหนาวและฤดูฝน ที่มักปกคลุมด้วยละอองหมอกหนาทึบ ส่วนพื้นที่ซึ่งเป็นแนวสันเขาที่เป็นสาขาย่อยออกมา นั้นมักอยู่ในระดับที่ต่ำกว่ามักมีพื้นที่ราบที่อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ และที่ทำกินมาก เหมาะสมต่อการตั้งบ้านเรือนได้มากกว่าแนวเทือกเขา

4. สามารถตั้งหมู่บ้านใกล้กับลำน้ำได้ แต่ต้องแน่ใจว่าพื้นที่บริเวณนั้นกว้างขวางมาก ๆ แต่โดยมากถ้าเป็นไปได้มักไม่เลือกพื้นที่เช่นนี้ เพราะเกิดการเจ็บป่วยกันบ่อย ในกรณีของพื้นที่ตั้งถิ่นฐานรูปแบบนี้มีตัวอย่างของหมู่บ้านเก่าของชาวบ้านปางบอนอยู่ใกล้ ๆ กับหมู่บ้านปัจจุบัน หมู่บ้านเก่านี้มี

ชื่อเรียกว่า “กะปิแอ” ตั้งอยู่บริเวณทางทิศเหนือของหมู่บ้านปัจจุบันห่างออกไปประมาณ 1 กิโลเมตร ซึ่งอยู่ระหว่างทางไปชายแดนไทย-พม่า สภาพที่ตั้งหมู่บ้านอยู่บนสันเขาสูงเล็ก ๆ ที่แยกมาจากเทือกเขาใหญ่อีกทีหนึ่ง ระดับความสูงระหว่างหมู่บ้านกับที่ราบเล็ก ๆ ระหว่างหุบเขาซึ่งเป็นเส้นทางน้ำของลำห้วยสายเล็ก ๆ นั้นไม่ต่างกันมากนัก ปัจจุบันที่ราบในหุบเขาเล็ก ๆ นี้ยังเป็นพื้นที่นาของชาวบ้านอยู่ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้อยู่ได้ประมาณ 1 ปีเท่านั้น เพราะเกิดการลี้ภัยของคนในหมู่บ้านและที่ตั้งหมู่บ้านมีความคับแคบเกินไป

5. ห้ามตั้งหมู่บ้านในที่ดังของหมู่บ้าน หรือป่าช้าเก่า

แผนที่ 6.3 แสดงแนวเส้นเขตที่เป็นข้อห้ามตามความเชื่อของชาวมูเซอแดง

จากแผนที่แสดงพื้นที่ต้องห้ามในการเลือกตั้งหมู่บ้านของชาวมูเซอแดงบ้านปางบอนลูกสรเส้นที่บแสดงแนวสันเขาหลักที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นทางเดินของผีไม่สมควรตั้งบ้านเรือน ส่วนลูกสรเส้นประเป็นแนวของสันเขาสาขาระดับต่ำที่มักจะถูกเลือกเป็นพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน และพื้นที่ตลอดสองฝั่งลำน้ำซึ่งเป็นลำห้วยสายใหญ่นั้นก็อยู่ในข้อห้ามด้วยเช่นกัน โดยสรุปแล้วข้อกำหนดทางความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ตั้งถิ่นฐานบนสันเขาเองก็ยังมีข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับสันเขาอยู่เช่นเดียวกันนั้นคือการแยกแยะให้เห็นถึงรูปแบบทางกายภาพที่หลากหลายและแตกต่าง เมื่อเปรียบเทียบระหว่างข้อห้ามตามความเชื่อกับสภาพพื้นที่ตามแผนที่ระหว่างหมู่บ้านปางบอนและบ้านห้วยเสี้ยวจะพบความคล้ายคลึงกันของพื้นที่ต้องห้าม คือ 1) สันเขาที่เป็นแนวยาวหรือสันเขาหลักซึ่งมักจะเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างชุมชน มักจะมีขนาดแคบเป็นพื้นที่รับลมเนื่องจากไม่มีเทือกเขาอื่นมากำบังลมให้และที่สำคัญคือหาแหล่งน้ำได้ยาก 2) พื้นที่ที่ถูดอยหรือดอยต่อ ในทางภูมิศาสตร์คือช่องเขาอันเป็นทางผ่านของลม 3) ที่ราบใกล้แหล่งน้ำโดยเฉพาะบริเวณสบห้วยหรือสบบของภูเขา 4) บริเวณที่ดอยหรือสันเขาหลายลูกพุ่งเข้าหากัน (คือบริเวณที่ทำเครื่องหมายวงกลมไว้ในแผนที่ของชาวมูเซอดำ)

ข.วิธีการดำรงชีวิต (ระบบการผลิต) และเทคโนโลยี

ระบบการผลิต แม้ว่าอาชีพหลักของชาวมูเซอดำและมูเซอแดงคือการทำเกษตรมาแต่ดั้งเดิมทว่าในช่วงเวลาหนึ่งเมื่อการค้าฝิ่นแพร่หลายโดยทั่วไป การเกษตรหลักของของชาวบ้านไม่ใช่การปลูกข้าวหรือพืชผลเพื่อการค้าแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น แต่เป็นการปลูกฝิ่นและเก็บยางฝิ่นไปแลกเปลี่ยนกับข้าวหรืออาหารกับชุมชนอื่นแทน เพราะจากตำแหน่งที่ตั้งถิ่นฐานบนที่สูงอันเอื้ออำนวยต่อการปลูกฝิ่นซึ่งมีราคาสูงแม้จะมีปริมาณน้อยก็สามารถแลกเปลี่ยนเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงครอบครัวได้จำนวนมาก ดังที่ พ่อเผ่าจะคะ มิตรมากดี ชาวมูเซอแดงบ้านปางบอนได้แสดงความเห็นที่มีต่อการแลกเปลี่ยนในอดีตว่า “ถ้าสามารถซื้อหาอาหาร เสื้อผ้า และเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้จากรายได้ที่ขายฝิ่น พืชผักที่ปลูกในหมู่บ้านก็เป็นแค่พืชเสริม ปลูกพอกินในครอบครัว เมื่อฝิ่น 1 จ้อย (หรือ 1.6 กิโลกรัม) แลกข้าวได้ 10 ถังแล้ว อย่างนี้ก็ปลูกฝิ่นไว้ดีกว่าปลูกข้าวขายเสียอีก”⁵ ชาวบ้านบางคนยึดเอาช่วงเวลานอกการเพาะปลูกนำฝิ่นออกไปติดต่อแลกเปลี่ยนกับหัวเมืองไทยใหญ่หรือชุมชนอื่นตามที่แม่เผ่าชาวมูเซอแดงกล่าวถึงสามีว่า “สมัยก่อนพ่อเผ่าเขาเอาฝิ่นไปแลกของ แลกเสื้อผ้า ไปทางเมืองนอก (พม่า) บ้าง จนย้ายมาอยู่ปางบอนก็ไปที่แม่ฮ่องสอนต้องเดินจากหมู่บ้านลงไป ไปทางนาปู่ป้อมแล้วต่อรถที่บ้านปางหมูหรือน้ำกั๊ดอีกที ถ้าไม่มีรถพ่อเผ่าก็เดินไปตลอดทาง เดินเร็ว ๆ ก็ใช้เวลาแค่ 1 วัน 1 คืน บางทีก็ไปทางพม่า ที่เมืองปั่น เมืองนาย ซ้อปลาเนา (ปลาตากแห้ง) สักเจ ไขขา กลับเข้าไปขายที่แม่ฮ่องสอนได้ราคาดี”⁶ จนกระทั่งเมื่อรัฐบาลไทยกวาดล้างการปลูกฝิ่นอย่างหนักชาวบ้านต้อง

รูปที่ 6.4 หญิงชาวมูเซอดำเกี่ยวข้าวในไร่

⁵ สัมภาษณ์นายจะคะ มิตรมากดี อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 18 ม.3 บ.ปางบอน

⁶ สัมภาษณ์นางนาซ้อ อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 10 ม.3 บ.ปางบอน

เลิกปลูกฝืน หันมาปลูกพืชทดแทนทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือน และเพื่อขายบ้างบางส่วน โดยมากจะทำไร่ปลูกข้าว ข้าวโพด ถั่ว งา พริก และแตง เป็นต้น

ที่ไร่ของชาวบ้านจะกระจายอยู่บนไหล่เขาโดยรอบหมู่บ้าน ตั้งแต่ใช้เวลาเดินเท้าประมาณ 5 นาที ไปจนกระทั่ง 2 ชั่วโมง ลักษณะของพื้นที่ไร่มักอยู่บริเวณสันเขาสาขาระดับต่ำ หรือบริเวณไหล่เขาของเทือกเขาหลัก ความชันของพื้นที่ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำไร่ อุปสรรคอย่างเดียวคือดิน ว่างมีความอุดมสมบูรณ์มากพอหรือไม่ ปัญหาหลักที่พบในการทำเกษตรบนพื้นที่สูงคือความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดินที่ถูกชะล้างได้ง่ายจากความลาดเอียงของพื้นที่ ประกอบกับหน้าดินที่แตกต่างจากพื้นที่ลุ่มตามหุบเขาซึ่งยังสามารถสะสมตะกอนดินจากน้ำที่พัดพามาในฤดูฝนได้ ดังนั้นเมื่อทำการเพาะปลูกในพื้นที่เดิมซ้ำกันหลายครั้งหลายปีติดกันก็ทำให้ผลผลิตลดน้อยลงกว่าในปีแรกๆ ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องย้ายไปถางพื้นที่ทำการเกษตรแห่งใหม่อยู่เรื่อยๆ ทำให้กลุ่มชาวมูเซอมักถูกมองว่าเป็นสาเหตุหลักของปริมาณป่าที่ลดน้อยลง ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นที่ต่างออกไปเมื่อพิจารณาเพิ่มเติมจากรูปแบบการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมูเซอที่ไม่ได้ย้ายเพื่อถางป่าใหม่เป็นประจำทุกปีแต่น่าจะมีระบบหรือกลไกในการจัดการพื้นที่ทำกินรอบหมู่บ้านซึ่งทำให้สามารถตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณใดบริเวณหนึ่งได้ในระยะเวลานานหลายสิบปีจนกว่าจะเกิดวิกฤติของทรัพยากรจริงๆ จึงจะอพยพโยกย้ายออกไปในระยะทางไกลห่างจากหมู่บ้านเดิม (ประเด็นนี้ผู้วิจัยจะนำไปอภิปรายอีกครั้งในหัวข้อของรูปแบบการอพยพในเขตพื้นที่สูง) ศัตรูการเกษตรอีกอย่างคือสัตว์เลื้อยพวกวัว-ควายที่เลี้ยงแบบปล่อยให้อาหารกินกันเอง และสัตว์ป่าประเภทหมูป่า หนู และสัตว์ขนาดเล็กหลายชนิดที่มักจะพังรั้วเข้าไปกินผลผลิตทางการเกษตรอยู่เป็นประจำทำให้ชาวบ้านมักจะออกไปสร้างที่พักชั่วคราวไว้ในไร่อีกแห่งเพื่อเฝ้านอนเฝ้าในฤดูเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว

รูปที่ 6.5 ที่นาของชาวมูเซอแดงในที่ราบหุบเขาห้วยน้ำโป่ง
ใกล้บ้านปางบอน

ต้นน้ำของลำห้วยหรืออาจจะเรียกว่าเป็นเขตที่ยังมีการชะล้างสูงตะกอนที่ราบจึงไม่สมบูรณ์เท่าช่วงปลายน้ำและมักจะเกิดอุทกภัยอยู่เป็นประจำทุกปี ทำให้ผลผลิตจากนาไม่ค่อยสมบูรณ์หรือเหลือรอดจากฤดูฝนมากนัก แต่เมื่อชาวบ้านจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับนโยบายที่ทางการไทยกำหนดสิ่งที่ทำได้ก็เพียงความขยันขันแข็งในการปรับพื้นที่ใหม่เกือบทุกปี หรือสร้างฝายเก็บกักน้ำให้พอเพียงกับนาข้าว และผลผลิตทางการเกษตรที่จะปลูกในช่วงฤดูหนาว

การเพาะปลูกชาวบ้านแต่ละบ้านจะสลับกันไปเอาแรง ซึ่งคือการร่วมมือกันช่วยทำงานในไร่หรือนา ชาวบ้านเรียกวิธีการช่วยกันเก็บเกี่ยวนี้ว่าการเอามือ (เปรียบได้กับการลงแขกเกี่ยวข้าวของชาวนาในภาค

หลังจากที่รัฐบาลไทยประกาศห้ามไม่ให้มีการปลูกฝืนและมีโครงการพัฒนาไทย-เยอรมันเข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นทดแทนนั้นเจ้าหน้าที่ก็ชักชวนให้ชาวบ้านหันมาทำการเกษตรแบบนาในที่ลุ่มเพิ่มเติมจากการทำไร่เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้เพียงพอต่อสมาชิกในหมู่บ้าน ทั้งในหมู่บ้านปางบอนและบ้านห้วยเสี้ยวก็ได้มีการปรับพื้นที่ราบในหุบเขาใกล้หมู่บ้านเพื่อทำเป็นนาข้าวขึ้นเช่นกันแต่ก็มักจะพบอุปสรรคสำคัญคือทั้ง 2 หมู่บ้านยังอยู่ในเขต

อื่นๆ ของไทย) จะมีกัณฑ์และวันกันล่วงหน้าว่าบ้านใครจะทำงานกันวันใด และจะวนกันช่วยจนกระทั่งครบทุกบ้าน งานหนักจะเริ่มตั้งแต่ประมาณเดือนเมษายน-พฤษภาคม อันเป็นช่วงการเตรียมไร่ด้วยการไถ และเผาไร และถ้าหากบ้านใดทำการเกษตรทั้งไร่ และนา ก็ต้องแบ่งเวลาเพื่อเตรียมพื้นที่ทั้ง 2 แห่งให้พร้อมก่อนฤดูฝนจะมาเยือน พอเดือนกรกฎาคมที่ฝนเริ่มต้นจึงเริ่มลงข้าวและพืชผลที่ปลูกแล้วไว้ในไร่ข้าวจะประกอบด้วย แตง ฟักทอง ถั่วฝักยาว และพริก เป็นต้น ช่วงนี้ชาวบ้านหลายคนต้องไปนอนค้างที่ไร่เพื่อเฝ้าระวังไม่ให้สัตว์ป่าเข้ามาขโมยกินเมล็ดพันธุ์ที่ลงไว้ บางหลังก็ย้ายกันไปทั้งครอบครัว และสัตว์เลี้ยง และในบางครัวเรือนที่ยังมีที่ทำกินอื่นซึ่งดินไม่ค่อยสมบูรณ์นักก็อาจแบ่งกำลังสมาชิกในบ้านให้มาลงพันธุ์พืชไว้บ้างเล็กน้อยเป็นการแสดงกรรมสิทธิ์ ส่วนใหญ่มักจะเป็นพืชที่ปลูกไว้กินในครัวเรือน พวกแตง ถั่วฝักยาว และฟักทอง หลังจากทีลงข้าวเสร็จแล้วช่วงปลายฤดูฝนก็จะเริ่มลงถั่วแดงซึ่งเป็นพืชที่ทำรายได้หลักให้กับครัวเรือน ระหว่างที่พืชเริ่มขึ้นแล้วก็ต้องหมั่นไปดูแลอยู่บ่อยๆ เพื่อถอนวัชพืชและระวังไม่ให้สัตว์พวกวัว-ควายเข้าไปย่ำ กระทั่งประมาณเดือนธันวาคมเริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ชาวบ้านจะไปช่วยกันเก็บและตีข้าวของแต่ละบ้านขึ้นอยู่กันที่บ้านใดจะออกปากก่อน ซึ่งมักจะช่วยให้เสร็จเป็นรายๆ ไป เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วจะต้องนำข้าวที่ได้มากองรวมกันแล้วตากแดดไว้ประมาณ 2-3 วันให้เมล็ดข้าวแห้งได้ที่พอที่จะตีได้ง่ายเสียก่อนแล้วจึงจะกลับมาช่วยกันตีข้าวและบรรจุกระสอบนำกลับมาหมู่บ้านอีกครั้ง ดังนั้นก่อนที่จะเกี่ยวข้าวชาวบ้านจึงต้องแน่ใจแล้วว่าช่วงเวลาดังกล่าวไม่ควรจะมีฝนตกมิเช่นนั้นข้าวที่เกี่ยวไว้จะเปียกซึ่งหมายความว่าอาจจะต้องกินข้าวขึ้นราไปตลอดทั้งปี หลังการเก็บเกี่ยวเมื่อเข้าสู่ฤดูหนาวพืชเศรษฐกิจที่เริ่มปลูกในพื้นที่นา เพราะไม่ต้องการปล่อยให้ที่ดินว่างเปล่า และเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน คือ หอม และกระเทียม และเก็บเกี่ยวได้อีกครั้งในช่วงต้นฤดูร้อน หรือประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน กิจกรรมการเพาะปลูกจะมีต่อเนื่องหลังจากนี้อีกครั้ง โดยการเตรียมพื้นที่ไร่ซึ่งทิ้งไว้รกร้างไว้ตั้งแต่ต้นฤดูหนาวหลังการเก็บเกี่ยว ช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคมเป็นการเตรียมไร่ และเผาไรเอาวัชพืชออกจากที่ดินก่อนลงเพาะปลูกพืชอีกครั้ง

นอกจากการเพาะปลูกแล้วอาชีพเสริมที่ชาวบ้านทำกันมานานแล้วคือการเลี้ยงสัตว์พวกวัว-ควาย ส่วนใหญ่จะมีพ่อค้าชาวไทยใหญ่เดินทางเข้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน ถ้าเป็นในอดีตพ่อค้ามักจะเดินเท้ามาจาก

รูปที่ 6.6 สัตว์เลี้ยงสำคัญของหมู่บ้านคือหมูและไก่ที่ใช้ในการเซ่นไหว้ผี

เมืองปายเมื่อตระเวนหาซื้อได้แล้ว ก็ได้อันฝูงวัว/ควายที่ได้กลับมา สำหรับปัจจุบันก็ยังคงมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อแต่ใช้วิธีขึ้นรถกลับออกไปแทน สัตว์เลี้ยงเหล่านี้ชาวบ้านมักจะปล่อยให้หากินเองในป่ารอบหมู่บ้าน แต่ในบางครั้งก็ยังมีฝูงหมาในออกกรบกวน สัตว์เลี้ยง หรือในบางครั้งที่วัวที่เพิ่งซื้อมาเลี้ยงหลงฝูงไปอยู่กับฝูงวัวของหมู่บ้านอื่น ต้องใช้เวลาในการออกตามและไปดูแลอยู่บ่อยครั้ง กระทั่งเริ่มชินกับฝูงจึงปล่อยได้

สัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงกันไว้ภายในบ้าน มักจะเป็นหมูและไก่ มีบางบ้านที่เลี้ยงเป็ดไว้ในบริเวณบ้าน รวมกับฝูงไก่และหมู การเลี้ยงหมูมีทั้งปล่อยให้หากินเองในเวลากลางวันตลอดทั้งวัน แล้วตอนเช้าและเย็นจึงจะให้อาหาร และมีทั้งที่ขังไว้ในคอกตลอดเวลา ถ้าหากในฤดูเก็บเกี่ยวหมูที่เลี้ยงไว้ก็จะมีอาหารพวกฟักทองทั้งต้มและดิบ แดงที่แก่แล้ว และข้าวโพดที่เพิ่งจะเก็บได้จากในไร่เมื่อนำมาจะมีลักษณะเป็นเมล็ดแข็ง ๆ จึงต้องนำมาต้มหรือแช่น้ำทิ้งไว้นาน ๆ ก่อนที่จะนำไปให้หมูได้ หากเป็นในฤดูแล้งซึ่งผักที่ปลูกไว้ยังไม่ได้ผลผลิตก็จะต้องไปหาหอยกกล้วยจากในป่าหรือไปหาผักชนิดอื่นมาต้มให้หมูแทน นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการสืบน้ำไปผสมรวมกับอาหารหมูด้วย ชาวบ้านบอกว่าถ้าหากให้หมูกินรำข้าวเป็นอาหารหลักก็จะทำให้หมูที่เลี้ยงไว้มีไขมันมากและอ้วนเร็ว โดยส่วนใหญ่แล้วมักจะใส่รวมกับอาหารชนิดอื่นไปด้วย นอกจากนั้นหมาก็เป็นสัตว์ที่เลี้ยงอยู่ทั่วไปเพื่อพาออกไปเฝ้าไร่ด้วยกันในบางครั้ง หรือพาออกไปช่วยคนกลั่นเวลาออกไล่สัตว์ป่าขนาดเล็กมาเป็นอาหาร

เทคโนโลยี เนื่องจากระบบของการผลิตที่ทำไร่บนพื้นที่สูงไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องมือขนาดใหญ่เนื่องจากการเดินทางที่ต้องใช้ความระมัดระวังและพื้นที่ลาดชันของพื้นที่ทำกินทำให้เครื่องมือส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็กที่พกติดตัวไปได้ง่ายสามารถถอดเอาด้ามออกเพื่อความสะดวกได้ตลอดเวลา อีกทั้งเหตุผลทางความเชื่อและข้อจำกัดของทรัพยากรทำให้ชาวมูเซอจำเป็นต้องพร้อมที่จะอพยพได้ทุกเมื่อการเดินทางเคลื่อนย้ายแต่ละครั้งจึงไม่สามารถขนข้าวของเครื่องใช้ขนาดใหญ่ติดตัวไปได้ทุกแห่งจึงมักจะพบว่าเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันตลอดจนเครื่องใช้ในการเกษตรนอกจากจะมีขนาดเล็กแล้วก็มักจะเป็นเครื่องมือสารพัดประโยชน์ กล่าวคือเครื่องมือชิ้นเดียวอาจเป็นได้ทั้งเครื่องใช้ในครัวเรือน ใช้เดินป่า และใช้ยามออกไปทำไร่ รูปแบบของเครื่องมือจึงไม่ค่อยมีความหลากหลายมาก ยกเว้นเครื่องมือเฉพาะหน้าที่จริงๆ เช่น ใช้ในพิธีกรรมหรือใช้ในการล่าสัตว์เฉพาะอย่างที่ต้องการจะจงวิธีการล่าเป็นพิเศษ เช่น ธนู หรือหอก เป็นต้น และใช้ในงานช่างฝีมือต่างๆ ดังนั้น จึงมักจะพบว่าผู้ที่มีสถานพิเศษในหมู่บ้านเท่านั้นที่จะครอบครองเครื่องใช้อันมีลักษณะแตกต่างไปจากเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

รูปที่ 6.7 ฆ้อง เครื่องมือสำคัญที่ใช้ทำไร่

รูปที่ 6.8 มุย หรือขวานแบบดั้งเดิมสำหรับตัดไม้

รูปที่ 6.9 ปู่และบ้านปางบอนกับหอกใช้ล่าสัตว์

รูปที่ 6.10 เครื่องมือใช้ในการทำ

ค.ระบบเครือญาติและองค์กรทางสังคมในการตั้งถิ่นฐาน

ระบบเครือญาติของชาวมูเซอแดงและมูเซอดำมีความคล้ายคลึงกันอยู่มากคือ ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านจัดว่าเป็นเครือญาติเกี่ยวโยงกันเกือบทั้งหมดผ่านทางการแต่งงานและทางสายเลือด การแต่งงานไม่ได้เจาะจงเป็นพิเศษว่าจะต้องนับถือบรรพบุรุษฝ่ายใด ครอบครัวของชาวมูเซอจัดว่าเป็นครอบครัวขยายเมื่อแต่งงานจะต้องมีการตกลงกันก่อนว่าเป็นการแต่งงานเข้าบ้านฝ่ายใด ส่วนใหญ่เมื่อแต่งงานกันแล้วลูกก็มักจะยังคงไปอยู่อาศัยอยู่กับบ้านพ่อ-แม่ โดยมีพ่อเป็นหัวหน้าครอบครัวเมื่อแต่งงานอยู่กินกันได้ในช่วงเวลาหนึ่งลูกๆ จึงสามารถแยกออกไปปลูกบ้านหลังใหม่ที่ยังอยู่ใกล้กับบ้านของพ่อแม่ได้ ดังนั้นบ้านของชาวมูเซอหลังหนึ่งจึงประกอบด้วยสมาชิกในครอบครัวหลายคน เวลาทำกิจกรรมก็ร่วมกันทำเพราะบ้านของชาวมูเซอมีผังบ้านเป็นเพียงห้องโถงห้องเดียว มีเตาไฟอยู่กลางบ้าน โดยรอบกองไฟจึงเป็นที่นอนของสมาชิกแต่ละคน บ้านบางหลังอาจมีห้องนอนของหัวหน้าครอบครัวแยกออกไปต่างหาก

บ่อยครั้งที่ผู้ชายชาวมูเซอเป็นฝ่ายที่ต้องแต่งเข้าบ้านฝ่ายหญิงเพราะหนุ่ม ๆ ชาวมูเซอรักการท่องเที่ยวไปตามหมู่บ้านแห่งอื่นทั้งเพื่อเที่ยวเพื่อแสวงหาที่ทำกิน และประสบการณ์ใหม่ ๆ ทำให้ได้พบปะพูดคุยกับหญิงสาวถ้าเกิดถูกพอกันขึ้นจึงแต่งงานกัน คราวเรือนบางคราวเรือนประกอบด้วยสมาชิกมากถึงเกือบ 20 คน ซึ่งอาจจะไม่ได้นอนบ้านหลังเดียวกันแต่กินอาหารด้วยกันทุกวัน มีพื้นที่การเกษตรร่วมกัน มีของกองกลางคล้ายกับระบบกงสีของครอบครัวคนจีน การควบคุมค่าใช้จ่ายภายในบ้านเป็นของหัวหน้าครอบครัว เมื่อฤดูกาลเริ่มขึ้นหัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้กำหนดว่าในปีนั้นจะลงพืชชนิดใดในที่ทำกินแต่ละแห่ง ด้วยความรักอิสระและการแสวงหาการเดินทางบ่อยครั้งของหนุ่มชาวมูเซอนี้เองทำให้เรื่องของการแต่งงานในกลุ่มเครือญาติที่ใกล้ชิดจึงไม่ค่อยเกิดขึ้นบ่อยนัก และยังเป็นการเชื่อมโยงกลุ่มเครือญาติที่ข้ามพ้นไปจากกลุ่มเดียวกับตนจนทำให้บางครั้งมีผลต่อการอพยพโยกย้ายของประชากร ดังจะเห็นได้ว่าการอพยพเคลื่อนย้ายหลายครั้งเกิดจากญาติพี่น้องที่ย้ายออกไปก่อนกลับมาชักชวนให้มาอยู่ด้วยกัน เช่นการอพยพครั้งใหญ่ของชาวมูเซอดำกลุ่มที่อยู่ไคหลง (ใกล้กับบ้านหัวกลาง

ในเขตลุ่มแม่น้ำลาง) เข้ามาสมทบกับชาวมูเซอคำกลุ่มที่ย้ายมาจากบ้านสวนกุ่มก็เกิดจากหญิงสาวที่แต่งงานไปอยู่บ้านสวนกุ่มกลับมาชักชวนพี่น้องของตนที่บ้านโคหลวงให้ย้ายไปอยู่ด้วยกันเนื่องจากที่ทำกินมีมากและอุดมสมบูรณ์ แต่ครั้งที่เคลื่อนย้ายเป็นกลุ่มใหญ่ก็มักเป็นการอพยพไปในกลุ่มของเครือญาติ และเพื่อนที่สนิทกัน ตัวอย่างคือในตอนที่ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในหมู่บ้านห้วยเอี้ยเก่า (บ้านเก่า 3) แยกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ที่บ้านผาเผือก ผู้นำกลุ่มที่แยกไปนั้นเป็นเกตุปากคนใหม่ของหมู่บ้าน และลูกชายก็ได้ดำรงตำแหน่งของผู้นำหมู่บ้าน ลูกบ้านที่ย้ายตามไปนี้ล้วนแล้วแต่เป็นเครือญาติสนิทและคนใกล้ชิดกัน หรือในกรณีของกลุ่มชาวมูเซอแดงที่อพยพข้ามไป-มาระหว่างกลุ่มที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำโป่งแสนปึกคือกลุ่มที่มาจากคอยกงแสน โดยการนำของพ่อเผ่าอาใจกับกลุ่มที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำลางโดยการนำของพ่อเผ่าแสนคำลือ กระทั่งตามเส้นทางการอพยพเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่เองก็ไม่ใช่การเดินทางที่หลุดพ้นไปจากเครือญาติที่ว่าล้วนแต่มีหย่อมบ้านของชาวมูเซอที่ไปบุกเบิกรออยู่ระหว่างทางก่อนแล้วทั้งสิ้น (อ่านรายละเอียดจากหัวข้อการอพยพ)

ปัญหาในเรื่องการขยายตัวของประชากรของหมู่บ้านชาวมูเซอที่อยู่ในอัตราสูงมากเพราะไม่เคยมีการคุมกำเนิดและวางแผนครอบครัว น่าจะมีสาเหตุหลักมาจากระบบการผลิตแบบการทำเกษตรในพื้นที่สูง (ทำไร่) ไม่ได้อาศัยเครื่องมือขนาดใหญ่หรือมีสัตว์ช่วยได้เหมือนกับการทำนาในที่ลุ่ม ดังนั้น แรงงานจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตครอบครัวหนึ่งที่มีสมาชิกน้อยก็อาจปลูกผลผลิตได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคทั้งปี หรือไม่พอสำหรับการแลกเปลี่ยนกับสินค้าจำเป็นอื่น เมื่อเปรียบเทียบกับสภาพที่ตั้งของหมู่บ้านแล้วจึงพบว่าไม่สามารถรองรับประชากรได้เป็นจำนวนมากนัก ทำให้เกิดการแยกหมู่บ้านออกไปตั้งใหม่อยู่หลายต่อหลายครั้ง แต่ว่าบางครั้งก็เป็นเพราะความขัดแย้งในเรื่องส่วนตัวกันเอง ในการอพยพแต่ละครั้งก็มักเป็นกลุ่มเครือญาติที่ใกล้ชิดหรือเป็นกลุ่มที่มีความสนิทสนมกันมาก ดังนั้น จึงพบว่าหมู่บ้านของชาวมูเซอมักจะมีการขยายตัวที่รวดเร็วและแต่ละหมู่บ้านก็จะมีจำนวนประชากรโดยเฉลี่ยที่ใกล้เคียงกัน

องค์กรทางสังคม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผู้นำหมู่บ้านและผู้อาวุโสจัดว่าเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของคนในหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้านคือปู่กำ ซึ่งต่อมาเมื่อระบบการปกครองของรัฐบาลแผ่ขยายอำนาจเข้ามาจึงเปลี่ยนแปลงเป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าพ่อหลวง การสืบทอดตำแหน่งของปู่กำในอดีตไม่ได้บังคับหรือกำหนดตามสายตระกูล แต่ขึ้นอยู่กับชาวบ้านและผู้อาวุโสส่วนใหญ่ว่าลงความเห็นเลือกใครให้มาเป็นผู้นำของตน องค์กรสำคัญของหมู่บ้านจึงมักประกอบด้วยกลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้าน หมอผีคนสำคัญ (ปู่จอง) และพ่อหลวง ซึ่งจะมีการประชุมตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีช่างใหญ่ประจำหมู่บ้านซึ่งเป็นตำแหน่งที่ค่อนข้างสูงและผู้จะเป็นได้ต้องผ่านการฝึกฝนจากเจ้าของตำแหน่งเดิม หน้าที่ส่วนใหญ่คือการทำงานเฉพาะอย่างโดยเฉพาะการตีเหล็ก ทำเครื่องเงิน (เครื่องประดับของผู้หญิง) หรืองานช่างงานฝีมืออื่นๆ

พ่อหลวง เป็นตำแหน่งที่ไม่ได้ถูกกำหนดว่าต้องสืบทอดตามสายเลือดก็จริงแต่ก็บ่อยครั้งที่สายเลือดมีผลบ้างเล็กน้อยเช่นกรณีชาวมูเซอแดงบ้านปางบอนพ่อหลวงป่าแหน ไพรบันลือ พ่อหลวงคนปัจจุบันของบ้านปางบอนที่สืบสายเลือดโดยตรงมาจากปู่จองแอสือ ซึ่งเป็นปู่จองและผู้นำคนสำคัญของชาวบ้านตั้งแต่ยังอาศัยอยู่ที่คอยกงแสนในเขตประเทศพม่า และมีลูกหลานของปู่จองแอสืออีกหลายคนที่ต่อมาได้กลายเป็นผู้นำคนสำคัญของหมู่บ้านต่าง ๆ ที่แยกตัวออกไปจากกลุ่มชาวมูเซอแดงที่เคยอยู่ร่วมกันที่คอยกงแสน เช่น พ่อเผ่าอาใจ หรืออาใจ ผู้ก่อตั้งและผู้นำของหมู่บ้านกะปีโหลซึ่งต่อมาได้แยกไปตั้งบ้านใหม่คือบ้านผาแดง และปู่จองแอสือซึ่งเป็นผู้นำและปู่จองคนสำคัญของบ้านปางตอง ในรุ่นต่อมาหลานตาของปู่จองแอสือซึ่งก็คือ นายปกครอง สิริรัตนวงศา ก็ได้ขึ้นเป็นพ่อหลวงคนปัจจุบันของบ้านปางตองสืบต่อมา อำนาจหน้าที่ของพ่อหลวงนอกจากดูแล

ปกครองให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันแล้วยังมีงานพัฒนาต่าง ๆ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนถนนทางเข้าหมู่บ้านมักจะพังทลายหลายแห่งดังนั้นรถของชาวบ้านที่ใช้เดินทางเข้า-ออก จึงติดหล่มอยู่เสมอ พ่อหลวงจึงต้องนัดชาวบ้านให้มาช่วยกันขุดถนนใหม่เพื่อให้รถพอจะวิ่งได้โดยสะดวกไม่เช่นนั้นก็หมายถึงการตัดขาดหมู่บ้านจากโลกภายนอกในฤดูฝนนั่นเอง

ปู่จ้อง เป็นผู้ที่มีความสำคัญทางด้านจิตใจต่อชาวบ้านอย่างมากคือทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อให้กับชาวบ้านในยามที่เจ็บป่วย หรือเกิดเหตุการณ์ร้ายที่ไม่สามารถหาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มารองรับได้ ผีจึงเป็นทางออกหนึ่งในการอธิบายซึ่งชาวบ้านจะไปหาปู่จ้องในการทำพิธีเพื่อแก้ปัญหาหรือสะเดาะเคราะห์ให้ ในการเลือกตั้งถิ่นฐานหลายครั้งจึงมีปู่จ้องเป็นหนึ่งในผู้ตัดสินใจเลือกพื้นที่ตั้งบ้านเรือนเป็นการสร้างความมั่นใจในพื้นที่ใหม่ให้กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้นตำแหน่งของปู่จ้องไม่ได้สืบทอดตามสายเลือดเช่นกัน เพราะผู้ที่เลือกคือผี ชาวบ้านเชื่อว่าคนที่ผีเลือกไว้แล้วจะแสดงอาการให้เห็นเมื่อถึงเวลา ที่บ้านของปู่จ้องจะมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่แตกต่างไปจากบ้านอื่น ๆ นอกจากเครื่องมือที่ใช้ไหว้หรือทำพิธีเกี่ยวกับผีแล้วก็มีหิ้งพระพุทธรูปไว้สำหรับบูชาอีกด้วย ในทุกปีเมื่อถึงวันสำคัญประจำปีชาวบ้านก็มักจะไปรวมตัวกันที่บ้านปู่จ้องเพื่อขอพร หรือทำพิธีขอพรให้อยู่ดีมีสุข รวมทั้งรับฟังคำตักเตือนจากปู่จ้อง

รูปที่ 6.11 ปู่จ้องของบ้านปางบอนขณะทำพิธีเลี้ยงผีใน

ช่างฝีมือประจำหมู่บ้าน ในกลุ่มชาวมูเซอแดงตำแหน่งนี้มีชื่อเรียกว่า “ปู่ละ” และในมูเซอคำคือตำแหน่งของ “จะริปา” ทั้ง 2 ตำแหน่งทำหน้าที่ไม่แตกต่างกันนักโดยเฉพาะความสามารถในการตีเหล็กซึ่งถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำรงชีวิตในป่า แม้ว่าชายหนุ่มในหมู่บ้านหลายคนจะสามารถตีเหล็กได้โดยการ

รูปที่ 6.12 คนหนุ่มในบ้านปางบอนที่ได้รับการสืบทอดการตีเหล็กจากปู่ละ

สอนของช่างใหญ่แต่ในขั้นตอนสุดท้ายของการตีเหล็กชาวบ้านเชื่อว่าเป็นขั้นตอนสำคัญที่ต้องให้ช่างเป็นผู้ตีให้เพื่อที่เครื่องมือที่กำลังตีจะคงรูปตามต้องการ

สถานภาพของกลุ่มคนที่กล่าวมาในข้างต้นนี้จะแสดงออกได้อย่างชัดเจนเมื่อเวลาที่ชาวบ้านสามารถล่าสัตว์ป่ามาได้จะมีการจัดแบ่งเนื้อสัตว์ส่วนที่ดีให้กับคนในหมู่บ้าน 3 คน เป็นเนื้อส่วนที่ดีที่สุดคือส่วนเนื้อสันอาจเป็นสันคอและสันสะโพก ได้แก่ พ่อหลวง ปู่จ้อง และปู่ละหรือจะริปา ตามประเพณีของ

ชาวมูเซอคำสัตว์ที่จะนำมาแบ่งนี้มักจะเป็นสัตว์ขนาดใหญ่ที่จะแบ่งกันได้ เช่น หมูป่า เก้ง และกวาง เป็นต้น ในอดีตผู้ที่ล่าได้มักจะแบ่งเนื้อชิ้นเล็ก ๆ ไปให้ทั่ว ๆ กันทุกหลังคาเรือนเพื่อเป็นการแสดงน้ำใจและเกื้อกูลกัน แต่หากสัตว์ที่ล่าได้เป็นเพียงสัตว์เล็ก ๆ ก็เก็บไว้กินในครัวเรือนเท่านั้น บางคนก็อาจเรียกเพื่อนบ้านหรือเรียกพ่อหลวงไปกินด้วยกันที่บ้าน สำหรับหัวสัตว์ที่ล่าได้กรรมสิทธิ์จะตกเป็นของผู้ที่มา หมายถึงคนที่ยิงสัตว์ตัวนั้นตาย เมื่อเอาหัวมาแล้วจะนำมาต้มกินที่บ้านและเรียกชาวบ้านมากินน้ำซุปร่วมกันด้วย

การเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านใหม่จะต้องได้รับการยอมรับจากกลุ่มผู้อาวุโส และผู้ที่ทำการเลือกพื้นที่ก็มักจะเป็นผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความนับถือ ดังการเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านห้วยเฮี้ยะในปัจจุบันผู้ที่เลือกพื้นที่คือพ่อเผ่าอีโก้ย และกลุ่มคนเผ่าคนแก่ในหมู่บ้าน และผู้เลือกที่ตั้งหมู่บ้านผาเผือกที่เพิ่งแยกตัวออกไปก็คือพ่อเผ่าจำเสือ และเพื่อนฝูงที่ใกล้ชิด

6.1.1.3 พื้นที่เกี่ยวกับพิธีกรรมศพ

สืบเนื่องมาจากคำถามของงานวิจัยที่ต้องการตอบคำถามให้กับนักโบราณคดีในข้อที่ว่าเราจะแยกความแตกต่างของแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่สูงได้อย่างไร โดยการสันนิษฐานเบื้องต้น เนื่องจากพื้นที่การอยู่อาศัยของมนุษย์นั้นแบ่งพื้นที่ในชีวิตประจำวันออกเป็นหลายหน้าที่ โดยเฉพาะพื้นที่อยู่อาศัยกับพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมศพที่มักจะแยกออกจากกันอย่างเด่นชัด และในการสำรวจทางโบราณคดีบนพื้นที่สูงเองผู้วิจัยก็ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับการแปลความระหว่างพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ประกอบพิธีกรรมศพไว้เช่นกัน

ก.ชาวมูเซอแดง

เนื่องจากการตายถือเป็นเรื่องปกติของโลกในความคิดของชาวมูเซอแดงก็ได้มีการเตรียมตัวไว้ก่อนตาย โดยไม่ได้ถือว่าเป็นสิ่งร้ายแต่อย่างใด โดยเฉพาะคนเผ่าคนแก่ที่พออายุเริ่มมากก็ได้เตรียมสิ่งของเสื้อผ้าไหมที่สวยงาม ไว้สำหรับแต่งตัวเมื่อวันที่จะสังขารจากโลกไป โลงศพของคนเผ่าคนแก่บางคนก็ได้เตรียมไว้สำหรับตัวเองเช่นเดียวกับคนเผ่าคนแก่ชาวไทยใหญ่ แต่ว่าบางคนพอตายแล้วลูกหลานจึงได้ทำ ลักษณะเป็นโลงไม้ที่ขุดจากไม้ซุงผ่าซีก นอกจากนี้ก็มีตัวอย่างของปู่จ้องที่ชาวบ้านให้การนับถือมาก ๆ ในอดีตที่ได้เตรียมที่ไว้ศพของตนแตกต่างจากคนอื่น ๆ คือ ปู่จ้องแอสือ และปู่จ้องแอมู จากการสัมภาษณ์แม่เผ่านาปู่ โซติเวทย์อนุกุล อายุ 70 ปี เล่าว่า

“ปู่จ้องแอสือเป็นปู่จ้องคนแรก ๆ ที่ชาวบ้านนับถือและนำการอพยพเข้ามาอยู่ที่แถว ๆ ปางมะผ้า ตัวปู่จ้องตายที่คอยงแสนทางฝั่งพม่า ตอนนั้นปู่จ้องได้สั่งให้อาศพตัวเองไปไว้บนภูเขาที่ได้เลือกไว้แล้ว แต่ว่าปัจจุบันโลงศพถูกไฟป่าไหม้หมดไปแล้วตั้งแต่สมัยที่ชาวบ้านยังอาศัยอยู่ที่คอยงแสน ส่วนปู่จ้องแอมูก็เป็นลูกชายคนหนึ่งของปู่จ้องแอสือ ที่ได้ย้ายไปตั้งบ้านเรือนใหม่อยู่ที่บ้านปางตอง ก่อนตายก็ได้พาลูกหลานไปชี้จุดที่เลือกให้อาศพตัวเองไปวางไว้อยู่บนคอยงใกล้หมู่บ้าน”

การนำศพของผู้ตายไปไว้บนยอดคอยสูงทั้ง 2 กรณีข้างต้นนับว่ามีความพิเศษกว่าปกติทั่วไป ซึ่งต้องมีการเตรียมการไว้ตั้งแต่การเลือกพื้นที่ การเตรียมพื้นที่ เพราะโลงศพที่นำมาวางซึ่งมีทั้งโลงที่ขุดจากไม้ทั้งต้น (ของปู่จ้องแอสือ ตามคำบอกเล่า และโลงที่สร้างจากแผ่นไม้ประกอบเป็นโลงสี่เหลี่ยมหนา ๆ นั้นไม่ได้วางไว้บนพื้น หากวางตั้งไว้บนเสาและคาน ที่ต้องใช้เสาไม้ต้นค่อนข้างใหญ่ ขุดเตรียมไว้เป็นหลุมเสาโลง พื้นที่ตั้งโลงไม่อยู่ตรงส่วนปลายของสันเขาสูงชันซึ่งสามารถมองเห็นภูมิประเทศโดยรอบหมู่บ้านปางตองได้กว้างไกล

รูปที่ 6.13 โลงศพไม้บนยอดเขา

รูปที่ 6.14 โลงศพไม้วางบนเสาไม้มีหลังคาคลุม

พิธีศพที่ทำที่บ้านในช่วงที่เก็บศพไว้ญาติพี่น้องจะทำกระทงสี่เหลี่ยมที่ใช้กากกล้วยมามัดเป็นทรงสี่เหลี่ยมสำหรับใส่อาหารที่ทำเลี้ยงกันในงาน วางไว้ทางด้านศีรษะของศพ ในวันแรกก็จะเอาปึกไก่อีกที่ฆ่าเลี้ยงกันในงานซึ่งยังไม่ได้ถอนขน และดินไก่อวางไว้ให้บนอกของคนตาย ด้วยความเชื่อว่าปึกไก่อนี้คนตายจะได้เอาไปใช้พัดโบกเพื่อคลายความร้อนเมื่อเวลาต้องเดินไปสวรรค์ (ซิมือ) บางคนก็เชื่อว่าปึกจะช่วยให้คนตายบินไปหาน้ำดื่มดับกระหายระหว่างทาง ส่วนดินไก่อี้ให้เอาไว้กินระหว่างเดินทาง

สำหรับป่าช้าของหมู่บ้านตามปกติจะเลือกพื้นที่ทางด้านตะวันตกของหมู่บ้านที่ไม่ต้องข้ามลำธารไป ที่เลือกพื้นที่ด้านตะวันตกของหมู่บ้าน พ่อเผ่ายีน้อย รัตนชัยสุริยะ อายุ 60 ปี เล่าถึงสาเหตุที่ต้องเลือกที่ตั้งป่าช้าไว้ทางตะวันตกว่าคนเผ่าคนแก่สอนกันมาว่า “หากตั้งป่าช้าทางตะวันออกแล้วในตอนเช้าเวลาพระอาทิตย์ขึ้นแล้วแดดส่องผ่านป่าช้าทำให้เงาตกลงสู่หมู่บ้านจะทำให้คนในหมู่บ้านไม่สบาย แต่ถ้าหากอยู่ทางตะวันตกเมื่อแสงอาทิตย์ส่องผ่านในยามเย็นเงาที่ตกสู่หมู่บ้านในช่วงนี้จะไม่เป็นผลต่อหมู่บ้าน”⁷ ป่าช้าส่วนใหญ่จึงมักตั้งอยู่บนสันเขาเดียวกับหมู่บ้าน เพียงแต่จะอยู่ห่างไปจนสุดส่วนปลายของสันเขา ในบางครั้งถ้าหากพื้นที่จำกัดก็อาจเอียงเฉียงไปทางทิศใต้หรือทิศเหนือ ดังกรณีป่าช้าของบ้านปางบอนเก่า 3 ที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน การฝังศพมักพบอยู่บริเวณไหล่เขาที่ค่อนข้างชัน เมื่อเวลาจะฝังจึงต้องขุดปรับพื้นที่ลาดเอียงให้เป็นแนวระนาบ ดังนั้นถ้าหากไปป่าช้าของหมู่บ้านจุดสังเกตที่ชัดเจนก็จะพบร่องรอยของหลุมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากระจายอยู่ตามไหล่เขาพร้อมทั้งชิ้นส่วนของข้าวของเครื่องใช้วางกองไว้บนหลุมศพ เหตุที่มักพบป่าช้าอยู่บริเวณไหล่เขาก็อาจเป็นเพราะว่า “ประเพณีการฝังศพต้องเริ่มฝังจากด้านนอกเข้าสู่หมู่บ้าน ในแต่ละครั้งที่ฝังก็จะเลื่อนเข้าหาตัวหมู่บ้านเรื่อย ๆ ซึ่งหากเริ่มฝังจุดแรกบนสันเขาแล้วต่อไปเพื่อมีคนตายมากขึ้นพื้นที่ฝังศพก็จะเข้าใกล้หมู่บ้านมากขึ้น ไปขยับขยายลำบาก”⁸ แต่โดยมากไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องพื้นที่ฝังศพเพราะชาวมูเซอแดงย้ายบ้านกันบ่อยครั้งเพียงแค่คนตายพร้อม ๆ กันหลายคนก็ย้ายบ้านหนีไปแล้ว ส่วนในปัจจุบันคนในหมู่บ้านไปเสียชีวิตที่โรงพยาบาลมากขึ้น แล้วตามประเพณีแล้วชาวมูเซอจะไม่นำศพกลับมาฝังที่หมู่บ้าน ดังนั้นโอกาสที่ป่าช้าของหมู่บ้านจะขยายมาถึงหมู่บ้านจริงๆ จึงมีน้อยมาก

⁷ สัมภาษณ์นายอิน้อย รัตนชัยสุริยะ อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว)

⁸ สัมภาษณ์นายจะปี่ วุฒิวีทวัส อายุ 80 กว่าปี (อ้างแล้ว)

รูปที่ 6.15 ป่าช้าสถานที่ฝังศพของชาวมูเซอบ้านปางบอนเก่า แห่งที่ 3

รูปที่ 6.16 กระบอกลีสุกธนู และเครื่องมือเครื่องใช้ ที่อุทิศให้กับผู้ตาย พบที่ป่าช้า ที่บ้านปางบอนเก่า แห่งที่ 3

การบรรจุศพหากเป็นคนหนุ่ม-สาว เมื่อฝังใช้เพียงผ้าห่มสีขาวห่อศพเท่านั้น คนเฒ่าคนแก่เท่านั้นจะทำโลงให้ หากเป็นสมัยก่อนเครื่องมือยังไม่พร้อมโลงจึงทำขึ้นโดยใช้ไม้ซุงท่อนใหญ่ผ่ามาขุดเนื้อไม้ตรงกลางออก (ลักษณะคล้ายโลงผีแมน) มีแท่งเคื่อยื่นออกมาทั้ง 2 ข้างสำหรับผูกเชือกแล้วหามนำไปป่าช้า ส่วนฝาปิดเป็นไม้แผ่นสี่เหลี่ยมปิดไว้

ขบวนที่แห่ศพไปมีเพียงผู้ชายในหมู่บ้านเท่านั้นเมื่อไปถึงป่าช้าแล้วจะทำพิธีเลือกตำแหน่งสำหรับฝังโดยใช้มีดหรือไข่วัดโยนขึ้นไปบนฟ้า (เข้าหาตัวหมู่บ้าน) หากมีดปักลงบนพื้น หรือไข่วัดตกที่ตรงไหนแสดงว่าคนตายเลือกพื้นที่นั้นสำหรับฝังศพแล้ว คนที่มาก็ช่วยกันขุดหลุมลึกประมาณ 1 เมตรกว่า ๆ แล้ววางศพลงไปที่ตัวศพมีเพียงเสื้อผ้าชุดใหม่ที่เปลี่ยนให้ และเหล็กที่เป็นเหล็กอะไรก็ได้เชื่อเพื่อให้คนตายนำไปใช้แทนเงิน สำหรับว่าจ้างให้คนพาน้ำหรือขามน้ำระหว่างทางไปสวรรค์ (ขมิ้นหรือขมิ้นขาว เขียนตามการออกเสียง- ผู้วิจัย) และต้องเผาขี้เถ้าที่ใส่ให้ผู้ตายไปด้วยเพราะถ้าไม่เผามาเมื่อไปถึงสวรรค์แล้วจะถูกแย่งไปหมด ขั้นตอนการฝังเมื่อวางศพลงไปแล้ว (ทั้งศพที่ห่อผ้า และศพที่ใส่ในโลง) จะเอาแผ่นไม้ปิดตัวศพก่อนเพื่อว่าดินที่กลบฝังจะได้ไม่กลบศพโดยตรง จากนั้นตัดเอาไข่วัดมาสุ่มปักทับไว้อีกชั้น ก่อนโยนดินกลบหลุม

ในกรณีที่เป็นการตายด้วยเหตุไม่ปกติ พ่อเฒ่าจะบ๊ว และพ่อเฒ่าจะพะ บ้านปางบอนได้ยกตัวอย่างให้ฟังว่า “ถ้าคลอดลูกตาย จะต้องพาศพอ้อมไปด้านนอกหมู่บ้าน (ห้ามแห่ผ่านหมู่บ้านดังเช่นปกติ) เดินข้ามลำห้วยไปแล้วจึงนำขึ้น ไปฝังบนภูเขาสูง (ลำห้วยในความหมายนี้คือลำห้วยที่มีปลาอาศัยอยู่ ซึ่งต้องเป็นลำธารที่มีขนาดใหญ่มากกว่าตาน้ำ หรือลำน้ำสาขาสายเล็ก ๆ ที่ไหลลงมาจากตาน้ำ) แล้วเวลาจะฝังก็ต้องผ่าท้องศพเอาลูกออกมาฝังไว้ด้วยกันกับแม่ ก่อนฝังจะต้องเอาหนามแหลมแทงทั่วศพไว้ด้วย เพราะอย่างนั้นคนตายจะเดินกลับมาบ้าน พิธีกรรมส่วนอื่น ๆ เหมือนการทำศพให้ชาวภูซางคนอื่น ๆ”⁹

หรือ “คนที่ตายนอกหมู่บ้านก็ฝังตรงที่ตาย ถ้าตายในป่าก็ฝังในป่า ตอนนั้นคนไปตายที่โรงพยาบาลในเมืองมาก พี่น้องก็ไปเอาศพกลับมาหมู่บ้าน ปลอมให้โรงพยาบาลจัดการทำศพให้ ปัจจุบันเลยไม่ต้องกลัวว่าป่าช้าของหมู่บ้านจะกว้างไม่พอ คนแถวนี้ถ้าไม่ป่วยหนักจริง ๆ ก็ไม่อยากจะไปโรงพยาบาลกันหรอก เพราะว่ามันอยู่ไกล แต่บางทีถ้าเจ็บหนักกันมาก ๆญาติพี่น้องไม่อยากจะพาไปอีกกลัวว่า ถ้าไปตายที่โรงพยาบาลจะไม่ได้เห็นหน้ากันอีก ไม่ได้ทำศพกันอีก”¹⁰ ด้วยปัญหาญาติไม่นำศพกลับบ้านผู้วิจัยได้ทราบข้อมูลว่า “ทางโรงพยาบาลก็เลยเอาศพไปฝังไว้ที่ป่าช้าเก่าบริเวณริมถนนสายที่ตัดจากถนนหลวงเข้าไปบ้านถ้ำลอด การฝังบางทีก็ไม่เรียบร้อยวันดีคืนดีเวลาชาวบ้านไปดูว่าที่เลี้ยงไว้ใกล้ ๆ กัน หรือเก็บเห็ด หรือไปส่องจับกบหลังฝนตกในบริเวณนั้นก็พบกับซากศพที่ถูกน้ำฝนชะไหลขึ้นมาบนดิน”¹¹

ของที่อุทิศให้กับผู้ตายโดยมากจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ของคนตายเอง ถ้าหากเป็นปู่จ้องก็จะมีเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำพิธีของผู้จ้องวางไว้ให้บนหลุมศพ บางคนลูกหลานก็เอาเครื่องมือเหล็กที่เป็นทั้งเครื่องมือทำการเกษตร เครื่องมือล่าสัตว์พวกหอก ธนู มีด และดาบ เป็นต้น วางอุทิศไว้ให้บนหลุมศพด้วยดังนั้นถ้าหากชาวบ้านเดินป่าไปพบภาชนะหรือเครื่องมือโลหะอยู่ตามยอดคอย โดยเฉพาะถ้ายังมีร่องรอยของหลุมรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้าหลาย ๆ หลุมในบริเวณเดียวกันแล้วละก็มักจะสันนิษฐานไว้ก่อนเลยว่าเป็นป่าช้าเก่านั่นเอง

⁹ สัมภาษณ์นายจะบ๊ว วุฒิวาส อายุ 80 กว่าปี และนายจะพะ ลาพบหาแสง อายุ 56 ปี (อ้างแล้ว)

¹⁰ สัมภาษณ์นายจะบ๊ว วุฒิวาส อายุ 80 กว่าปี (อ้างแล้ว)

¹¹ สัมภาษณ์นางสาวประภาศรี มิตรมาลี อายุ 28 ปี (อ้างแล้ว)

ข.มุเซอคำ

ตามปกติแล้วพิธีกรรมศพของชาวมุเซอคำจะเป็นการเผาศพที่มีมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย และทำให้พิธีการทำศพของชาวมุเซอคำแตกต่างจากชาวมุเซอแดงที่นิยมการฝังมากกว่า ซึ่งมีสถานที่ประกอบพิธีเฉพาะอยู่ด้วยกันคือป่าช้าของหมู่บ้าน ซึ่งบริเวณป่าช้าไม่ได้เป็นเมรุเผาศพที่เผาในบริเวณเดียวกันเช่นประเพณีของคนไทยภาคอื่น ๆ หากแต่มีการจัดเตรียมสถานที่เผาศพของแต่ละบุคคลไปเหมือนกับหลุมฝังศพ ในการเลือกพื้นที่ครั้งแรกสุดจะเลือกเมื่อมีคนตายในหมู่บ้านคนแรก ชาวบ้านจะเดินทางไปนอกหมู่บ้านทางทิศใดก็ได้ที่ไม่ใช่ทิศตะวันออก เพราะเชื่อว่า ทางด้านทิศตะวันออกเป็นทิศที่เจ้าที่เจ้าทางของหมู่บ้านอยู่ โดยผู้เลือกจะเลือกเอาสันเขาที่มีพื้นที่ค่อนข้างราบ อยู่ห่างหมู่บ้านไปช่วงเวลาเดินประมาณ ครึ่งชั่วโมง- 1 ชั่วโมง (ถ้าหากอยู่ใกล้หมู่บ้านมากเกินไปเวลาเผาจะทำให้กลิ่นที่รุนแรงโชยพัดเข้าไปในหมู่บ้าน)

หลังจากที่เลือกพื้นที่แล้วก็จะเสี่ยงทายด้วยการโยนไข่ดิบ 1 ฟองลงบนพื้นถ้าหากไข่แตกก็แสดงว่าสามารถเลือกพื้นที่นั้นเป็นป่าช้าได้ แต่ถ้าหากไม่แตกก็ต้องย้ายที่โยนไข่เสี่ยงทายไปที่อื่นอีก¹² การเลือกเผาศพยังมีกฎของการเลือกพื้นที่อีก คือ ก่อนที่จะโยนไข่เสี่ยงทายว่าคนตายต้องการให้เผาทิ้งตรงไหนจะต้องเลือกพื้นที่จากพื้นที่ด้านนอกสุดก่อน แล้วเมื่อมีคนตายต่อมาจึงค่อยเลือกพื้นที่ที่ขยับเข้าหาตัวหมู่บ้านมากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยความเชื่อว่า ถ้าหากเริ่มฝังจากพื้นที่ด้านที่ติดกับหมู่บ้านออกไปจะยังทำให้คนในหมู่บ้านตายมากขึ้นเรื่อย ๆ (คนตายมาพาไปอยู่ด้วย) ดังนั้น ถ้าหากพบป่าช้าของชาวมุเซอคำและรู้ตำแหน่งของหมู่บ้านเจ้าของป่าช้านั้นแล้วก็จะสามารถคาดเดาลำดับของที่เผาศพได้ไม่ยากนัก

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีเผาศพแล้วเวลากลับมาเยี่ยมหลุมศพ (ซึ่งบางครั้งเป็นเพียงการมาเที่ยวเล่นของเด็ก ๆ ในหมู่บ้านเพื่อเก็บผลไม้ป่ากลับไปกินเท่านั้น) ชาวบ้านก็มักจะหักกิ่งไม้สดที่ขึ้นอยู่ในบริเวณนั้น ไปสุมทับบริเวณที่เผาศพ แพรวพรรณบอกว่า “คนที่ตายไปแล้วก็เหมือนกับเรา เราต้องตากแดดตากฝนอยู่ที่เผาศพก็เหมือนกับบ้าน ถ้าไม่มีกิ่งไม้ปักไว้เลยเราก็จะอยู่ไม่สบาย คนเฒ่าคนแก่บอกว่าลูกหลานข้างหลังก็จะอยู่ไม่สบายไปด้วย เวลาป่าช้าที่ไร่ก็เลยต้องหักกิ่งไม้ไปสุมบังแดดให้เค้าด้วย”¹³

¹² ลักษณะการโยนไข่นี้ถ้าหากครั้งแรกไข่ไม่แตก ไม่ได้หมายความว่าสันเขาที่ถูกเลือกนั้นไม่สามารถเลือกเป็นป่าช้าได้ ชาวบ้านมักจะเปลี่ยนที่โยนไข่ในบริเวณใกล้เคียงกันนั้น (เพียงแต่ขยับที่ใหม่เล็กน้อย) ดังนั้น การเลือกครั้งแรกนี้ก็เป็นเสมือนการตัดสินใจเลือกพื้นที่ป่าช้าไปแล้วนั่นเอง

¹³ สัมภาษณ์นางสาวแพรพรรณ แก้วธรากุล อายุ 15 ปี บ้านเลขที่ 33 ม.3 บ.ห้วยเสียว

รูปที่ 6.17 พื้นที่ป่าช้าของหมู่บ้านห้วยเสี้ยวปัจจุบัน

จุดสังเกตของป่าช้าของชุมชนคือ มักจะเป็นสันเขาใกล้กับหมู่บ้าน แต่ไม่เลือกสันเขาเดียวกับหมู่บ้าน ต่างจากชาวมูเซอแดงก็นิยมเลือกพื้นที่ในส่วนปลายของสันเขาเดียวกับหมู่บ้าน สิ่งของที่มักพบทั่วไปในป่าช้าของชาวมูเซอแดงเป็นข้าวของเครื่องใช้ที่ถูกนำมาเผาพร้อมกับร่างของผู้เสียชีวิต บางครั้งยังมีบางส่วนที่ถูกเผาไม่หมด หรือไม่สูญสลายจากความร้อน เช่น ภาชนะประเภทหม้อ จาน ชาม เหรียญเงินที่ให้กับคนตาย และเครื่องมือโลหะ เป็นต้น ข้าวของพวกนี้มักพบกระจายอยู่ตามผิวดินตรงบริเวณที่เป็นที่เผาศพนั่นเอง ในบริเวณป่าช้าเมื่อเข้าไปถึงแล้วสิ่งสะดุดตาจะเป็นกองกิ่งไม้และใบไม้แห้งที่ถูกนำมากองไว้เป็นจุด ๆ นั่นคือตำแหน่งศพที่ถูกหลาหรือนำกิ่งไม้มาวางไว้แทนหลังคาให้กับผู้ตาย

รูปที่ 6.18 และ 6.19 ใบมีด และเหรียญเงินของผู้ตายที่ไม่สลายไปพร้อมกับขณะเผาศพ จึงยังหลงเหลืออยู่ในป่าช้า

6.1.2 กลุ่มชาติพันธุ์ลือซอ

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชาวลือซอที่บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ได้ทำการรวบรวมไว้กล่าวว่าถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวลือซออยู่ทางต้นแม่น้ำสาละวินในเขตมณฑลยูนนานตอนตะวันตกเฉียงเหนือ หรือทางทิศตะวันออกและตอนเหนือของรัฐกะฉิ่นของพม่า ต่อมาจึงได้อพยพเข้ามาสู่เขตรัฐฉาน และทางตะวันออกของแม่น้ำอิรวดีกับสองฝั่งแม่น้ำสาละวิน ซึ่งจะพบชุมชนของชาวลือซอกระจัดกระจายอยู่ตามภูเขาในเขตเมืองว้า เมืองแสนหวี เมืองไผ่ เมืองมิด เมืองตองแปง เมืองกุดัก โกก้าง เมืองไลซ่า เมืองว่านเย็น ฯลฯ ลิบสองปันนา มณฑลยูนนานตอนใต้ เมืองเชียงตุง รัฐฉานตอนใต้ แขวงหัวของนาว และในประเทศไทยบุญช่วยให้ความเห็นว่าชาวลือซอเพิ่งอพยพเข้ามาเมื่อก่อน พ.ศ. 2500 หรืออาจจะประมาณช่วงกลางของพุทธศตวรรษที่ 25 (ตีความโดยผู้วิจัยเองจากการเปรียบเทียบข้อเขียนและการตีพิมพ์ครั้งแรกของหนังสือชาวเขาในไทย) พบกระจายอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำปาง และตาก ชุมชนใหญ่ของชาวลือซอเมื่อแรกเข้ามาในประเทศไทยอยู่บริเวณอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะเขตเมืองคอง ตำบลเมืองนะ ตำบลเมืองแหง คือบ้านนาเลา บ้านขุนคอง บ้านห้วยน้ำดัง และบ้านดงสามหมื่น เป็นต้น (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ 2545: 285-287) จากประวัติบอกเล่าของชาวลือซอในปางมะผ้าพบว่าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเขตดอยหลวง ดิหลวง อำเภอเชียงดาว และในภายหลังมีญาติพี่น้องย้ายตามมาสมทบเพิ่มเติมที่แม้ว่าจะมีแหล่งที่มาต่างจากกลุ่มแรกแต่โดยรวมแล้วเป็นกลุ่มที่มีถิ่นฐานแรกเริ่มมาจากเขตเชียงดาว เช่นกัน (อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในรายงานความก้าวหน้าครั้งที่ 3 และในบทที่ 3 ของรายงานฉบับสมบูรณ์)

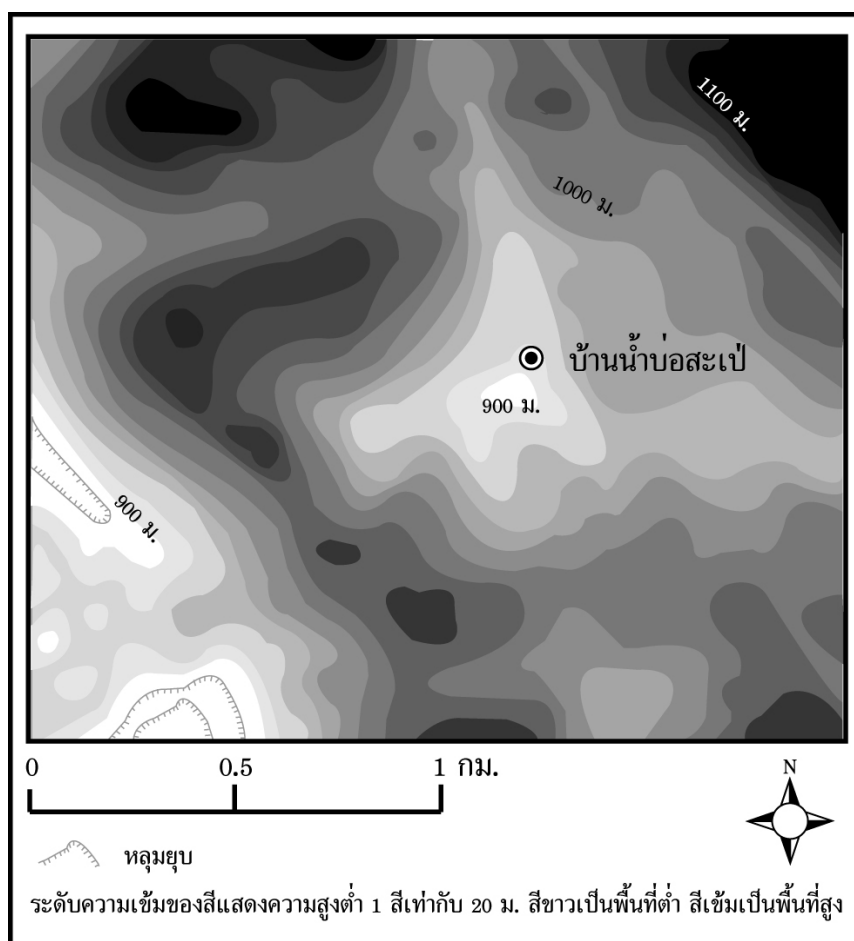
6.1.2.1 สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของพื้นที่ตั้งถิ่นฐาน

จากหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลือซอในอำเภอปางมะผ้าทั้งหมด 6 หมู่บ้าน พบว่ามีอยู่ 4 หมู่บ้านที่มีการเลือกพื้นที่ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ สันเขา/ขอบหลุมยุบ ในเขตพื้นที่สูงหินปูน (Upper Karst) พื้นที่ในลักษณะนี้ครอบคลุมอาณาบริเวณทางด้านทิศใต้ของอำเภอปางมะผ้า และเป็นติดต่อกับเขตอำเภอปาย และติดกับเขตลุ่มแม่น้ำปายซึ่งมีจุดระบายน้ำจากพื้นที่หินปูนดังกล่าวเป็นระยะ ๆ ผู้วิจัยให้ความสนใจกับพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นพิเศษเนื่องจากในการทำงานทางด้านโบราณคดีที่ผ่านมายังไม่เคยทำการสำรวจบริเวณนี้อย่างละเอียด แหล่งโบราณคดีที่เคยมีการสำรวจพบจึงมีเพียง 4 แหล่ง อีกทั้งใน 1 ใน 4 แหล่งนั้น คือแหล่งโบราณคดีเพิงผาบ้านไร่ ที่มีลักษณะเป็นเพิงผารูปวงโค้งเกือบในหลุมยุบขนาดเล็กซึ่งอยู่บนยอดเขาได้มีการขุดค้นโดยโครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูง ระยะที่ 1 ไปในปี พ.ศ. 2544 พบว่ามีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่ประมาณ 11,000 ปีมาแล้ว หรือสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย และยังคงเนื่องมาจนกระทั่งสมัยยุคโลหะที่พื้นที่ถูกปรับเปลี่ยนเป็นแหล่งฝังศพในวัฒนธรรมโลงไม้หรือในช่วงอายุประมาณ 1,400-1,600 ปีมาแล้ว ซึ่งเป็นการสำรวจจากที่เคยมีผู้ค้นพบมาก่อนหน้านี้เท่านั้น ดังนั้น อาจจะกล่าวได้ว่าในทางโบราณคดีแล้วเรามีความเข้าใจในพื้นที่ประเภตินี้น้อยมาก

ลักษณะเด่นของภูมิประเทศแบบที่สูงหินปูน (Upper Karst) แห่งนี้คือมีโครงสร้างทางธรณีเป็นหินปูนซึ่งยกตัวขึ้นสูง พื้นที่หลัก ๆ ประกอบไปด้วยแอ่งหลุมยุบที่มีทั้งขนาดใหญ่แบบหลุมยุบซับซ้อน และขนาดเล็ก สลับกับภูเขาหินปูนลูกโดด หรือสันเขาที่เป็นขอบของหลุมยุบเป็นระยะ ๆ คุณสมบัติที่ดีของพื้นที่แห่งนี้คือพื้นที่การเกษตรขนาดใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์อันเนื่องมาจากพื้นที่ที่ยกตัวขึ้นสูงนี้เต็มไปด้วยพื้นที่ราบระหว่างภูเขา และพื้นที่ลาดในหลุมยุบซึ่งเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม แม้ว่าจะเป็นการเกษตรที่เพาะปลูกได้เฉพาะช่วงเวลาเดียวของปีคือฤดูฝนก็ตาม แต่ผลผลิตที่ได้จากพื้นที่อันกว้างใหญ่นี้ก็พอเพียงต่อการเลี้ยงดูประชากรทั้งหมู่บ้าน รวมทั้งเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ส่วนปัญหาหลักคือมักจะไม่มีแหล่งน้ำผิวดิน

ที่เป็นแหล่งน้ำตลอดทั้งปี มีเพียงแหล่งน้ำซับ น้ำซึม ในจุดที่เป็นร่องน้ำซึ่งระบายลงมาจากสันเขา หรือในหลุมยุบ บางแห่งเท่านั้น และถึงแม้ว่าพื้นที่ดังกล่าวจะมีความอุดมสมบูรณ์มีความชุ่มชื้นในฤดูฝนแต่สภาพภูมิอากาศกลับค่อนข้างรุนแรงเพราะในฤดูแล้งที่อากาศร้อน แห้งแล้งมากทุกแห่งจะเต็มไปด้วยฝุ่นแป้งของดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินปูน โดยเฉพาะในพื้นที่เกษตรกรรม ส่วนในฤดูฝนการเดินทางติดต่อกับชุมชนอื่นค่อนข้างลำบาก เพราะดินจะกลายเป็นโคลนที่ลื่นมาก

ในการเลือกพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ปัจจุบันมีเพียงกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอกลุ่มเดียวเท่านั้นที่ยังคงตั้งรกรากอยู่ สาเหตุหลักของการเลือกพื้นที่มาจากความต้องการแสวงหาที่ทำกินใหม่ (อาจจะปฏิเสธไม่ได้ว่าเหตุที่จำเป็นต้องเลือกพื้นที่แห่งนี้ก็เพราะกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มสุดท้ายที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอปางมะผ้าทำให้พื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์แห่งอื่น ๆ ต่างก็ถูกกลุ่มชาติพันธุ์อื่นจับจองไปจนหมด) สำหรับแหล่งน้ำของแต่ละหมู่บ้านมีเพียงแหล่งจากน้ำซับ/น้ำซึม ทุกหมู่บ้านจำเป็นต้องขุดบ่อเพื่อคักน้ำจากร่องน้ำหรือตาน้ำใต้ดิน ดังนั้นแต่ละหมู่บ้านจึงจะมีแหล่งน้ำในหมู่บ้านที่มีรูปแบบเป็นบ่อน้ำส่วนรวมภายในหมู่บ้าน ยกเว้นบ้านน้ำบ่อสะเป่ที่ต้องเดินไปขนน้ำจากแหล่งน้ำที่ไกลที่สุดเป็นระยะทางกว่า 1,000 เมตร ในแต่ละปีปริมาณน้ำใช้ของหมู่บ้านมักจะขาดแคลนมากในช่วงฤดูแล้งอันเนื่องมาจากระดับน้ำใต้ดินที่ลดต่ำลง

แผนที่ 6.4 แสดงลักษณะของพื้นที่โดยรอบหมู่บ้านน้ำบ่อสะเป่

6.1.2.2 เจื่อนใจและลักษณะทางวัฒนธรรม

ก.ความเชื่อต่อพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐาน

พื้นที่ต้องห้ามตามความเชื่อ ในหัวข้อนี้เป็นข้อห้ามหลัก ๆ ที่มีผลต่อลักษณะของพื้นที่ทางด้านภูมิศาสตร์โดยรวมในการเลือกตั้งถิ่นฐานแบ่งออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

- 1.ห้ามตั้งบ้านเรือนบริเวณที่เป็นก๊วยคอย แต่ก็ยังพื้นที่ที่เป็นก๊วยคอยบางแห่งเป็นข้อยกเว้น เช่น ก๊วยคอยที่ด้านหลังมีคอยสูงชันมาบังก๊วยไว ซึ่งเป็นคอยที่ช่วยบังลมที่จะพัดผ่านก๊วยคอย
- 2.ห้ามตั้งบ้านบริเวณที่มีก๊วยตรงกัน 2 ก๊วย เชื่อเป็นทางผ่านของผี
- 3.ห้ามตั้งบ้านบริเวณสบบัวย ตั้งแต่ 2 ห้วยขึ้นไป ว่ากันว่าแม้แต่ทำนาก็ทำไม่ได้ แล้วตั้งบ้านเรือนจะดีได้อย่างไร

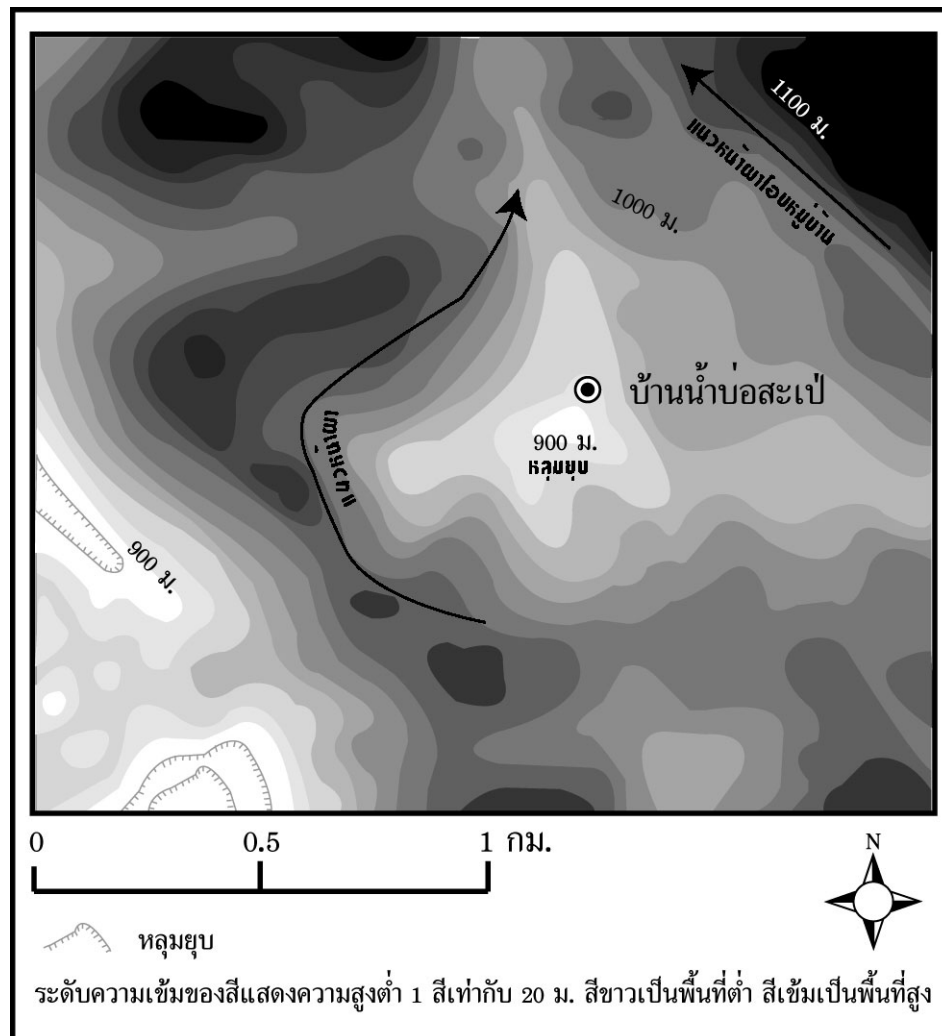
พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับเลือกตั้งหมู่บ้าน

- 1.ควรเลือกพื้นที่ราบกว้าง ๆ ที่พอสำหรับตั้งบ้านเรือนได้มาก ๆ และมีภูเขาโอบรอบ เชื่อว่าจะทำให้เงินทองเข้ามาแล้วไม่ออกไปไหน บางคนก็ว่าภูเขาที่โอบรอบเปรียบเสมือนกับอ้อมอกของพ่อแม่
- 2.ลักษณะพื้นที่ที่ดีมาก ๆ เป็นที่ราบซึ่งมีภูเขาโอบอยู่รอบ แล้วตรงกลางของที่ราบควรมีภูเขา ลูกโคดอีก 1 ลูก ยอดตัด เรียกกันว่าเป็น “โตะกินข้าว หรือ ชันโตก” ตัวอย่างของพื้นที่เช่นนี้เป็นพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านน้ำบ่อสะเปในปัจจุบัน จะพบว่ามีหน้าผา และภูเขาหินปูนโอบอยู่รอบหมู่บ้าน แล้วคอยตรงกลางแอ่งหลุมยุบในหมู่บ้านบริเวณที่ตั้งโบสถ์ของศาสนาคริสต์นี้เป็นภูเขาหินปูนลูกโคดยอดตัดนี้เองที่เรียกว่าโตะกินข้าว

รูปที่ 6.20 ภูเขาลูกโคดกลางหลุมยุบที่มีหมู่บ้านล้อมรอบที่เรียกว่า “โตะกินข้าว” หรือ “ชันโตก” ที่เชื่อว่าจะช่วยส่งเสริมให้หมู่บ้านรุ่งเรือง

3.เลือกพื้นที่สันเขาซึ่งมีลำห้วยหรือลำน้ำขนานอยู่ทั้ง 2 ข้าง ถือว่าเป็นที่ดี แต่หาได้ยากมาก เพราะคอยหรือสันเขาแบบดังกล่าวมักจะเป็นสันเขาเล็ก ๆ แคบ ๆ ที่ไม่พอสำหรับตั้งหมู่บ้านของชาวลีซอ ซึ่งมักจะประกอบด้วยกลุ่มเครือญาติมีพี่น้องมากมาย ซึ่งถ้าหากพิจารณาพื้นที่ในลักษณะนี้จะตรงตามลักษณะของสันเขาสาธารณะระดับต่ำตามที่กลุ่มชาวมูเซอคำและมูเซอแดงมักจะเลือกตั้งหมู่บ้าน

แผนที่ 6.5 แสดงลักษณะพื้นที่ตามความเชื่อของชาวลีซอ

จากแผนที่แนวตามเส้นลูกศรที่บ่งชี้หน้าผาหรือในความจริงคือส่วนของขอบหุบเขาที่ล้อมรอบหมู่บ้าน ตามความเชื่อของชาวบ้านคือแนวป้องกันไม่ให้สิ่งไม่ดีเข้าสู่หมู่บ้าน และยังเป็นแนวกำบังลมได้ดีโดยเฉพาะในเขตพื้นที่สูงกว่า 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง แต่ที่ในแผนที่ไม่สามารถแสดงระดับได้คือภายในหุบเขาจะมีภูเขาหินปูนลูกโดดยอศดัดไม่สูงมากนักโผล่แทรกขึ้นมาทำให้พื้นที่หุบเขาแห่งนี้กลายเป็นพื้นที่ถูกต้องตามความเชื่อของชาวลีซอ (ดูภาพประกอบ)

ข.วิถีการดำรงชีวิต (ระบบการผลิต) และเทคโนโลยี

ระบบการผลิต ที่สำคัญของชาวบ้านยังคงเป็นการทำไร่ตามเชิงอย่างบรรพบุรุษ ด้วยสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านที่เป็นเทือกเขาสูง ส่วนพื้นที่ราบที่ใกล้ที่สุดคือหุบเขามันไร่ที่อยู่ห่างไปกว่า 6 กิโลเมตร และมีชาวไทยใหญ่มากับจองพื้นที่ไว้ก่อนแล้ว รูปแบบของพื้นที่การเกษตรจึงเป็นเกษตรบนพื้นที่สูงแต่เพียงอย่างเดียว (ทำไร่) พืชที่ปลูกมีทั้งข้าวและพืชดั้งเดิม และพืชเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับความนิยมในช่วงนั้นว่าพืชชนิดใดที่ได้รับการสนับสนุนและทำรายได้ให้มาก เช่นในช่วงหนึ่งที่ชาวเขาได้ราคาดีชาวบ้านปลูกงาขาวกันมาก แต่เมื่อราคตกในปัจจุบันถั่วแดงกำลังได้รับความนิยมเพราะราคาขายตกอยู่ที่ถังละประมาณ 250-300 บาท งาคั่วที่ขายอยู่ประมาณถังละ 200 บาท และถั่วลิสงที่ราคาถังละ 200-500 บาท (บางช่วงราคาถั่วลิสงจะพุ่งสูงมากตามความต้องการของตลาด โดยเฉพาะช่วงต้นฤดูร้อน) ส่วนของพืชที่ปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนยังคงเป็นข้าว ข้าวโพดเป็นหลัก และพืชอื่น เช่น แตง ถั่วฝักยาว และฟักทอง เป็นต้น

รูปที่ 6.21 การทำไร่ของชาวลีซอที่ต้องใช้แรงงานในการเพาะปลูกจำนวนมาก

ทรัพยากรสำคัญของภูมิประเทศแบบที่สูงหิปปูคือหลุมยุบขนาดใหญ่ซึ่งกระจายอยู่ตลอดทั้งพื้นที่มักจะมีหน้าดินที่หนา เพราะมีสภาพเป็นแอ่งที่ถูกชะล้างแร่ธาตุต่าง ๆ มารวมอยู่ด้วยกัน ดินเหล่านี้คือดินเทอร่า โรสซา (Terra Rossa) ซึ่งเป็นดินเนื้อละเอียดมีความอุดมสมบูรณ์สูงเกิดจากการย่อยสลายของหินปูนมีสีแดง เมื่อประกอบกับแร่ธาตุที่ถูกชะล้างมาในแอ่งหลุมยุบแล้วยังทำให้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการเพาะปลูก (อภิสิทธิ์ เอี่ยมหน่อ 2530) และส่งผลให้พื้นที่เกษตรกรรมลักษณะนี้สมบูรณ์ยิ่งกว่าบริเวณสันเขาในโครงสร้างทางธรณีแบบไม่ใช่หินปูนที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมหลักของกลุ่มชาวมูเซอแดงและมูเซอดำ ปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ทำกินในปัจจุบันของชาวลีซอหมู่บ้านน้ำบ่อสะเปคือ แม้จะมีพื้นที่เพาะปลูกจำนวนมากแต่จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทุกวันในขณะที่พื้นที่การทำกินยังมีอยู่จำนวนเท่าเดิมเพราะไม่ได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ให้ถางป่าเพิ่มเติม การเพิ่มผลผลิตที่ได้จึงต้องซื้อปุ๋ยมาใส่ในไร่ บางปีที่ทำรายได้ไม่พอซื้อปุ๋ยจึงทำให้ผลผลิตแทบจะไม่พอบริโภคในครัวเรือน ต้องลงไปซื้อข้าวในตลาด หรือซื้อยืมจากญาติพี่น้องมาก่อน

ฤดูกาลเพาะปลูกของชาวลีซอเป็นเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น คือ เริ่มตั้งแต่ช่วงประมาณเดือนเมษายน-พฤษภาคม ที่ชาวบ้านต้องออกถางไร่และเตรียมพื้นที่สำหรับฤดูฝน เมื่อฝนลงชาวบ้านจะเริ่มลงข้าวในไร่ พืชที่ลงพร้อม ๆ กับข้าวจะเป็นข้าวโพด พืชที่ใช้บริโภคในครัวเรือน และถั่วประเภทต่าง ๆ ในกรณีที่ปลูกถั่วใช้เวลาในการปลูกถึงเก็บผลผลิตได้ประมาณ 3 เดือน ทำให้เก็บได้ตั้งแต่เดือนสิงหาคม (ก่อนเก็บข้าวเพราะข้าวใช้เวลาในการปลูก 4 เดือน) ช่วงนี้ชาวบ้านจะยังไม่ขายผลผลิตที่ได้เพราะยังน้อยอยู่ หลังจากเก็บถั่วและตาก

จนแห้งแล้วก่อนฝนจะหมดชาวบ้านจะนำเมล็ดพันธุ์ที่เพิ่งปลูกได้ไปปลูกซ้ำอีกครั้งเพื่อขยายผลให้ได้มากกว่าเดิม เช่น ปลูกในครั้งแรกใช้พื้นที่ที่เก็บไว้ 2 ถึง ปลูกแล้วได้ผลผลิตครั้งแรก 10 ถึง แล้วเมื่อเก็บผลที่ได้มาปลูกซ้ำในครั้งที่ 2 ก็จะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นเป็นร้อยถึง ดังนั้นหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว 1 เดือน จึงพอดีกับที่ถั่วแดงจะออกให้เก็บขายได้

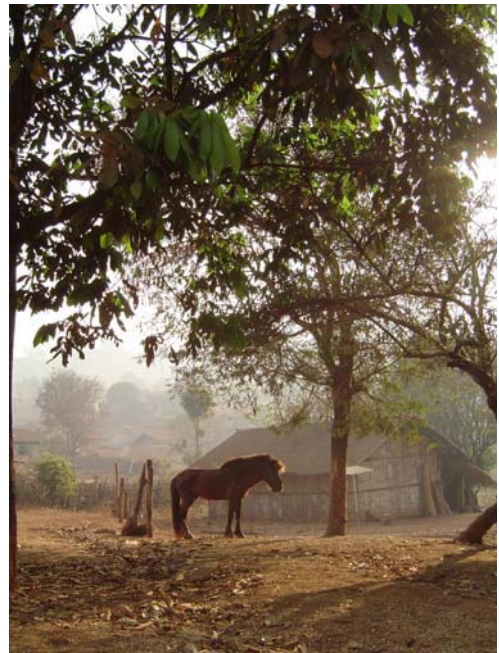

รูปที่ 6.22 พื้นที่เกษตรกรรมใกล้บ้านชาวลีซอ น้ำบ่อสะเป ตั้งอยู่ล้อมรอบหลุมยุบ และภายในหลุมยุบ

รูปที่ 6.23 ภูมิประเทศและพื้นที่ทำกินในเขตที่สูงหินปูนใกล้บ้านน้ำบ่อสะเป

สัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงกันในบ้านมีทั้งเพื่อใช้งาน เพื่อบริโภค เพื่อประกอบพิธีกรรม และเป็นเพื่อนเวลาออกไปไร่ หรือออกไปป่า ประเภทที่เลี้ยงเพื่อใช้งานมีอยู่เพียงชนิดเดียวเท่านั้นคือม้า ถือเป็นพาหนะสำคัญในการขนส่งทั้งในช่วงเวลาปกติที่ต้องการไปแบกของจากที่ต่าง ๆ ในวันอังคารที่มีตลาดนัดเราจะพบว่าชาวบ้านนำบ่อสะเปียงคนที่ไม่มีมอเตอร์ไซค์จะนำมาผูกทิ้งไว้ที่หุบเขาบ้านไร่ เมื่อกลับมาจากตลาดแล้วจึงนำข้าวของที่เพิ่งไปซื้อมาขึ้นตางบนน้ำกลับหมู่บ้าน ในยามเก็บเกี่ยวก็ใช้ต่างผลผลิตจากไร่ และยามปกติในชีวิตประจำวันใช้ตางน้ำจากบ่อน้ำใกล้หมู่บ้าน แต่ละบ้านที่มีม้ามักจะสร้างคอกให้อยู่ต่างหาก หรือผูกไว้ตรัมไม้ใหญ่หมั่นหาฟางให้กิน ส่วนสัตว์ที่มีไว้เพื่อบริโภคและในการประกอบพิธีกรรมเห็นจะหนีไม่พ้นหมู และไก่ สัตว์ทั้ง 2 ชนิดนี้ต้องเลี้ยงเพื่อไว้ในจำนวนที่มากพอสมควรเพราะแนวว่าจะต้องเลี้ยงขึ้นมาเมื่อไหร่ เมื่อนั้นอาจไม่ได้ใช้ไก่แค่ 1 ตัว ตัวอย่างเมื่อกินวอที่ผ่านมามีบ้านของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้รับคำทำนายกระดุกไก่จากหมอผีว่าไม่ค่อยดีนัก จะต้องเลี้ยงผีเพิ่มในภายหลัง ซึ่งการเลี้ยงผีครั้งหลังต้องเลี้ยงใหญ่ (เลี้ยงหมู) 1 ครั้งและเลี้ยงเล็ก ๆ ด้วยไก่อีกหลายตัว รวมแล้วฆ่าไก่ไป 9 ตัว และหมูอีก 1 ตัว คำทำนายจึงออกมาดี นอกจากหมูและไก่บางบ้านก็ยังเลี้ยงเปิดไว้ภายในบริเวณบ้านแต่มีอยู่จำนวนน้อย ลักษณะของการเลี้ยง หมู ไก่ และเปิด มีข้อตกลงร่วมกันในหมู่บ้านให้เจ้าของสัตว์เลี้ยงทำการขังเลี้ยงให้ต่างหาก ถ้าหากใครปล่อยให้ออกมาเดินเล่นทำข้าวของเสียหาย หรือจะด้วยเหตุใดก็ตามชาวบ้านคนใดคนหนึ่งสามารถยิงหรือฆ่าได้โดยไม่จำเป็นต้องเสียเงินค่าชดเชยให้ เพราะถือว่าเจ้าของไม่ดูแลเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูเพาะปลูกที่ปัจจุบันพื้นที่การเกษตรเริ่มรุกเข้ามาใกล้หมู่บ้านมากขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าเป็นในอดีตชาวบ้านไม่กล้าเลือกพื้นที่ใกล้หมู่บ้านก็เพราะเกรงว่าหมู/ไก่ จากหมู่บ้านจะบุกเข้าไปทำความเสียหายให้กับผลผลิต ดังนั้นจึงต้องดูแลสัตว์เลี้ยง

รูปที่ 6.24 ม้า พาหนะที่สำคัญของหมู่บ้าน

ในช่วงนี้ให้เข้มงวดเป็นพิเศษ ในฤดูแล้งเจ้าของหลายคนต้องจำใจปล่อยให้สัตว์ออกมาหากินเองเพราะไม่รู้จะหาอาหารที่ไหนมาให้ นอกจากให้ข้าวโพดหรืออาหารเท่าที่พอหาได้เป็นบางมื้อเท่านั้น และสุดท้ายสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นเพื่อนไปนอนไร่/ทำไร่ และออกไปป่า คือหมา ข้อสังเกตเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงนี้ผู้วิจัยพบว่าชาวลีซอไม่นิยมเลี้ยงวัว-ควาย ซึ่งเป็นสัตว์ที่นิยมเลี้ยงกันในกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ไม่เว้นแม้แต่กลุ่มชาวมูเซอแดงและมูเซอดำที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่สูงเช่นเดียวกัน สาเหตุอาจเป็นเพราะในเขตพื้นที่สูงหิปปูนมีสภาพแวดล้อมที่ค่อนข้างรุนแรงและแทบจะไม่มีหญ้าหรืออาหารที่เพียงพอสำหรับวัว-ควายตลอดทุกฤดูกาลอันเนื่องมาจากแหล่งน้ำ/ความชื้นที่มีน้อยนั่นเอง

เทคโนโลยี การทำเกษตรของชาวลีซอมีลักษณะเช่นเดียวกับชาวมูเซอดำและมูเซอแดงที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเครื่องมือหนักขนาดใหญ่หรือพึ่งพาสัตว์ใหญ่ประเภทวัว-ควาย สิ่งที่ต้องใช้คือแรงงานจำนวนมากกับเครื่องมือโลหะเพียงไม่กี่ชนิดเช่น ขันตอนการถางไร่ชาวบ้านต้องใช้มีดกีดที่ใส่ด้ามยาวคล้ายจอบแต่ใบมีดจะแคบและบางมีรูปร่างโค้ง เวลาถางจะจับด้ามจับแล้วเหวี่ยงใบมีดออกไปเป็นวงกลม แต่ถ้าดันข้าวหรือผลผลิตในไร่เริ่มโตแล้วองก็จะเปลี่ยนเป็นเครื่องมือที่เล็กลงเหลือเพียงด้ามจับสั้นๆ เพื่อเวลาตัดหญ้าต้องใช้ความ

ระมัดระวังไม่ให้ถูกคันข้าว และในช่วงของการเพาะปลูกที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมคือประกอบด้วยคนถางปรับพื้นที่ คนขุดดินให้เป็นหลุมเล็กๆ โดยใช้เครื่องมือคล้ายเสียมขนาดเล็กที่ใส่ด้ามยาวกว่า 3 เมตร และคนใส่เมล็ดข้าวลงในหลุมที่ขุดพร้อมกลบดินปิดหลุมข้าว และสุดท้ายคือโบมีดสารพัดประโยชน์ที่ใช้ทั้งในไร่และในครัวเรือนได้เป็นต้น

รูปที่ 6.25 เครื่องมือใช้ในการเพาะปลูกของชาวลีซอ

รูปที่ 6.26 มีดกั่วใช้ในการถางไร่ก่อนที่ต้นข้าวจะขึ้น

รูปที่ 6.27 เครื่องมือคล้ายเสียมขนาดเล็กใช้ขุดหลุมใส่ข้าว

กระบะบุญและองค์ทางสังคมในการตั้งถิ่นฐาน

ระบบเครือญาติ ระบบเครือญาติของชาวลีซอมีความชัดเจนในการแบ่งสายตระกูล แต่ละตระกูลจะมีชื่อเรียกและมีประเพณีบางอย่างที่แตกต่างกัน ในตระกูลเดียวกันก็ยังแยกย่อยออกไปเป็นตระกูลย่อย ๆ อีก โดยจะมีชื่อเรียกแสดงเป็นสัญลักษณ์ เช่น ผึ้ง ไม้ และปลา เป็นต้น โดยมากแต่ละตระกูลก็จะมีเรื่องเล่าคล้ายกับประวัติและลำดับของตระกูลซึ่งทำให้เมื่อมีการอพยพเคลื่อนย้ายสามารถไปพึ่งพาหาญาติพี่น้องคนในที่ต่างถิ่นได้ด้วยการสืบสาวหาที่มาจากเรื่องเล่าที่สืบทอดมาเหล่านี้ อีกทั้งในกรณีของการแต่งงานยังมีข้อห้ามอย่างเคร่งครัดว่าคนในตระกูลเดียวกันจะไม่มี การแต่งงานกันเองอย่างเด็ดขาด แม้ว่าฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะอยู่คนละหมู่บ้านห่างไกลหรือไม่เคยเห็นหน้ากันมาก่อน แต่กฎข้อห้ามนี้ไม่ได้หมายความว่าลูกพี่ลูกน้องห้ามแต่งงานกัน เพียงแต่ระบบการคิดเกี่ยวกับตระกูลของชาวลีซอแตกต่างจากการลำดับตามอย่างไทย ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างที่ชัดเจนแบ่งออกเป็น 2 กรณี คือ

1. ถ้าหากพี่น้องที่ต่างเพศกัน (อาจจะเป็นพี่ชายกับน้องสาว หรือพี่สาวกับน้องชาย) มีลูกแล้ว ลูกสามารถแต่งงานกันได้ ถือว่าเป็นคนละตระกูลเพราะพี่สาว หรือน้องสาวนั้นแต่งงานออกไปเป็นคนในตระกูลอื่นแล้ว ลูกที่เกิดมาก็จะกลายเป็นคนในตระกูลอื่นด้วยเช่นกัน

2. พี่น้องที่เป็นเพศเดียวกัน (ทั้งพี่ชายกับน้องชาย และพี่สาวกับน้องสาว) เมื่อมีลูกลูกของทั้งสองไม่สามารถแต่งงานกันได้

เมื่อแต่งงานแล้วลูกมักจะขอแยกตัวออกมาสร้างครอบครัวต่างหาก แต่ในช่วงแรกผู้หญิงเป็นฝ่ายแต่งงานเข้าบ้านผู้ชาย (แต่งงานเข้าตระกูล) และถือว่าลูกผู้หญิงเมื่อแต่งงานแล้วก็กลายเป็นคนตระกูลอื่น นอกจากนี้ชาวลีซอยังให้ความสำคัญในการลำดับชั้นอาวุโสอย่างมากโดยเฉพาะในเรื่องของการแต่งงานตัวอย่างเช่น หากลำดับเครือญาติกันแล้วพบว่าฝ่ายชายอยู่ในระดับหลานของฝ่ายหญิง ถึงแม้ว่าฝ่ายชายจะอายุมากกว่าแต่ตามศักดิ์แล้วอยู่ต่ำกว่าก็ไม่สามารถแต่งงานด้วยกันได้

หลังจากที่เริ่มลงหลักปักฐานแล้วชาวลีซอไม่ค่อยแยกหมู่บ้านออกไปตั้งใหม่ถ้าไม่จำเป็น นอกจากที่ทำกินไม่เพียงพอจริง ๆ หรือเกิดปัญหาเกี่ยวกับโรคระบาด ดังนั้น เมื่อสำรวจจำนวนประชากรภายในหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลีซอในจำนวน 6 หมู่บ้าน พบว่ามีจำนวนมากถึง 400 – กว่า 1,000 คน นับว่าเป็นจำนวนประชากรที่สูงเมื่อเทียบกับหมู่บ้านมูเซอดำและมูเซอแดงซึ่งอาศัยในบริเวณพื้นที่สูงเช่นเดียวกันกลับมีจำนวนเฉลี่ยประมาณ 200-300 คนเท่านั้น ด้วยสาเหตุนี้เองทำให้ชาวลีซอมักจะมองหาพื้นที่ในการตั้งหมู่บ้านใหม่เป็นพื้นที่กว้างเพื่อเตรียมไว้สำหรับการขยายตัวของประชากรในอนาคต ดังนั้น สันเขาสาธาระดับต่ำแบบที่ชาวมูเซอมักจะเลือกนั้นมักเป็นเพียงสันเขาขนาดเล็กเหมาะสำหรับการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านที่มีขนาดเล็กไม่เกิน 50-60 หลังคาเรือน และเหมาะกับกลุ่มคนที่มักจะแยกหมู่บ้านออกไปเป็นกลุ่มย่อยดังเช่นชาวมูเซอมากกว่าชาวลีซอที่ยึดถือกลุ่มเครือญาติอย่างเหนียวแน่น

องค์กรทางสังคม พบว่าไม่ได้มีองค์กรที่จับกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น แต่จะเป็นไปรูปแบบของตัวบุคคลมากกว่าเป็นกลุ่มบุคคล เนื่องจากประชากรของหมู่บ้านน้ำบ่อสะเปยังไม่ได้รับสัญชาติไทย ดังนั้นสถานภาพความเป็นพลเมืองจึงไม่ได้รับการยอมรับในทางกฎหมาย (แม้จะมีประชากรมากมายเพียงใดก็ตาม) การบริหารงานต่าง ๆ ขึ้นตรงอยู่กับผู้ใหญ่บ้านบ้านไร่นาผู้นำคนปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น กลุ่มผู้นำดั้งเดิมของชาวลีซอนอกจากพ่อหลวงหรือผู้ใหญ่บ้านแล้วยังประกอบด้วยผู้อาวุโสในตระกูลต่างๆ และผู้นำทางศาสนาของหมู่บ้าน (สำหรับผู้นับถือศาสนาพุทธ-ผี) คือ หมอเมือง หรือปู่เมือง และหมอผีหรือสล่า ทั้ง 2 ตำแหน่งนี้มีการแบ่งแยกหน้าที่ที่ชัดเจน คือหมอเมืองของหมู่บ้านมีได้เพียงคนเดียว ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเลี้ยงผี

และตัดสินใจด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อ เช่น การทำนาย การเสี่ยงทายถึงความคาดหวังด้านต่าง ๆ ของชาวบ้าน แล้วแต่ว่าใครต้องการทราบเรื่องใด นอกจากนี้ยังต้องดูแลหอเจ้าเมือง ทั้งทำความสะอาด ทำพิธีเลี้ยงเจ้าเมืองในซึ่งใน 1 ปี จะจัดขึ้น 2 ครั้ง และช่วงพิธีกินวอของหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะเอาไก่ไปเลี้ยงที่เจ้าเมืองแล้วหมอเมืองจะเป็นผู้ดูกระดูกไก่เพื่อทำนายว่าจะเป็นอย่างไในปีที่จะถึง และในยามปกติที่คนในหมู่บ้านไม่ค่อยสบายแล้วจะไหว้เจ้าเมืองเพื่อขอให้หายป่วย หมอเมืองจะเป็นผู้ทำพิธีให้ ถ้าหมอเมืองไม่ว่างก็อาจจะมอบหมายให้ผู้อื่นทำแทนได้ ส่วนตำแหน่งของหมอผีในหมู่บ้านมีได้หลายคน แบ่งออกเป็น 2 กรณีคือ หมอผีที่เป็นโดยธรรมชาติ (เป็นโดยตัวเอง) ผีจะเป็นผู้เลือกตัวของหมอผีโดยการเข้าทรงที่ตัวบุคคล ในหมู่บ้านมีหมอผีเช่นนี้อยู่หลายคนแต่มักจะประกอบพิธีกรรมให้ไม่ค่อยได้เพราะไม่ได้ร่ำเรียนหรือฝึกฝนมา แต่จะสามารถบอกคำทำนายได้เลยโดยไม่ต้องอาศัยการดูกระดูกไก่ช่วย บางครั้งจะออกมาในรูปแบบของการสั่งสอน และหมอผีแบบที่เป็นโดยการฝึกฝนจะเป็นใครก็ได้ที่สนใจในเรื่องนี้ ไปขออาศัยเรียนรู้จากหมอผีคนใดคนหนึ่งหมู่บ้าน

6.1.2.3 พื้นที่ประกอบพิธีกรรมศพ

การทำศพของชาวลีซอมีอยู่ 2 กรณี ถ้าหากตายด้วยกรรมปกติทั่วไป เช่น เจ็บป่วย แก่ตาย ถือว่าเป็นการตายดี แต่ถ้าหากตายกะทันหันหรือตายไม่ดีจะทำพิธีเผาศพ มีข้อยกเว้นอยู่ว่าถ้าหากตายในเดือน 9 เป็นเดือนที่ต้องทำพิธีเผาศพเพียงอย่างเดียว คนเผาค้นแก่สั่งสอนกันมาว่า “คนตายเดือน 9 ห้ามฝังขี้ดิน พอผ่านเดือนนี้ไปแล้วถึงจะฝังได้ จะเอากระดูกไปฝังต่อก็ได้”¹⁴

พื้นที่ฝังศพของชาวลีซอไม่ได้แบ่งเป็นป่าช้าเฉพาะอย่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ มูเซอดำ มูเซอแดง หรือกะเหรี่ยง แต่เป็นการเลือกพื้นที่สำหรับฝังศพเฉพาะบุคคลเหมือนกับการเลือกที่ฝังศพของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง (และดูเหมือนจะคล้ายคลึงกับการทำศพตามประเพณีจีนอีกด้วย) การเลือกพื้นที่ฝังศพจะประณีตและบรรจง

รูปที่ 6.28 พื้นที่หลุมฝังศพที่ถูกล้อมรั้วไว้ ของชาวบ้านน้ำบ่อสะเป่

มาก ๆ เมื่อผู้ตายแต่งงานมีลูกหลานแล้ว เพราะชาวลีซอเชื่อว่าถ้าหากบรรพบุรุษได้รับการฝังศพในพื้นที่ดี ๆ ก็จะส่งผลให้ลูกหลานมีชีวิตที่ดี หมายถึงความร่ำรวยมีเงินทองมาก ๆ ด้วย ส่วนคนตายที่ยังไม่มีลูกหลานจะเลือกฝังตรงไหนก็ได้

พื้นที่คอกลูกหนึ่ง อาจถูกเลือกให้เป็นสถานที่ฝังศพได้มากกว่า 1 คนขึ้นไป แต่ก็มีข้อแม้ว่าจะต้องเป็นคนในตระกูลเดียวกันและต้องตั้งอยู่ห่างพอสมควร บางครั้งถ้าหากไม่มีทางเลือก

¹⁴ สัมภาษณ์นายเบญจนะเลาตี อายุ 60 ปี (อ้างแล้ว)

คนต่างตระกูลก็สามารถนำมาฝังในคอกเดียวกันได้แต่ต้องห่างไปมาก ๆ อันเนื่องมาจากเหตุผลว่าเมื่อฝังศพญาติผู้ตายได้วางพื้นที่รอบ ๆ หลุมศพไว้และกันเป็นคอกไว้เป็นสัญลักษณ์ว่าได้วางที่ไว้ให้กับคนตายได้ใช้เพาะปลูกในโลกหน้าแล้ว ถ้าหากมีคนอื่น (จากตระกูลอื่น) มาฝังใกล้กันก็จะกลายเป็นมาแย่งพื้นที่ทำกิน หากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ลูกหลานก็จะเดือดร้อนได้

บริเวณที่ฝังศพนอกจากจะเป็นพูนดินสูงแล้วยังมีการล้อมคอกกันไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของหลุมศพเพื่อกันไม่ให้คนอื่นเข้าไปรบกวน (บางครั้งมีการรบกวนที่ฝังศพโดยการวางไร่ล่าเข้าไป) หากเกิดกรณีนี้ลูกหลานจะต้องเจรจากับผู้บุกรุกให้หยุดการกระทำเสีย หลังจากนั้นถ้าซ่อมแซมได้ก็ต้องทำเสีย คนเผ่าคนแก่กล่าวกันว่า “ถ้าหากลูกหลานเจ้าของหลุมศพปรับเงินคนที่บุกรุกแล้ว มันจะเท่ากับได้ขายพื้นที่หลุมศพที่ดินนั้นไปแล้ว ต่อไปโชคชะตาหรือความร่ำรวยที่เกิดจากพื้นที่หลุมศพก็จะหายไป ชาวลิซอส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยปรับเงินผู้บุกรุกหลุมศพ นอกจากว่ากล่าวตักเตือนแล้วให้หยุดการบุกรุก”¹⁵

รูปที่ 6.29 หลุมฝังศพของชาวลิซอที่นับถือศาสนาคริสต์ มีความแตกต่างจากชาวลิซอที่เป็นพุทธ
เพียงไม้กางเขนที่สลักชื่อและคำไว้อาลัยตามประเพณีของคริสต์ศาสนิกชน

วิธีการเลือกพื้นที่ฝังศพมักจะเลือกพื้นที่คล้ายกับที่ตั้งของหมู่บ้าน คนที่จะเลือกได้ต้องมีคาถาอาคมอยู่พอสมควร แล้วทำการเลือกไว้ตั้งแต่ช่วงที่ยังมีพิธีศพอยู่ บางครั้งกว่าจะได้พื้นที่ที่ถูกใจทั้งคนเลือกและคนตาย (ในกรณีคนตายเลือกเกิดจากการเสี่ยงทาย) ต้องใช้เวลา 2-3 วัน ลักษณะของพื้นที่ที่ดีตามความเชื่อของชาวลิซอแยกออกเป็นลักษณะเด่น ๆ เป็นหัวข้อ ดังนี้

1. พื้นที่ราบมีคอกล้อมรอบ (คล้ายกับพื้นที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน) แล้วไหลเขาทอดยาวไปบริเวณส่วนกลางของที่ราบซึ่งมีคอกล้อมรอบ ลักษณะแบบนี้มักจะเลือกให้กับคนตายที่มีลูกหลาน เชื่อว่าจะทำให้ลูกหลานอยู่ดี มีเงินทองใช้ดี แต่สำหรับคนที่ยังไม่แต่งงานจะไม่เลือกพื้นที่แบบนี้ ยังมีรายละเอียดเพิ่มเติมอีกว่าถ้า

¹⁵ สัมภาษณ์นายอาหู่กะหละ เล่าติ อายุ 65 ปี (อ้างแล้ว)

หากที่ปลายคอยมีบ่อหรือหลุมเล็กที่ไม่มีก้นหินกั้นขวาง แล้วมีน้ำด้วยจะยิ่งดีเชื่อว่าสามารถเก็บเงินทองดี แต่ถ้าเป็นถ้ำจะกลับกลายเป็นไม่ดีทันที หรือหากกลายเป็นธารน้ำไหลเชื่อว่าจะทำให้เงินทองไหลไปหมด และถ้ำหลังคอยที่ล้อมรอบอยู่มีภูเขาสูงที่สามารถมองกลับมาเห็นพื้นที่ฝั่งศพได้ตรงนั้นจะดีมาก ๆ ตัวอย่างของพื้นที่ในลักษณะข้างต้นคือที่ตั้งของหมู่บ้านน้ำบ่อสะเปในปัจจุบัน โดยเฉพาะบริเวณด้านทิศเหนือของหมู่บ้านที่เป็นไหล่เขา พื้นที่ของหมู่บ้านมีลักษณะตรงกับพื้นที่ดี ๆ ในความหลายประการคือ เป็นที่ลาดไหล่เขาที่ทอดยาวลงไปสู่ที่ราบซึ่งมีคอยโอบรอบ

2. คอยยาว ๆ ที่มีน้ำขนาบข้าง แต่หาไม่ค่อยได้ เพราะพื้นที่ที่ต้องการควรจะเป็นสันเขาที่สูงใหญ่ แต่เท่าที่มีจะเป็นเพียงสันเขาสาธารณะต่ำซึ่งเคยกินไปสำหรับชาวลิซอ

3. สันเขาที่มีคอยสูงขนาบอยู่ทั้งด้านหัวและท้าย ที่คอยลักษณะนี้เวลาฝั่งศพจะหันด้านศีรษะของคนตายไปไว้ทางที่อยู่สูง เปรียบว่าศีรษะคนตายหันคอยที่อยู่สูงและส่วนปลายเท้าหันเขาด้านไว้

4. พื้นที่ที่ห้ามฝั่งศพเป็นสันเขาที่ยาวที่ด้านข้างขนาบอยู่ด้วยกึ่งคอย (ข้อห้ามเหมือนกับการตั้งถิ่นฐาน)

5. ไม่เลือกพื้นที่ทางด้านตะวันตกของหมู่บ้านเป็นที่ฝั่งศพ เชื่อว่าถ้าหากฝั่งด้านนี้คนในหมู่บ้านจะตายตามไปด้วย

ลักษณะเด่นของหลุมศพที่ทำให้เห็นถึงความแตกต่างไปจากหลุมศพของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในขณะนี้หลุมศพของมุฮอแดงพบเพียงร่องรอยของหลุมสี่เหลี่ยมที่ยุบตัวลงจากกาลเวลาที่ผ่านไปแล้วทำให้ดินที่ถูกนำมาถมฝังยุบตัว และมั้งที่มีรูปแบบการฝังศพคล้ายกับลิซอที่เป็นแบบเฉพาะบุคคลไม่ได้ฝังรวมกัน แต่หลุมศพของมั้งจะมีขนาดเล็กกว่า อีกทั้งบนหลุมศพจะเรียงก้อนหินไว้เป็นชั้น ส่วนของลิซอรูปร่างของหลุมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่มีการมุดดินขึ้นมาสูง ส่วนที่ด้านปลายเท้าจะสูงกว่าด้านศีรษะ แล้วทางด้านปลายเท้าจะวางก้อนหิน 2 ก้อนเรียงกันเป็นสัญลักษณ์แทนประตู ที่ปากทางของประตูนิยมดันไม้เล็ก ๆ พวกหญ้าหรือดอกไม้ไว้เป็นการประดับหลุมศพ หลุมศพจะยังคงรูปร่างเป็นมุดดินสูงไปนานถึง 3-4 ปีขึ้นไปถ้าหากไม่มีใครไปรบกวน

6.2 การตั้งถิ่นฐานในระบบนิเวศแบบหุบเขา (Valley)

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่และกะเหรี่ยง

กลุ่มชาติพันธุ์ในปางมะผ้าที่พบว่ามักจะเลือกอาศัยในระบบนิเวศแบบหุบเขามืออยู่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ และกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

6.2.1.1 สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของพื้นที่ตั้งถิ่นฐาน

พื้นที่ราบ/ เนินเขา/ ลานตะพักลำน้ำระดับสูง ริมลำน้ำเป็นลักษณะที่พบการเลือกตั้งถิ่นฐานในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยใหญ่ และกะเหรี่ยง รูปแบบของพื้นที่ตั้งมักจะเป็นเนินเขา ที่ราบ หรือลานตะพักลำน้ำระดับสูง ริมน้ำสายหลัก ซึ่งเป็นลักษณะที่คล้ายคลึงกับการเลือกตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนในที่ราบภาคเหนือและภาคอื่น ๆ ของประเทศ ปัจจัยที่ทำให้มีการเลือกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่รูปแบบนี้นอกจากจะมีแหล่งน้ำสายหลักที่เหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรมและใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว พบว่าส่วนใหญ่พื้นที่ตามหุบเขาลำน้ำเหล่านี้จะเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญต่อคนในพื้นที่มาตั้งแต่อดีตก่อนที่จะมีถนนสำหรับรถวิ่งได้ดังเช่นในปัจจุบัน และแม้ว่าการตั้งถิ่นฐาน